

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

**Vene-Türgi sõda:
andmete folkloristlik võrdlev analüüs**

Magistritöö

Kaija Rumm
Juhendaja: Tiiu Jaago PhD

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus	5
Uurimistöö eesmärk ja taust	5
Uurimuses käsitletav arhiivimaterjal	6
Arhiivist ja digiandmebaasist materjali koondamise tööetapid.....	8
Uurimistöö ülesehitus	10
1. Metodoloogiline lähtekoht	12
2. Vene-Türgi sõja laulutüüpide analüüs	15
2.1. Laulutekstide kirjeldamise terminoloogia	15
2.2. Vene-Türgi sõja laulutüüpide kirjeldused	16
2.1.1. „Oh kroonu sinu teenistus“	16
2.1.2. „Kui mina noorelt mängisin“	20
2.1.3. „Dvatsat let sluzhila mina“	24
2.1.4. „Üks ususõda oli seal“	27
2.1.5. „Plevna linn on tugev ja kange“	32
2.3. Kokkuvõte	34
3. Laulukommentaari võrdlev analüüs	39
3.1. „Oh kroonu sinu teenistus“	39
3.2. „Kui mina noorelt mängisin“	43
3.3. „Dvatsat let sluzhila mina“	45
3.4. „Üks ususõda oli seal“	47
3.5. „Plevna linn on tugev ja kange“	48
3.6. Kokkuvõtte	50
4. Rahvajutud ja mälestused Vene-Türgi sõjast	53
4.1. Esimene teemavaldkond. Vene-Türgi sõjasündmused.....	55
4.2. Teine teemavaldkond. Elu kroonuteenistuses, naasmine koju, elu pärast sõda ...	56
4.3. Kolmas teemavaldkond. Türgimaa, türklased kui vaenlased	58
4.4. Kokkuvõte	60
5. Vene-Türgi konfliktikajastamine Eesti Postimehes ja Sakalas	62
5.1. Suuline ja kirjalikkus – ajakirjandus ja rahvaluule	62
5.2. Vene-Türgi konflikt Eesti Postimehes ja Sakalas	63
5.3. Kokkuvõte	71
Uurimistöö tulemused	73
Allikmaterjalid esinevad teemavaldkonnades	73

Järeldusi pärimustekstide kommentaaridest	76
Arutelu	78
Allikad	79
Summary: The Russo-Turkish War: A Comparative and Folkloristic Analysis	89
Lisa 1. „Oh kroonu sinu teenistus“ viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis	
Lisa 2. „Kui mina noorelt mängisin“ viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis	
Lisa 3. „Dvatsat let sluzhila mina“ viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis	
Lisa 4. „Üks ususõda oli seal“ viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis	
Lisa 5. „Plevna linn on tugev ja kange“ viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis	
Lisa 6. Vene-Türgi sõda kajastavate rahvajuttude viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis	
Lisa 7. Vene-Türgi sõda kajastavate laulutüüpide episoodid	

Sissejuhatus

Uurimistöö eesmärk ja taust

Vene-Türgi sõjalaulude uurimist alustasin bakalaureuse õppeastmes. Nimelt analüüsisin bakalaureusetöös laulutüübi „Kui mina noorelt mängisin“ tekste ja lauluüleskirjutuste juures olevaid kommentaare (Rumm 2012). Laulutüüpi „Oh kroonu sinu teenistus“ käsitlesin aga seminaritöös (Rumm 2011), kus kirjeldasin, kuidas lauluvariantides esinevate teemaarendustes kujutatakse Vene-Türgi sõda. Kõnesoleva sõja teemat eesti folklooris on varasemalt käsitlenud uuema rahvalaulude põhjal Ingrid Rüütel (1977) ja rahvajuttude kaudu Mall Hiimäe (2007 [1977]).

Magistritöö jaoks materjali koondades¹ oli eesmärgiks käsitleda erinevaid arhiivimaterjale, et näha, kuidas need üksteist täiendavad. Allikmaterjalide kombineerimisel peab uurija arvestama aga žanri eripäradega, teksti loomise aspektidega, pärimuse kontekstiga esitamisasjas ning sellega, mis kogumisprintsipi alusel on folklooriteksti arhiivi jõudnud (vt nt Toomeos-Orglaan 2008, 5). Erinevate arhiivide materjali kombineerima ajendas mind küsimus: kuidas uurida minevikusündmust ning üht ühiskonna gruppi folklooriainese kaudu? Samas tulenes erineva ainese kasutamine bakalaureusetööd kirjutades tekkinud küsimusest – miks eesti lõppriimilised sõjalaulud on märkimisväärselt lüürilised, rääkides paljuski sõdurite kannatustest ja koduigatsusest (Rüütel 1977, 482; 2012, 365). Lauludes kirjeldatakse sõda ja kroonuteenistust kui ränka kogemust, mis sundis eesti noormehed eemale tavapärasest elust ja tulevikust. Kuigi lauludes leidub lahingute ja soldati kangelastegude kirjeldusi, siis patriotismil baseeruvaid laule on Vene-Türgi sõjalaulude hulgas vähe. Magistritöö üheks uurimisküsimuseks on analüüsida, kuidas Vene-Türgi sõda kui ajaloolist sündmust kajastatakse erinevates folkloorižanrites. Millised teemad kerkivad üles nii rahvajuttudes kui ka -lauludes? Mis situatsioonides, olukordades on Vene-Türgi sõjalaule ja -jutte esitatud?

Magistritöö põhineb kolmel erineval arhiiviainesel:

- viis Vene-Türgi sõjalaulutüüpi (285 varianti)

¹ Analüüsitava materjali spetsiifilisemad küsimused ja ainese koondamise tööprotsessi kirjeldan järgmises kahes alapeatükis.

- rahvaluule kogujate kaaskirjades ja välitööpäevikutes leiduvad tüübi variante ja rahvajutte kommentaarivad andmed ning folklooritekstide esitamis- ja kogumissituatsioonide kirjeldused
- rahvajutud ja mälestused Vene-Türgi sõjast (30 teksti)

Lisaks olen käsitlenud 1877.–1878. aastal nädalalehtedes Eesti Postimees (EP) (5. jaanuar–5. oktoober 1877) ja Sakala (11. märts–22. aprill 1878) avaldatud artikleid ja uudiseid Vene-Türgi sõjast. Esimesed kolm pärinevad Eesti Rahvaluule Arhiivist (ERA) ning viimane digiandmebaasist DEA – Digitaliseeritud eesti ajalehed.²

Uurimuses käsitletav arhiiviaines

Vene-Türgi sõda kajastavad laulutüübid ja variantide kommentaarid. Uurimistöö materjale koondades, otsustasin tugineda Ingrid Rüütli artiklis esitatud analüüsile (1977)³ ning välja valida iseloomulikumat Vene-Türgi sõda käsitlevad laulutüübid. Lähtusin põhimõttest, et valim peaks võimaldama käsitleda sõjalaule mitmekülgset. Selektiooni tehes otsisin laulutüüpe, mis olid rahva seas populaarsemad ning neid, mis jäid pigem tagaplaanile. Arvestasin aspektiga, et tüübid oleksid sisuliselt vastanduvad: ühelt poolt laulud, mis keskenduvad sõduri emotsioonidele, kogemusele ning teiselt poolt tekstid, mis kajastavad rohkem sõjasündmusi. Kokkuvõttes analüüsin magistritöös viite laulutüüpi: „Oh kroonu sinu teenistus“, „Kui mina noorelt mängisin“, „Dvatsat let sluzhila mina“, „Üks ususõda oli seal“ ja „Plevna linn on tugev ja kange“, neist kahte esimest olen bakalaureuse õppeastmes käsitlenud.⁴ „Oh kroonu sinu teenistus“ ja „Kui mina noorelt mängisin“ keskenduvad suuremas osas sõduri mõttemaailmale, kuigi neis esineb ka sõjasündmuste kirjeldusi. Ülejäänud laulutüüpide fookuses on lahingud, sõjakulg ja sõduri juhtumised kroonuteenistuses. Näiteks „Plevna linn on tugev ja kange“ räägib ühest olulisemast Vene-Türgi sõjasündmusest – Plevna linna vallutamisest. Võrreldes teiste valitud laulutüüpidega leidub viimasena mainitud tüübi variante Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjalistes köidetes vähe, mis lisaks sõnastuselt väga ei varieeru.

² Veebiandmebaas kujutab endast digitaliseeritud eestikeelseid ajalehti. Projekti täispikk nimi on „Digitaliseeritud eesti ajalehed. Valik ajalehti aastatest 1821–1944. Valik väliseesti ajalehti alates 1944. aastast“ (DEA projekt).

³ Artikli eesmärgiks oli laulutüüpide kujunemisloo visandamine, kuid samas on kirjutises lauluvariantide põhjal välja toodud Vene-Türgi sõjalaule süžeeliinid, mis annavad tüübist hea ülevaate.

⁴ Rumm 2011; 2012.

„Üks ususõda oli seal“ on Rüütli sõnutsi (1977, 550) „autobiograafilise taustaga sõjakroonika“, kuna laulu keskmes on laulik-mina kirjeldus teekonnast Türgimaale. „Dvatsat let sluzhila mina“ on rahva seas populaarne jutustus soldati sõjaseiklustest, mille teeb huvitavaks vene- ja eestikeelsete värsiridade vaheldumine (Rüütel 1977, 485).

Laulutüüpidega paralleelselt käsitlen folklooritekstide kommentaare ning kogumissituatsiooni kirjeldusi. Bakalaureusetööd kirjutades kujunes minu jaoks huvitavaks etapiks rahvaluule kogujate välitööpäevikute ja kaaskirjade analüüsimine. Kuna uurisin esmakordselt põhjalikumalt arhiivimaterjale, siis ühelt poolt kogujate ülestähendused ilmestasid erinevatest artiklitest ja kogumike peatükkidest loetud Eesti folkloristika distsipliini ja Eesti Rahvaluule Arhiivi kujunemislugu. Teiselt poolt andis allikmaterjal informatsiooni laulude kasutus- ja esituskonteksti kohta, mis omakorda võimaldas minul kui uurijal kujutada ette teksti omas keskkonnas. Mahust tulenevalt jäi bakalaureusetöö fookus laulude tekstianalüüsile ning sellele, kuidas välitööde läbiviimine ja kogumispäevikute pidamine on Eesti folkloristika distsipliini jooksul muutnud.⁵

Magistritöös olen laulutüüpide analüüsis tõstnud esile aga kontekstikesksed küsimused: kui oluline sündmus oli Vene-Türgi sõda Eesti aladel, milliseid narratiive sündmus ühiskonnas tekitas, kas Vene-Türgi sõjalaule lauldi ainult sõja ajal või kohandati hilisemate ajaloosündmuste kontekstis, kust ja kellelt laule, jutte kuuldi või õpiti ning kes olid folklooritekstide esitajad? Nendest küsimustest lähtuvalt jälgisin köidetes ka kogujate märkmeid ning nende välitööpäevikuid ja kaaskirju.

Rahvajutud ja mälestused Vene-Türgi sõjast. Uurimistöö eesmärged sõnastades oli algselt plaanis keskenduda sõdurite mälestustele. Nagu sissejuhatuse alguses mainitud, oli mul esiteks soov kombineerida omavahel erinevaid arhiiviallikaid. Teisalt kaasasin rahvajutud käsitletava ainese hulka, kuna tahtsin kaardistada hinnanguid, mida omistati Vene-Türgi sõjale ja Vene sõjaväekohustusele Eesti ühiskonnas 19. sajandi lõpus. Otsisin lauludele lisaks teist žanrit, mille kaudu oleks võimalik vastata küsimustele: mida Eesti aladel elanud inimesed kõnesolevast sõjast mäletasid ja arvasid? Kas sarnaselt lauludele tõuseb ka mälestustes ja rahvajuttudes esile romantiline meelelaad ja negatiivne suhtumine sõtta ning sõjaväeteenistusse? Kas nii lauludes kui ka rahvajuttudes kooruvad

⁵ Laulutekstide analüüsis kirjeldasin variantides esinevaid episoode ning tõin nende põhjal välja domineerivad süžeeleiniid ja esitusviisid. Välitööpäevikutes ja kaaskirjades jälgisin näiteks kuivõrd erines või sarnanes näiteks 1930. aastatel ja 1980. aastatel ülestähendatud informatsioon, millised on olnud rahvaluule kogumisprintsüübid eri ajastutel Eestis. Lisaks tõin välja analüüsitava laulutüübi andmed ja kommentaarid, mida kõnesolevast allikmaterjalist leidsin.

välja analoogsed tuumlood? Esitatud uurimisküsimustest lähtuvalt otsisin ERAst rahvajutte, mis kajastavad Vene-Türgi sõda.

Eestikeelsed nädalalehed Eesti Postimees ja Sakala. 19. sajandi lõpu üheks kommunikatsioonivahendiks olid ajalehed ning selles tulenevalt sirvisin 1877.–1878. aastal ilmunud eestikeelseid nädalalehti Eesti Postimees ja Sakala digiandmebaasist DEA. Sõjaaegsetes ajalehtedes kajastati sõda palju, mistõttu hakkasin materjali rohkem süüvima. Ainek lugedes pakkus mulle eelkõige huvi see, missugust informatsiooni võisid saada sõja sündmuste ja arengute kohta Eestis elavad sõdurite lähedased. Samas võib küsida, milline oli ajalehtede ametlik hoiak sõjaküsimustes, kuivõrd mõjutas ajalehe arvamustekstides sõnumit tsensuur? Kas ajalehtedes ilmunud uudistele ja esilehelugudes esitatud seisukohtadele võib leida paralleele rahvaluulest? Lisaks Eesti Postimehes ja Sakalas avaldatud uudistele, arvamustekstidele ja reklaamidele⁶, olen magistritöös kasutanud 1930. aastate ajalehtedes ilmunud viit intervjuud Vene-Türgi sõja veteranidega. Intervjuude viited sain märksõna „Vene-Türgi sõda“ otsingu kaudu internetist, kus leidis näituse „Türgi 85 – Eesti 90“ sõprus läbi aegade“⁷ trükis. Väljaandes oli välja toodud Postimehes ja Päevalehes ilmunud intervjuude tekstilõigud (vt Türgi-Eesti sõprus läbi aegade).⁸ Intervjuude näol on tegemist materjaliga, mis vahendab sõdurite isiklikke kogemusi ja mälestusi. ERAs leiduv ainek on aga üldjuhul saadud inimeselt, kes on pärimustekstid kuulnud vanematelt, kodukohas elanikelt või sõjas osalenult. Intervjuud, mälestused ja rahvajutud kajastavad küll sama sündmust, kuid on esitatud erinevas kontekstis.

Arhiivist ja digiandmebaasist materjali koondamise tööetapid

Ainese kogumine jagunes kaheks tööetapiks: esmalt materjali otsimine ja kirjalik kopeerimine Eesti Rahvaluule Arhiivist ning teiseks Vene-Türgi sõja kohta teabe lugemine ja maha kirjutamine digiandmebaasist DEA. Bakalaureusetööd tehes märkisin

⁶ Näiteks reklaamides ja kuulutuste rubriigis leidub teateid kontserditest, mida korraldati abirahade kogumiseks haavatud sõdurite jaoks.

⁷ Näitus avati 2009. aastal Tartu Ülikooli Raamatukogus, mis kujutas endast „võrdlev[at] tagasivaade[t] kahe vabariigi iseseisvuse arengusse ning ühiste diplomaatiliste suhete loomise algusesse 1924. aastal, mil sõlmiti Türgi ja Eesti vaheline sõpruse ja koostöö leping“ (Kultuuriaken).

⁸ Lisaks tegin otsingu infosüsteemist DIGAR (Rahvusraamatukogu digiarhiivis) tegin otsingu märksõnaga „Vene-Türgi sõda“, kus leidis 1930. aastate lõpust eestikeelsetest ajalehtedes avaldatud uudisenukesei kõnesoleva sõja veteranide nekrolooge kui ja juubeliõnnitlusi.

Eesti Rahvaluule Arhiivi uuema rahvalaulude ja helisalvestuste kartoteegist Exceli tabelisse üles kõik Vene-Türgi sõjalaulude viited.⁹ Magistritöö kirjutamise raames sain arhiivi minnes sellele tabelile tuginedes alustada kohe originaalkäsikirjade köidetest lauluvariantide kopeerimisega. Rahvaluule kogumissituatsioonide kirjelduste saamiseks otsisin üles folkloristide ja korrespondentide välitööpäevikud või saatekirjad, millest märkisin välja andmed pärimuse tundja kohta ning rahvaluule kogumiskonteksti kirjelduse. Moodustasin Exceli tabelisse andmebaasi, kuhu koondasin ERAst saadud teabe: see hõlmas laulutüübi variandi täispikka arhiiviviidet¹⁰, laulu kommentaari ning uurija välitööpäevikus või saatekirjas olevat informatsiooni pärimuse esitaja ning kogumis- ja esitamissituatsiooni kohta. Laulutekstid kirjutasin ümber eraldi Wordi faili. Varasema töö käigus olid mul samal moel olemas tüüpide „Oh kroonu sinu teenistus“ ja „Kui noorelt mina mängisin“ tekstid ning viimase laulutüübi variantide andmed. Siinse töö jaoks aga kirjutasin arhiivikäsikirjadest ümber kolme laulutüübi tekstid: „Dvatsat let sluzhila mina“, „Plevna linn on tugev ja kange“ ja „Üks ususõda oli seal“. Ühtlasi kõik laulude juures olevad kommentaarid-teated (sh ka „Oh kroonu sinu teenistus“ omad).¹¹

Soovist käsitleda teisi žanre, kus on kajastatud Vene-Türgi sõda, hakkasin ERAst otsima rahvajutte ja sõdurite mälestusi. Teadvustasin endale võimalust, et taolist materjali ei pruugi arhiivis leiduda, kuna materjali olemasolu sõltub paljuski folkloristika distsipliini kogumisprintsipidest (vt ka Kulasalu 2013a, 44; 2013b; Mereäär 2015, 11–12). Nii otsisingi esmalt ERA andmebaasist KIVIKE¹² ja hiljem uurijate saalis olevast kartoteegist vastavat materjali. Otsimisprotsessi käigus leidsin kartoteegist „Ajaloolised

⁹ Siinkohal tänan Anu Korbi, kes juhtis tähelepanu sellele, et Venemaa Eesti küladest kogutud materjalist võib ka leida siinses uurimistöös käsitletud laulutüüpe. Osaliselt ei ole aga materjal kartoteeki veel jõudnud (vt nt FAM 88 (54) < E. Õigus (1994); FAM 85 (70) < A. Rodalie (1994); FAM 2 (56) < A. Kruusberg (1993); FA DAT 24 (40) < E. Illak (1995); FA DAT 26 (56) < P. Anderson, K. Tsõlk, A. Kamp (1995); FAM 3 (62) < I. Abner (1993)). Lisaks on Rahvapärismuste Selgitajas 4 kirjutatud, kuidas Bulgaaria Etnograafilise Muuseumi juhataja dr. Chr. Vakarelski palub Eesti Rahvaluule Arhiivilt abi Vene-Türgi sõja veteranide leidmiseks. Ühelt poolt soovib muuseum veteranidele „mälestusrahu annetada“, teisalt poolt palutakse saata kõnesolevat sõda kajastavaid pärimustekste (laule, jutte, mälestusi) (Rahvapärismuste Selgitaja 1938, 143–144). Samuti on Eesti ja Türgi sõprusuhteid kajastava näituse trükises viidatud, et Vene-Türgi sõda kajastavat pärimust hakkas Eesti Rahvaluule Arhiivis koondama Oskar Loorits (vt Türgi-Eesti sõprus läbi aegade). Uurimistöö materjali koondamise käigus, kahjuks kõnesolevat materjali ERAst ei leidnud.

¹⁰ ERA täispikas arhiiviviites sisaldub kõiteviide (kogu lühend, seerianumber, kõitenumber, leheküljed, folklooriteksti number), pärimuse kogumiskoht, koguja ja informandi nimi ning kogumisaasta (vt magistritöö lisamaterjali LISA 1, 2, 3, 4, 5, 6) (ERA arhiivi kogud).

¹¹ Välitööpäevikutes või saatekirjades olev informatsioon informandi, lauluteksti ja kogumissituatsiooni kohta ning lisaks lauluvariandi juures olev laulu kommenteeriv teave.

¹² Kirjandusmuuseumi virtuaalne kelder = KIVIKE.

sündmused, isikud“ 30 viidet Vene-Türgi sõja kohta, kus oli nii olustiku ja ajastu kirjeldusi, naljandeid, pajatusi kui ka meenutusi Vene-Türgi sõduritest ning kõnesolevast sõjast.¹³ Pärimustekstid ja neid kommenteeriva teabe kaaskirjadest, välitööpäevikutest kirjutasin köidetest maha. Sarnaselt laulutüüpidele koondasin saadud teabe Exceli tabelisse.

19. sajandi lõpul ilmunud eestikeelseid ajalehti saab digitaliseerituna lugeda andmebaasist DEA (lisaks infosüsteemile DIGAR). Olenemata sellest, et vanad ajalehed on digitaliseeritud, ei pääsenud ma tekstide käsitsi kopeerimisest. Kuna Vene-Türgi sõja ajal kasutati ajalehtedes gooti kirja, siis lugemise ja hilisema analüüsimise lihtsustamiseks, kirjutasin tekstid ümber Wordi faili, moodustades enda jaoks mahuka tekstikorpuse.¹⁴

Uurimistöö ülesehitus

Magistritöö koosneb sissejuhatusest, viiest põhi peatükist ning kokkuvõttest. Uurimistöö esimeses peatükis annan ülevaate metodoloogiast, mis on aluseks kogu allikmaterjali analüüsile. Järgnevas neljas keskendun ainese käsitlemisele. Esiteks, kirjeldan viit väljavalitud Vene-Türgi sõda kajastavat laulutüüpi ning peatüki kokkuvõttes toon välja lauludes esinevad domineerivad teemavaldkonnad. Teiseks, kirjeldan laulutüüpide kaupa variantide kommentaare ning pärimuse esitajate andmeid ja kogujate tähelepanekuid. Kolmandaks, käsitlen ERAst saadud rahvajutte ja mälestusi Vene-Türgi sõjast. Kui laule ja kommentaare esitan tüübi alusel, siis rahvajutte analüüsin teemavaldkondade kaudu, kõrvutades seejuures materjali laulutüüpide süžeeliinidega. Viimaseks käsitlen 1877.–1878. aasta Eesti Postimehest ja Sakalast leitud artikleid ja uudiseid Vene-Türgi sõja kohta. Sarnaselt eelnevale peatükile esitan analüüsi teemavaldkondade kaudu ning toon välja paralleelid nii lõppriimiliste lauludega kui ka rahvajuttudega. Lisaks materjali analüüsile, olen peatükkide alguses täpsemalt lahti kirjutanud ka konkreetse ainese analüüsis kasutatavad mõisted ja lähenemisviisid. Iga

¹³ Osaliselt on kõnesolevat materjali käsitletud ka Mall Hiiemäe oma artiklis „Vene-Türgi sõda eesti rahvajuttudes“ (1977).

¹⁴ Kuigi andmebaasis DIGAR on olemas vanade ajalehtede artiklite litereerinud, võimaldas mehaaniline käsitsi kopeerimine mul sügavuti teemat omandada: rahulikult lehti lugedes, sain jälgida Vene-Türgi sõjauudiste osakaalu ajalehes. Lisaks õppisin 19. sajandi lõpu ajalehte kui allikat ka rohkem tundma, mis muutis ajalehe tõlgendamise ja analüüsimise lihtsamaks.

ainese käsitlemise lõpuks olen teinud vahekokkuvõtte, kus toetun ka teiste uurijate uurimistöödele. Allikmaterjali koos käsitlen uurimuse kokkuvõttes.

Magistritöö lõpus olen esitanud veel tabelitena (Lisa 1–6) arhiivimaterjali täisviited, kus olen juurde märkinud kas laulu- või rahvajutu teksti juures, välitööpäevikus, kaaskirjas leidus esitajate või kogujate märkusi üles kirjutatud varianti kohta. Pärimustekstide kommentaare tekstina ei ole ma välja toonud, kuna kogumispäevikute ja saate-kaaskirjade tekstilõigud on mõnikord väga pikad. Tabelis olen seega lühidalt märkinud, missugust informatsiooni kommentaar sisaldab. Viimases lisas (LISA 7) olen välja toonud laulude teemalõigud ehk episoodid laulutüüpide kaupa ja nende lühikirjelduse. Töös olen läbivalt arhiivitekstidele viidanud täisviitega, välja arvatud üksikutes joonealustes märkustes, kus ruumi kokkuhoiu mõttes olen lisanud ainult esitaja nime ja kogumisaasta. Lisaks olen arusaadavuse eesmärgil parandanud nii laulutekstides kui ka juttudes üksikuid sõnu.

1. Metodoloogiline lähtekoht

Rahvapärase mõtteviisi uurimise aluseks on tavaliselt oletus, et pärimustekst (nt jutt, laul, pilt) annab edasi esitaja, kollektiivi mõtteid ja arusaamu (Apo 2003, 220–221). Satu Apo sedastab, et „rahvapärase“ mentaliteedi käsitlemiseks on peamiselt kaks lähenemisviisi. Esiteks, moodustada mahukas tekstikorpuse, mida süstematiseerides analüüsida ja teoreetiliste käsitlustele tuginedes tõlgendada. Teiseks, lähtudes varasematest uurimustest, püstitada hüpotees ning otsida vastust sellele erinevate allikmaterjalide kaudu.

Magistritöös olen kasutanud mõlemat lähenemisviisi. Rahvalaulude ja -juttude baasil moodustasin tekstikorpuse, mille analüüsimisel ja tõlgendamisel toetun varasematele uurimustele (nt Hiimäe 2007 [1977]; Rüütel 1977). Samas olen allikmaterjali valikul lähtunud probleemasetusest – kuidas uurida Vene-Türgi sõda kui sündmust ja 19. sajandi lõpu sõdurite kogemust kajastavaid tekste.

Kuna olen kasutanud erinevaid pärimusžanre ja allikmaterjale, siis olen lähenemis- ja esitusviisi valinud žanrist¹⁵ lähtudes. Erinevate lähenemisviiside ja ainese kombineerimine meenutab pusle kokkupanemist: tervikpildi loomiseks, tuleb väikesed tükid omavahel sobitada. Näiteks on Ulrike Plath 19. sajandi alguse baltisaksa perekonna olemuse uurimisel rakendanud „kollaaži“ meetodit, kaasates uurimisprotsessis erinevat ainet, mis võimaldasid „korvata üksikute allikate lünklikkust“ (2011, 154). Samuti Marleen Nõmmela (2007) sobitas Gustav Ränga 1920. aastate välitööpraktikat uurides omavahel mitmesugust allikmaterjali: esmalt süüvis uurimuse autor materjalide olemusse ning seejärel seostas ainet omavahel ja esitas neile järk-järgult detailsemaid küsimusi. Meetodite omavaheline kombineerimine (*mixed method*) ei moodusta seejuures eraldiseisvat lähenemisviisi, vaid tegemist on pigem strateegiaga, mis võimaldab nähtusest saada laiem vaatenurk (Denzin 2012, 82; Green & Caracelli 1997, 7). Näiteks Laura Ellingson (2009) on uurimistöö teksti esitusviiside kombineerimist nimetanud kristallisatsiooniks (*crystallization*): teadustöö tervikuna on kui kristall, mis peegeldab valgust erinevate tahkudega (Denzin 2012, 83–84). Kombinatsiooni eesmärgiks on aga

¹⁵ Näiteks Satu Apo on kirjutanud järgmist: „Igal žanril, väljendusliigil on omad konventsioonid, mis puudutavad žanri sisaldust (temaatikat, teemarepertuaari, tegelasi), vormile iseloomulikke jooni ning sisusse suhtumise viise (*modusid*)“ (2003, 226).

luua eri uurimis- ja teksti esitusžanrite kaudu koherentne ja sisutihe analüüs (Ellingson 2009, 6; vt ka Denzin 2012, 83–84).

Uurimistöö aluseks on mahukas tekstikorpus, kuid olen allikmaterjalile lähenenud kvalitatiivselt.¹⁶ Analüüsi keskmes ei ole Vene-Türgi sõda kajastava pärimuse kattumine ajaloo tõepärasusega. Arhiiviainese ja ajalehtede käsitus baseerub kontekstikesksetel meetoditel ja terminoloogial, mis seavad uurimuse keskmesse ainese tõlgendamise ja sündmuse tähenduse nii Vene-Türgi sõjas osalenute kui ka Eesti ühiskonna jaoks. Kontekstikeskse lähenemisviisi aluseks on allikmaterjali interpreteerimine, kaasates seejuures „kogu kultuurilist, sotsiaalset ja situatsioonilist konteksti“ (Ben-Amos 2009 [1993], 29; vt ka Wolf-Knuts 2013, 24–25; Latvala & Laurén 2013).

Nii arhiivitekste kui ka ajalehti olen käsitlenud lähilugemise (*close reading*) kaudu (vt vrd ka Nõmmela 2007, 26; „tihe kirjeldus“ Geertz 1973). Mõiste pärineb kirjandusteadustest, kuid aja jooksul on muutunud distsipliinide üleseks terminiks (Kalkun 2011, 28). Nancy Boyles'i (2012–2013, 37) sõnul on lähilugemine teksti erinevate tähenduskihtide analüüsimine, mille kaudu jõuab lugeja teksti sügavama arusaamiseni. Seejuures on aga Andreas Kalkun rõhutanud vajadust teksti üksikosade kõrval arvestada kirjutist ümbritsevaid kontekste (Kalkun 2011, 28–29; vt ka McCaw 2011, 32). Arhiivis olevat pärimusteksti käsitledes tuleb meeles pidada, et tekstis eksisteerivad koos esitaja ja koguja eesmärgid, arhiivi jõudnuna ka veel lugejate, arhiivitöötajate tähelepanekud, mis võivad väljenduda märkmetena näiteks käsikirjal, kartoteegikaardil (Valk 2008, 62; Kikas 2010, 3; vt ka Apo 2003, 225–226). Samas lähilugemine ei aseta fookusesse ainult teksti ja selle lugemist, vaid analüüsiprotsessis sünteesitakse omavahel nii teoreetilised lähtekohad kui ka uurija varasemad teadmised, mis on aluseks loodavale käsitlusele (Bass & Linkon 2008, 247; vt ka McCaw 2011, 31).

Uurimistöös pühendan ühe peatüki tüüpide kirjeldusele, et anda lugejale ülevaade laulutekstide süžest ja varieeruvusest. Seejuures tuginen variantide kirjeldamisel Eduard Laugaste välja töötatud laulutekstide võrdlevale analüüsimeetodile: eristades tekstides esinevaid teemasid on võimalik välja tuua laulutüübi püsivamad osad. Kuigi käsitluse eesmärgiks ei ole tüübi algvariandi leidmine, pigem on meetod abivahend süžeeilist ülevaate andmisel ja kirjeldamisel (vt ptk 2.1.). Rahvajuttude ja ajalehe artiklite

¹⁶ Ulrika Wolf-Knuts (2013, 19–21) aga sedastab, et kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid lähenemisviise ei tohiks kindlasti vastandada. Pigem võivad kaks perspektiivi Wolf-Knutsi sõnul üksteist täiendada ning luua laiem ja sisutihedama ülevaate uuritavast nähtusest.

käsitlemisel lähtun tekstides esinevatest teemavaldkondadest, mis võimaldab avada ainekst üksikasjalikumalt ning konkreetsetest uurimisküsimustest lähtuvalt. Seejuures tuginen ainese tõlgendamisel ja järelduste tegemisel teiste uurijate töödele. Allikmaterjali käsitlemise põhjal loon üldistuse Vene-Türgi sõjast eesti folklooris kui ka tähendusest sõjas osalenutele. Mida sõjas käinud soovisid pärimuse kaudu meenutada ja edasi anda näiteks kodustele? Rahvajuttude, -laulude ja ajalehtede paralleelselt käsitlemine võimaldab luua laiema ülevaate Vene-Türgi sõjast ning selle tähendusest nii konfliktist osavõtnud sõduritele kui ka Eesti ühiskonnale. Erinevate lähenemisviiside ja teooriate rakendamise kaudu saan esmalt süüvida žanri olemusse kui üksikossa enne terviku (ehk „pusle“, „kollaaži“) kokkupanemist.

2. Vene-Türgi sõja laulutüüpide analüüs

2.1. Laulutekstide kirjeldamise terminoloogia

Folkloorižanrite uurimises on „tüüp“ ja „variant“ olnud mõisted, mille kaudu on folkloristikas käsitletud ning materjali liigendatud. Samas on rahvaluule distsipliini arengu jooksul välja toodud termini „tüüp“ probleemseid aspekte (vt Kalda 2015; Arukask 2003, 16). Mare Kalda sedastab, et folklooritekstide tüpologiseerimine¹⁷ ei ole nüüdisaja folkloristikas omaette eesmärk ning sellest tulenevalt „tüübi mõiste ning määratletud üksused toimivad tõlgenduses hädavajalike kirjandusinstrumentidena, pakkudes analüütilist sõnavara. Seega tüpoloogilisest meetodist on saanud uue, tõlgendava folkloristika osa“ (Kalda 2015, 557). Tänapäeval on tüübi mõistet rakendatud kui „abinõu järgneva analüüsi jaoks, võimalus ja viis üksteise ainese viitamiseks ja võrdlemiseks – teatud süžee olemasolust üleüldse ja selle levikust teabe saamiseks“ (Järv 2005, 17; vt ka Siig 2013, 4–5; Metsvahi 2010, 611; Ehin 2001, 318). Magistritöös tähistab tüübi termin töövahendit, mille kaudu on võimalik ainese analüüsis viidata variantide kogule.

Lauluvariandis esinevaid alateemasid olen nimetanud „episoodideks“, kuid lisaks kasutan sünonüümidenä mõisteid „teemaarendus“ ja „teemalõik“. Episoodi mõistet kasutab ka Ingrid Rüütel (1977), kirjeldades lauludes esinevaid alateemasid. Viimaseid on näiteks Eduard Laugase (1992) määratlenud „faktoriteks“, Ülo Tedre (1964) ja Ülo Valk (1995) aga „motiiviks“ (vt ka Saarlo 1998). Mõisteid episood, teemaarendus ja -lõik kasutasin ka bakalaureusetöös, nii on tagatud terminoloogilise ühtluse neis kahes töös.

Laulutüüpide analüüsimisel keskendusin ka varasemates töödes variantide ülesehitusele. Esmalt jagasin laulutekstid episoodideks, seejärel käsitlesin lõigusisest varieeruvust ning jälgisin, millised teemaarendused on püsivamad ja millises järjestuses episoodid tekstides esinevad (vt LISA 7). Kõnesoleva meetodi kasutamisel lähtusin Eduard Laugastele (1979)¹⁸ käsitusviisist, mille järgi tekstianalüüsi peamiseks eesmärgiks on välja tuua laulu püsivamad osad. Magistritöös olen kasutanud meetodit kui kirjeldamisvõimalust, mis hõlbustab laulutüüpide omavahelist võrdlust. Variantide

¹⁷ Vaata ka Liis Reha ja Katre Koppeli (2012, 31–33) tähelepanekuid 2011. aastal kogutud Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia tudengipärimuse materjali tüpologiseerimise kohta.

¹⁸ Eemaldades erandlikud faktorid, oli võimalik välja selgitada lauluteksti algkuju ehk arhetüüp.

jagamine episoodideks ja neile nimede andmine võimaldab viidata rahvajuttude ja ajalehtede analüüsipeatükkides esinevatele sarnastele süžeeiinidele. Kuna laulutekstides ei ole episoodide järjestus sageli ühesugune, siis samuti lihtsustab kõnesolev lähenemisviis lugejale variantide ülesehitust selgitamist.

Järgnevalt kirjeldan töös käsitletavaid laulutüüpe, mida näitlikustan episoodidega erinevatest variantidest. Esmalt kirjeldan laule „Oh kroonu sinu teenistus“, „Kui noorelt mina mängisin“ ning seejärel „Dvatsat let sluzhila mina“, „Üks ususõda oli meil seal“, „Plevna linn on tugev ja kange“. Samas järjekorras annan ülevaate ka kogujate välitööpäevikutest ja kaaskirjades leiduvatest kommentaaridest.

2.2. Vene-Türgi sõja laulutüüpide kirjeldused

2.1.1. „Oh kroonu sinu teenistus“

Laulutüübi „Oh kroonu sinu teenistus“¹⁹ 93 varianti (vt Lisa 1) koosnevad enamasti neljast teemalõigust (vt Lisa 7). Tegemist on lauluga, kus kirjeldatakse sõduri sattumist kroonuteenistusse ning üldsõnaliselt antakse ülevaade sõja algusest ning olulisematest sõjalistest kokkupõrgetest. Samas kirjeldatakse sündmusi enamasti umbisikuliselt. Mõnedes variantides on kasutatud meie-vormi: näiteks värsiread, kus on öeldud, et keisrilt tuli kiri „meile“ ning keiser viis „meid“ üle Doonau jõe. Ingrid Rüütel toob välja, et populaarne laulutüüp „Oh kroonu sinu teenistus“ on rahvapärase algega, kuna variandid erinevad 19. sajandi lõpul laulukogumikes avaldatud sõjalauludest (1977, 483–484).

Esimeses episoodis „Kroonuteenistuse olemus“ nendib laulik, et noormees on kohustatud sõjaväkke minema. Lisaks mainitakse, et armeeteenistuse jooksul peavad noormehed käima ka kroonukoolis. Teemalõigus on olulisemad esimesed kaks värsirida, mis on ühtlasi laulu alguseks. Nimelt konstateeritakse, et sõjavägi on noorte meeste elu „rikkuja“ või „takistus“, kuna tulevased sõjaväelased peavad kodust jäädavalt ära minema (34 varianti). Mõnes variandis lisatakse, et neiud jäävad lahkunud noormehi taga nutma. Kuues variandis²⁰ edastavad laulu esimesed read aga hoopis vastupidist sõnumit:

¹⁹ Vt ka Rumm 2011.

²⁰ RKM II 74, 784/6 (7) < Kihelkonna – S. Lätt < V. Usina (1958); RKM II 117, 179/80 < Omsk – O. Mankin < A. Mankin (1962); RKM II 124, 197/8 (9) < Vändra – S. Karro < A. Lind (1961); RKM II 219, 366/7 (2) < Tori – E. Maasik < O. Jaansalu (1966); RKM II 249, 36/7 (571) < Sotši – J. Olev < L. Willemine (1966); ERA II 5, 206/7 (2) < Pärnu-Jaagupi – V. Erm < J. Bachson (1928)

kroonuteenistus on „rahva rahu kinnitus“, kes kutsub „kaitsjaid riigi seest, nii vene kui ka eesti meest“²¹.²² Ülejäänud laulutekstides (14 varianti) alustatakse episoodi lihtsalt väitega, et Vene keiser kutsub noormehi ära kroonusse (vt järgneva näite kolmandat ja neljandat värsirida).

*Oh kroonu sinu teenistus
on noorte meeste takistus.
Kõik noored mehed Eestimaalt,
neid kutsub keiser ära säält.
Ta paneb neid seal ka teenima.
Kui noored mehed ära läind,
siis noored neiud nutma jäid...*

(RKM II 55, 482/4 (205) < Orissaare raj, Kavandi k, Matsiantu t – O. Jõgever < Juri Jurkatam (52. a) (1956))

Teises teemalõigus „Sõja algus“ algab sündmuste käik kirja saabumisega Vene keisrilt, kus on öeldud, et impeerium on sõjas Türgiga, millest tulenevalt tsaar mobiliseerib armeed ning juhatab viimase üle Doonau jõe. Seal toimub esimene sõjaline kokkupõrge Türgi väega. Näite viimased kaks värsirida esinevad ka laulutüübi „Üks ususõda oli meil seal“ variantides.

*Kord tuli kiri keisri käest,
et tüli tõusnud türgi väest.
Siis korjas keiser kokku väe
ja viis nad üle Doonau jõe.
Säält Doonau jõe pääl pani ka
Türk vene väge magama...*

(ERA II 136, 424/5 (22) < Häädemeeste, Orajõe v, Kabli k – M. Mäesalu < ema (1936))

Kolmandas teemalõigus „Sõda“ käsitletakse Vene ja Türgi vahelist konflikti kulgu. Esmalt saab Türgi sultan teada, et Vene keiser on armeega ületanud Doonau jõe ning Osman Paša saadetakse „Vene väge takistama“. Järgmisena mainitakse Plevna linna vallutamist, mis on üks sündmustest, mida sageli Vene-Türgi sõjalauludes esile tõstetakse. Lisaks Plevnale alistab Vene armee Karsi ja Erzurumi (*Erserum*). Mõningates variantides on episoodi lõpetuseks nenditud, et sõjas on kaotanud oma elu paljud eesti

²¹ RKM II 117, 179/80 (93) < Omsk – O. Mankin < A. Mankin, snd 1895 (1962)

²² Variandid, mis edastavad positiivsemat sõnumit – kroonu kaitseb rahvast ning Vene riik toob rahu ja sõdurid ei lange sõjas – on tõenäoliselt kirjaliku algega ja seotud 19. sajandil populaarse luuletusega „Oh kroonu“ (Rüütel 1977, 483).

päritolu sõdurid²³. Samas esineb variante, kus kaotusi kandis ka Türgi armee²⁴. Tegemist on teemalõiguga, mis selle tüübi raames varieerub kõige enam: värsiread on erinevas järjestuses või on teemaarendus segunenud näiteks teise („Sõja algus“) või neljanda („Rahu saabumine“) episoodiga.

*Kui sultan seda kuulda sai,
et Vene üle Toona läind,
siis Osman Passa läkitas,
kes Vene väge takistas.
Küll Skobelev see tegi tööd,
seal Plevna ümber päevad ööd.
Ei Plevna linna mu kauaks jäe.
Meie lähme Karsi piirama.
See kuulus Kars ja Erserum
sai äravõetud kui lõi trumm.
Oh kõre Palkan paista sa
so otsas Eesti verd on ka.
Seal löödi maa imelist
Nii Eesti kui ka Liivi meest.
Seal said ka surma türklased,
viiskümmend tuhat korraga.*

(RKM II 309, 585/6 (2) < Simuna, Rakke – V. Viirmann < V. Viirmann (1974))

Laulutüübi neljandas teemalõigus (27 variandis) „Rahu saabumine“ käsitletakse sõja lõppu. Nimelt tuleb Konstantinoopolis olles rahusõnum, millega konstateeritakse võitu Türgi sõjaväe üle. Seejärel saavad aga noormehed naasta koju. Mõnes episoodis on lisatud, et Vene keiser juhatas armee taaskord üle Doonau tagasi kodumaale.

Siis kuuldi rahusõnum sealt

²³ RKM II 74, 784/6 (7) < V. Usina (1958); RKM II 75, 234/5 (13) < M. Koert (1958); RKM II 105, 512/3 (73) < M. Maasing (1961); RKM II 113, 149/50 (47) < E. Kukk (1962); RKM II 117, 179/80 (93) < A. Mankin (1962); RKM II 124, 197/8 (9) < A. Lind (1961); RKM II 234, 667/9 < H. Suitsmart (1967); RKM II 133, 18/9 (106) < E. Kacukev (1961); RKM II 155, 365/6 (4) < M. Patte (1962); RKM II 157, 122/4 (6) < A. Tilk (1963); RKM II 249, 36/7 (571) < L. W. Jaanus (1966); RKM II 250, 148/50 (7) < S. Zeiger (1966); RKM II 250, 220/2 (3) < S. Zeiger (1967); RKM II 275, 548/9 < J. Valdur (1970); RKM II 281, 150 (95) < O. Peda (1969); RKM II 300, 476 (4) < L. Vaher (1972); RKM II 309, 585/6 (2) < V. Viirmann (1974); ERA II 182, 551/3 (514) < P. Käär (1936); ERA II 5, 206/7 (2) < J. Bachson (1928); ERA II 180, 581/2 (20) < E. Tamm (1937); ERA II 189, 191/2 (24) < P. Tau, L. Tau (1938); ERA II 306, 393 (9) < M. Johanson (1943); ERA II 74, 484/5 (6) < M. Pärn (1934); EÜS V 1494 (17) (1908)

²⁴ RKM II 234, 667/9 < H. Suitsmart (1967); RKM II 133, 18/9 (5) < E. Kacukev (1961); RKM II 157, 112/4 (6) < A. Tilk (1963); RKM II 113, 215/7 (73) < E. Kukk (1962); RKM II 249, 36/7 (571) < L. Willemine (1966); RKM II 250, 148/50 (7) < S. Zeiger (1966); RKM II 275, 548/9 < J. Valdur (1970); RKM II 281, 150 (95) < O. Peda (1969); RKM II 309, 585/6 (2) < V. Viirmann (1974); ERA II 140, 197/9 (191) < M. Tammsoo (1936); ERA II 182, 551/3 (514) < P. Käär (1936); ERA II 258, 159/60 (521) < L. Kruusamägi (1939); ERA II 81, 450 (8) < M. Aleksei (1934); ERA II 112, 413/4 (67) < H. Ruukholm (1935); ERA II 180, 581/2 (20) < E. Tamm (1937)

*Konstantinoopoli välja pealt.
„Hurrah“ siis hüüdis rahva hääl,
et võitu saanud Türgi peal.
Kõik neiud pühkvad silmad veest,
et peiud saanud sõja käest.*

(ERA II 258, 159/60 (521) < Simuna, Salla v, Tammiku k, Kargu t – H. Joonuks < Leena Kruusamägi (68 a) (1939))

Kirjeldatud nelja episoodi sisaldavate variantide kõrval esineb „Oh kroonu sinu teenistus“ tüübis teemaarenduslikke erandeid. Järgnevalt toon välja neist pikemad. Näiteks kahes variandis on „Oh kroonu sinu teenistus“ liitunud teise Vene-Türgi sõjalauluga: ühel puhul tüübiga „Dvatsat let sluzhila mina“²⁵, teisel „Seitsmekümne seitsmendamal“²⁶. Viimasena mainitud variandis sedastab laulik-mina, et sõrmest ja jalast ilma jäänud sõdurit keegi külas ei vaja ning kroonuteenistuja üle vaid naerdakse. Laulu lõpetuseks kritiseeritakse nii armeed kui ka Vene impeeriumi, kes oma sõdureid pärast sõda ei toeta. Ühes variandis²⁷ on kirjeldatud elu pärast sõduri koju naasmist: endine soldat soovib niuuga abielluda, kuid viimane keeldub ning noormees annab alla ja kosib teise. Lõpetuseks parastab laulik-mina kosjadest loobunud tütarlast vanatüdrukaks jäämise pärast: „... kui kroonu meest sa [neiu] põlgad, ei paremat sa saa“. Kolmes variandis²⁸ on esimese teemalõigu „Kroonuteenistuse olemuse“ süžeed edasi arendatud. Näiteks esimeses variandis küsitakse retooriliselt Vene keisrilt, miks ta lõpetab noorte meeste elu, saates nad lahingusse. Kuid seejuures väidetakse, et ka tsaar ise leiab sõjas oma lõpu:

*Sa [Vene keiser] ise pead nüüd surema
ja ome elu jätma ka.
See põrgutuli põleb sial
ja tõrvaasti üle a'ab,
kus keiser sisse pannakse
ja kura õlaga neid lööb.*

(RKM II 183, 214/5 (5) < Rakvere – L. Palu < Elene Osmein (snd 1877) (1964))

²⁵ RKM II 139, 493/4 (2)

²⁶ RKM II 214, 520/3 (35) < Tallinn – A. Merk < Laulu Mihkel (1966)

²⁷ ERA II 140, 197/9 (191) < Vändra – E. Tammsoo < M. Tammsoo, Aluste Mukrel (1936)

²⁸ RKM II 183, 214/5 (5) < Rakvere – L. Palu < E. Osmein (1964); RKM II 187, 183/4 (5) < Vändra – S. Karro < M. Lehtsalu (1964); RKM II 289, 218/9 (28) < Viljandi – E. Tampere < A. Randjärv (1971)

Teine variant kirjeldab, kuidas pärast noorte kroonuteenistujate lahkumist jäävad kodukohta alles ainult vanapoisid, kellel soovitatakse kiiremas korras kosja minna. Edasi aga keskendutakse laulu ühele tegelasele Pilgu-Mihkli tütrele Kaile:

*Pilgu-Mihkli tütar Kai,
kust sina selle võrgu said,
mis auka täis kui nõelutud
ja ümber kaela siutud.
Tal seelikuid oli selgas kaks
tema mõtles nüüd mina olen saks.
Kui tahad saksa pidada,
siis pead saba vedama.
Pane kübar pähe, linnid taha
kleidisaba juuksma maha.
See Punik lehm sai lüpsitud
ja munad sisse lopitud.
see munarung sai keedetud
ja poiste ette eidetud,
et poisid saaksid suudetud
ja nende kõhud täidetud.
Kui Pilgu-Mihkel aru sai,
et tema tütar vanaks jäi,
siis Avinurme kohtus kaibas ta
ja laskis poisse trahvida.
See rahviraha sai arvatud
ja kopikhaaval korjatud.
See rahviraha sai mansetud,
sa rubla kolmkümmend viis.
Nüüd lõpetud on minu laul
ja Pilgu mõisas munapood.*

(RKM II 187, 183/4 (5) < Vändra, Suurejõe – S. Karro < Maria Lehtsalu (90 a) (1964))

Kolmandas variandis²⁹ sedastatakse, et Vene armee koondab kokku armeeteenijaid nii Vene- kui ja Eestimaalt. Seejärel kirjeldatakse pikemalt, kuidas nii lapsevanemad kui ka neiud nutavad noormehi ära saates.

2.1.2. „Kui mina noorelt mängisin“

Tüüpi „Kui noorelt mina mängisin“³⁰ esindab Eesti Rahvaluule Arhiivi köidetes 70 varianti (vt Lisa 2). Tegemist on sõdurilüürikaga, mille süžee keskendub sõduri emotsioonile ja mõtetele (Rüütel 1977, 551). Üldjoontes kõneleb laulutüüp laulik-mina

²⁹ RKM II 289, 218/9 (28) < Viljandi – E. Tampere < A. Randjärv (1971)

³⁰ Vaata ka Rumm 2012, 39–51.

muretust lapsepõlvest, millele järgneb kujutluspilt noormehe elust võõrsil soldatina, mis lõppeb viimase surmaga. Vene-Türgi sõjale viitavad laulus üksikud värsiread, samas esineb kujundeid, millele leiab vastseid vene ja valgevene sõdurilauludest (Rüütel 1977, 551; vt lisaks laulutüübi neljanda teemalõigu „Soldat saab sõjas haavata“ kirjeldust). Aja jooksul on laulu sõnastust kohandatud samalaadsete sündmuste raames: nii on laulu esitatud Vene-Jaapani konflikti kui ka Esimese maailmasõja ajal (Rüütel 1977, 551; Rumm 2012). Näiteks ilmestab muutust sõna „türklane“ asendamine „vaenlasega“.

Laulutüübi esimeses episoodis „Lapsepõlve meenutamine“ kirjeldab laulik-mina oma muretut lapsepõlve. Teemaarendus on stabiilne ning varieeruvust esineb ainult sõnatasandil. Enamasti on teemalõigu idee edasi antud nelja esimese värsireaga.

*Kui noorelt mina mängisin,
seal ema süle sees.
Ei teadnud mina kurvastust,
ei muret vaeva ahastust.
Ma rõõmustasin iga tund
ja lilledega mängisin...*

(ERA II 84, 519/20 (19) < Kolga-Jaani – Marie Sepp < emalt (1935))

Teises episoodis „Täisealisena kroonusse minek“ on laulik-mina saanud kroonuteenistuse ealiseks ning on kohustatud sõjaväkke minema. Teemalõigu ideed antakse edasi kahes erinevas sõnastuses. Esimeses (vt lõigu all vasakpoolset näidet) mainitakse minevikuvormis kroonuteenistusse astumist. Teises (vt parempoolset näidet), pikemas versioonis, nendib laulik-mina olevikuvormis, et on täisealisena näinud maailma ning vastupidiselt lapsepõlvele kogenud ka muret. Järgnevalt liitub noormees kroonuarmee, mille üle kurvastab aga koju mahajääd armsam. Samuti väljendab oma nukrust värske soldat, sest sõjaväkke minek võib tähendada jäädavalt kodust lahkumist.

*Kui ükskord suureks sain ma,
siis pandi kroonut teenima,
sest noored poisid priskemad,
kõik soldatiks siit lähevad...*

(ERA II 73, 726 (3) < Karja, Leisi v, Pamma k – Nikolai Lepp (1934))

*Nüüd olen mina meheks saanud
ja laia ilma läbi käinud
ja muret, vaeva palju näind.*

*See saadab mind nüüd leinama,
et pruut mind nõnda kurvastand
ja saatnud kroonut teenima.*

*Mu isamaa päält lahkuma
ja surma poole kõndima...*

(EÜS IX, 206/7 (21a) < Torma, Avinurme – Mihkel Sild < Mari Sild)

Kolmas teemalõik „Soldati elu kroonuteenistuses“ on laulutüübis kõike püsivam ning esineb 48 variandis. Episoodis saab välja tuua kaks versiooni, mis idee poolest on sarnased, kuna mõlemas variandis kirjeldatakse piltlikult soldati riideid, relvi ja välismaa loodust. Esimeses versioonis (vt vasakpoolne näide) kirjeldatakse sõduri varustust (ranits, mõõk) ja selle funktsioone. Lisaks alustatakse kõnesolevate värsiridadega RKM köidete (koostatud 1945–1996) variantides tihti laulu. Teises versioonis (vt parempoolne näide) loob laulik-mina kujundlikult paralleeli Türgimaa looduse ja varustuse ning perekonna vahel.

*See ranits, mis mul seljas on,
see toidab ja see katab mind.
Mõek terav – haljas puusa peal,
see ka minu vaenlast tervitab...*

(RKM II 126, 262 (23) < Pöide, Kingissepa – A. Sepp < Ole Nõmme (1962))

*Need majad on mul metsad, mäed
ja sügavamad sood ja veed.*

*Need kivid on mul voodiks teal,
all sinel on mul seniks peal.*

*Mul õde ripub puusa pea,
mõek terav, aljas on ta seal.*

*Ta peas on kolme kanti kroon,
ots teravasti ihutud.*

*Minu abikaasa on minu käes,
tal kuulid, roht ja haavlid sees.*

*Seega ma Türki teretan,
et ta mu ette maha jääb.*

*Mul äiaks, ämmaks ülemad,
kakskümmend aastad teenivad.*

*Mul vennad on need kasakad,
kes Venemaa eest sõdivad.*

*Nad keisri auks seal võitlevad,
hurh – nad kiites üiavad...*

(ERA II 77, 148/50 (41) < Karja, Leisi v, Pamma k – Nikolai Lepp (1934))

Neljandas utoopilises³¹ (Rumm 2012, 52–59) ning sõduri fantaasiat edasiandvas teemalõigis „Soldat saab sõjas haavata“ palub laulik-mina sõjaväljal vigastatuna mustal linnul viia verine kaelarätik emale või pruudile. Soldati viimaseks sooviks on edastada lähedastele teade oma saatusest võõral maal. Mõnes variandis on sõnumi eesmärk peale lähedaste teavitamise ka noormehe tahe, et ema või pruut tuleks noormeest võõrsile maha matma. Üldjuhul esinevad laulutüübis kolmas ja neljas episood variantides koos.³²

³¹ Bakalaureusetöös rakendasin Senni Timoneni (Rumm 2012, 37, 81) välja töötatud analüüsimeetodit, kus laulude tematisseerimise aluseks on esitusviis (fakt, kommentaar, utoopia, keskustelu). Kuigi „Kui mina noorelt mängisin“ laulu ideed antakse edasi fakti ja kommentaari tasandi kaud, esineb laulus ka utoopia tasand (nt sõduri dialoog musta linnuga).

³² Kui kolmas teemalõik esineb 48 variandis, siis neljas 43.

*Siis langesin sõja platsile,
sinna kibuvitsa põõsa alla.
Siis lendas must lind üle pea
ja püüdis osa minu käest.
Oh must lind, ära mõtle sa,
ei sinu oma ei ole ma.
Säh võta kaelast siidi rätt
ja vii minu armsa pruudile.
Et pruut nii ruttu tuleksid,
minu haavad verest peseksid.
Siis uinuksin kui lapsuke,
oma pruudi hõlma magama.*

(RKM II 271, 50 < Krasnojarski krai, Ülem Bulani asundus – R. Ottessan < kogujalt (1969))

Kuues variandis on detailsemalt edasi antud soldati lahkumist maisest elust (episood „Soldati suremine“, vt vasakpoolne näide). Lisaks on kahes erandlikus variandis³³ kirjeldatud situatsiooni, kus kirikuõpetaja õnnistab palvetavaid soldateid, kes enne armeesse minekut jätavad hüvasti nii kodukoha kui ka lähedastega (vt parempoolne näide).

*Tuul puhub pehmest üle pea,
mis kaetud paksu verrega.
Vihm peseb pea verest ära,
tuul kuivatab mul pisaraid.
See viimane trööst seal kaugel mulle
siis minna pea unele.*
(RKM II 123, 235/6 (96) < Halliste, Abja
– Hans Kurvits < sõnad Leeni Pärna, Anna
Naarise laulikute, viis Alma (1962))

*Siis mitme kümne versta pääl,
meid katte rinda säetas.
Siis tuleb õpetaja meilt
ta võttap meid sis õnnista
ja ütleb mullast olet sa
ja mulda pead sa minema.
Jehova mo pääl halasta,
ei tea kas ma pean surema.
Ehk lastas maha lahingus,
ei tea sis minust ühtegi.
Jää jumalaga surnuaid,
ei tea kas saavad minu luud.
Jää jumalaga tuttavad,
kes minu pärast nuttavad.
Jää jumalaga kirik sa
ja armas koolimaja ka.
Jää jumalaga pruudike,
sa minu armas armuke.
Sa paled roosi punased,
ei unusta neid surmani.*

³³ EÜS VII 2685/7 (11) < Rannu – P. Tatz, J. Sossi < E. Kurno (1910); EÜS IX, 207/9 (21b) < Torma – M. Sild < K. Lubrin (1911)

(EÜS VII 2685/7 (11) < Rannu, Valguta v
– P. Tatz, J. Sossi < Ell Kurno (80 a)
(1910))

2.1.3. „Dvatsat let sluzhila mina“

Laulutüübi „Dvatsat let sluzhila mina“ leidsin arhiivist 102 varianti (vt Lisa 3). Rüütli (1977, 485) sõnul on tegemist ühe populaarsema Vene-Türgi sõjalauluga, mis keskendub konflikti sündmustele ning lahingukirjeldustele. Omapäraseks teeb laulu üksikud venekeelsed värsiread.

Kõik „Dvatsat let sluzhila mina“ variandid algavad episoodiga „Kroonuteenistus“, kus laulik-mina võtab lühidalt kokku oma kroonuteenistuse: peategelane kirjeldab, kuidas ta 20 aastat (ehk pikaaegselt) oli soldat, võideldes sel perioodil türklastega. Pärast teenistust sai sõdur armeelt tasuks „rinda kuldraha“. Episoodis on enamlevinud esimesed neli esimest värsirida (vt näite värsiridu, millele on joon alla tõmmatud).

Двадцать лет служила,

olin soldat рядовой.

Lasksin püssist välja tina,

türgil silma oi, oi, oi.

Sealt sain золотая raha,

rinda suure ristiga.

это хорошо не raha,

toob mul sisse kopika...

(RKM I 8, 531/3 (28) < Pärnu – V. Korp)

„Dvatsat let sluzhila mina“ teises teemalõigus „Kohtumine Osman Pašaga“ alustab laulik-mina süžeed Türgi kindrali kinni võtmisega. Seda aga näeb pealt Vene armee kindral, kes teo eest eestlasest sõdurit kiidab. Enamikes variantides temaatiline arendus niiviisi lõpebki (vt lõigu all vasakpoolne näide). Kuues variandis³⁴ on teemalõigu süžee detailsem ning teistest eristuv. Nimelt peab eesti soldat kinni Osman Paša ning viimane hakkab sõduriga vabaduse nimel kauplema. Pašal õnnestub saavutada kokkulepe, misjärel jätavad osapooled teineteisega hüvasti. Järgmisena võtavad Osman Paša kinni venelased, kes viivad Türgi kindrali Eestimaale. Süžee jätkub sõja lõpuga: Venemaa ja Türgi sõlmivad rahu ning laulik-mina pääseb koju. Teel koju kohtab eestlane türklast, kes

³⁴ RKM II 150, 187/9 (4) < Tõrva – E. Alver < R. Alver (1962); RKM II 245, 600/2 < Kodavere – M. Villemson < M. Villemson (1967); RKM II 39, 278/80 (6) < Muhu – I. Koppel < M. Metsaalt (1952); ERA II 133, 329 (10) < Kihnu – M. Kurrul (1895/1936); ERA II 292, 513/5 (16) < Tallinn – G. J. Kallus < L. Part, E. Haljas (1940); RKM Mgn II 2349k < Häädemeeste – O. Kõiva < M. Mäesalu (1973)

teda ründab. Kirjeldatakse kahevõitlust, milles võõramaalane alistatakse ning duell lõpeb viimase surmaga (vt parempoolset näidet). Lõigu all olevad kaks näidet ilmestavad erinevust, kuidas tekstid on kogujate, korrespondentide või esitajate poolt (nt laulukladedes) üles kirjutatud: enamasti on laulus olevad venekeelsed värsiread või sõnad üles täheldatud häälduse järgi ja ladina tähtedega, harvemini kirillitsas.

*Ükskord sain ma Osman Pasha
kõrvust kinni pidada.*

*Ütlesin ностой ты наша
tahtsin kodu vedada.*

*Kindral seda kõrval nägi,
andis mulle четверташек.*

*Ütles молодец эстонец,
вот тебе есть начайок...*

(RKM II 114, 367/8 (183) < Rapla,
Raikküla, Kodila – Mart Tapupere < Fr.
Simson, Jaan Andok (1960))

*Kord sain mina Osman Passa
karvust kinni näpata.*

*Ütlesin tal stastabvju,
tibe hotsu utsitsta.*

*Osman Pasha halataste
hakas mind seal paluma.*

Tõi muusik harvsoi

Moses tõi puskat menja,

mina kostsin kavalaste

ja tebe hotsu puskat

kak tõi mne tajas üks ruble

sto ja kuplju sakuskad

ja teper hotsem holodem

tahaks votkat saada ka

jusli palutsen üks rubel

sind siis lahti lasen ma.

Osman Pasha püksi tasku

pistis oma käpa siis,

võttis välja viina plasku,

andis mulle juua sealt.

Siis ta pistis rubla pihku,

mulle tubli muusik ta.

Jättis muuga jumalaga,

tahtis Türki rutata.

Aga tee peal Vene mehed

võtsid juba kinni ta.

Tõivad teda Türgi suhknat

näha Eesti maale ka.

Selle peale rahu tehti,

venelased Türgiga.

Mina pääsin ka siis lahti,

hakkasin koju tulema.

Koju minnes mulle vastu,

tuli kuri türklane.

Mina ütlesin tall traastu

Nüüd me sõbrad oleme.

Aga kuri Türgi pagan,

mulle andis kuklase.

Mina aga jala tagant,

tõukasin siis ülesse.

*Türgi mees siis kukkus maha,
mina läksin edasi.*

*Vaatasin veel kord selja taha,
surnud oli Türgi mees.*

(ERA II 292, 513/5 (16) < Tallinn – G. J. Kallus < Linda Part (36 a), Ela Haljas (33 a) (1940))

„Kohtumine Osman Pašaga“ on variantides sageli kolmas teemalõik. „Tüli Plevnas“ (vt järgmise episoodi kirjeldust) esineb umbes pooltes variantides kohe pärast esimest („Kroonuteenistus“) episoodi. Kuna „Kohtumine Osman Pašaga“ esineb variantides mõnevõrra sagedamini, siis olen kõnesoleva teemaarenduse välja toonud teisena. Võrreldes teiste laulutüüpidega, oli „Dvatsat let sluzhila mina“ tekstides episoodide eristamine raskem, kuna teemaarendused on omavahel segunenud või on episoodid esindatud ainult ühe vārsireaga.

Kolmandas teemalõigus „Tüli Plevnas“ kirjeldab laulik-mina, kuidas ta Plevna linnas sattus konflikti türklastega. Ta hoopleb, et karistas vastaseid füüsiliselt nii karmilt, et türklased seepeale palusid tema käest armu.

Plevna linnas tülli läksin,

mina tuhat türgiga.

Kõigil karvad maha kaksin,

habeme ka juurtega.

Черм восьми такое nali,

kõik mind aksid paluma,

и мне чест большое дали

hüüdsid благодария

(RKM II 297, 497 (477) < Kadrina – E. Tuisk < Vaara Kask (snd 1903) (1972))

Laulutüübi 33 variandis esineb veel episood „Julge soldat“ (vt lõigu all olevat näidet), mis võib laulus paikneda nii teise teemaarendusena (millele järgneb üldjuhul episood „Kohtumine Osman Pašaga“ ning „Tüli Plevnas“) kui ka viimasena. Enamasti, kui käsitletav teemalõik variandis olemas on, siis koosneb laul neljast episoodist. Teemalõiguga väljendatakse, et soldat on julge, kelle ees kohkuvad kõik vaenlased.

Русский солдат ei боятся,

Кто там хочем тулгу драться

Küll ta Vene püssirohtu,

kaugelt siis saab nuusata,

*так он прямо раб plehku
nii kui jännes metsasse.*

(RKM II 114, 367/8 (183) < Rapla, Raikküla, Kodila – Mart Tapupere < Fr. Simson, J. Andok (1960))

2.1.4. „Üks ususõda oli seal“

Laulutüüpi „Üks ususõda oli seal“ leidsin Eesti Rahvaluule Arhiivist 14 varianti (vt Lisa 4), mis varieeruvad nii sõnastuselt kui ka ülesehituselt. Ingrid Rüütel on nimetanud seda laulu „autobiograafilise taustaga sõjakroonikaks“ (1977, 550), mis on rahvapärase algega. Laulu esimeses pooles kõneldakse sõja puhkemist ning esimesi sõjasündmusi, teises pooles kirjeldab laulik-mina mobilisatsiooni, sattumist sõjaväkke ja teekonda Türgimaale.

Laulu esimeses episoodis „Sõja eeldused ja algus“ mainitakse, et „rahva mässu“ järgselt hakkas Türgi „ristirahvast“ taga kiusama. Paaris variandis on öeldud konkreetsemalt, et ususõda ja rahutused algasid „Rumeenia piiril“. Lauluga viidatakse Vene impeeriumi ametlikule sõja ettekäände kaitsta Balkanil elavaid kristlasi Türgi tagakiusamise eest (Longworth 2007, 268). Tegemist on stabiilse teemalõiguga, mille sõnastus variantides varieerub vähe.

*Kui rahvas hakkas mässama
Türk ristirahvast kiusama.
Ta naeris noori tüdrukuid,
poisslapsi raius nii kui puid.
Kes vanad tõmbas võllasse,
aas lapsed aia teibasse ...*

(RKM II 285, 58/2 (15) < Kihnu – S. Saar
< Elisabert Türgi laulikust (1971))

*Üks ususõda oli seal,
just Rumeenia piiri peal
seal hakkas rahvas mässama,
türk ristirahvast piina.
Ta naeris noori tüdrukuid,
mehi raius nii kui puid.
Ta lapsi tõmbas võllasse
ja vanu ajas vardasse ...*

(RKM II 122, 673/4 (7) < Pärnu, Enge k –
Helle < Mart Kangur (1957))

Teises episoodis „Venemaa sekkumine sõtta“ alustab sõda ka Serbia, kuid palub Vene keisrilt toetust ja abijõudu. Sellest tulenevalt ühineb sõjaga Vene impeerium, kes kannab lahingus Türgiga kaotusi Doonau jõel. Samad värvid esinevad laulutüübi „Oh kroonu sinu teenistus“ variantides (vt lõigu all olevaid näitevärssse, mis on alla joonitud). Lõpetuseks mainitakse Plevna linna juurde jõudmist. Episoodi värsiridu „Plevna all ta aega viitis, türk seal iseennast kiitis ...“ saab kõrvutada laulutüübis „Plevna linn on tugev ja kange“ värssidega, kus Osman Paša ülistab samuti enne linna alistamist nii end kui ka linna (vt ptk 2.1.5.).

*Siis hakkas Serbia võitlema,
 lõi kokku oma seltsiga.
 Tal tuli näpus väesti põud,
 ei aitan väikse mehe jõud.
 Ta pööris mõtted teisele,
 tõi teatust Vene keisrile.
 Meie Aleksandril ale meel
 läks ristirahvast appi veel.
 Kui jõudis ta Rumeenia,
 siis paistsid mäed Palkaaniad.
Küll Doona jõe peal pani ka
türk Vene väge magama.
Peaks Doona mõistma rääkida,
kui rikkaks on ta verest saan,
 Doona jõgi jookseb valjust,
 Albi mäest ja kivikaljust.
 Siis Aleksander oma väe,
 on viinud üle Doona jõe.
 Plevna all ta aega viitis,
 türk seal iseennast kiitis,
 lahingud seal olid valjud,
 kostsid vastu orud, kaljud.*

(RKM II 176, 183/9 (16) < Tõstamaa, Lahe k – R. Praakli < Gustav Mätas (77 a) (1964))

Kolmandas teemalõigus „Üleskutse keisrilt“ kõneldakse mobilisatsioonist Vene armeesse: Vene tsaar kutsub noormehi Türgiga võitlema ja Plevna linna vallutama, mispeale külakubjas hakkab mehi kokku ajama. Kirjeldatakse lähedaste nuttu mehi sõtta saates. Teemalõik lõpeb sõtta mineva noormehe vaatega kojujäänutele – „Jumal aidaku neid“.

*Sellel ajal Vene maal,
 lendas valjust tillekraam.
 Tulem mehed võtkem mõõga,
 aitkem kus on appi tarvis.
 Plevna all on appi tarvis.
 Tulge mehed, olem valmis,
 seal on kaljud kõrged mäed.
 Koobastes on Türgi väed.
 Vene püss ja vahe oda,
 hirmutavad ära teda.
 Vahemees läks vara kottu,
 ajas noori mehi ruttu.
 Naised nutsid mehi saates,
 ikka neid veel näha lootes.
 Küla kubjas mööda valda,*

*ei ta küsi küüdi korda.
 Hobused seal olid valmis,
 arva kes veel leiti tallis.
 Mehed istsid lassid sõita,
 et saaks türki ära võita.
 Poole tunniga kõik vakka,
 käega näidati veel takka.
 Jumal [...] aidaku veel neid,
 kes seal kodu nutma jäid.
 Naine lapsed suguvõsa
 ehk ka mõni vanaisa.
 Mina lähen nii kui võsu,
 kus on Türgi sõja kisa ...*
 (RKM I 3, 95/9 (35) < Kihnu – M. Leis (1925))

Neljandas episoodis „Sõit Türgimaale“ kujutatakse olustikukirjelduse ja laulik-mina juhtumiste kaudu sõduri teekonda Türgimaale. Sellest teemalõigust muutub laul isikukeskseks: kui eelnevalt jutustati sündmustest üldiselt ja umbisikuliselt (kuidas sõda alguse sai ja millised olid esimesed sõjakonfliktid), siis nüüd jutustab laulu peategelane mina- või meie-vormis sellest, mis temast kodust lahkumise järel edasi sai. Tema teekond algab Tallinnast, kust sõdurid sõidavad rongiga Moskvasse. Seal juuakse teed ning liigutakse Kiievisse. Edasi kõnnitakse Bessaraabiasse, kus laulik-mina kirjeldab võõrsil nähtud loodust ja eluolu, näiteks kuidas talupojad õlgedega ahjusid kütavad, kuna sel maastikul ei leidu „võsaoksagi“. Lõpetuseks kujutab laulu peategelane oma teekonda Türgi looduses ja ilmastikus.

*Tallinnas meid võeti vastu,
 Seal sain aurutõlda astu.
 Siis mina sõitsin Moskva eed,
 Moskva linnas jõin ma teed.
 Kiievist mina sõitsin välja
 ei seal polnud enam nalja.
 Kui sain ma jaama Bindori,
 seal võtsin ette jalgsi tee.
 Bessaraabia see lage maa,
 ei võsaoksa näha saa.
 Seal talutaadid kütavad
 ja õlgi ahju topivad.
 Ka meie katel õigest keeb,
 kokku õhtuks sooja suppi teeb.
 Kas olgu sopp ehk kuiv maa,
 ma heidan õhtul hingama,
 küll mäest alla, ülesse,*

*me lähme ikka lauluga.
Sügisised viimasajud,
andvad juua, need me kaljud.
Kõrgelt maalt, kus vesi voolab.
Mina joon ja kiidan loojat.
Kõrged mäed ja ilmad soojad,
harva jooksvad väiksed ojad ...*

(RKM II 66, 283/6 (130) < Häädemeeste – E. Poom < David Lorentsi laulikust (1956))

Neljas variandis³⁵ jätkub laulu süžeed sellega, et sõda on jõudnud Silistra linna, kus toimub järjekordne lahing. Doonau äärest kutsutakse abivägesid Balkani poolsaare mägedesse, millega tõenäoliselt viidatakse laulus Shipka lahingule (august 1877). Seejärel keskendutakse kauakestvale sõjategevusele („õõnes kuul kui tulemadu, tihti lendas kuulisadu“). Lõpetuseks viidatakse Plevna linna lahingule ja Vene vägede liikumisele Konstantinoopoli poole (kuhu nad välja ei jõudnud, vaid Vene armee taandus jaanuaris 1878. aastal San Stefanos). Järgnev näide on pikim kõnesolevast teemalõigust.

*Rumeenia üks vürsti maa,
kus linnad külad alevid.
Kui Kalarissi jõudsin siin
ja üle jõe Silistri linn.
Seal nägin palju türkisid,
nad lasksid suurtükkisid,
ei saanud puhata me veel.
Komander läks jälle teel.
Siis sõitis kärmest kasakas,
ta kaelas rippus kirjataks.
Ta kutsus polku Dunai jõelt,
et abi saaks Assibku mäelt.
Nüüd ruttu veel, kes vähe võis,
kus vene vägi üle käis.
Assipku linn, mis kaugelt näed
ja linna all Balkani mäed.
Kesköösel ülem sinna viis.
Küll vaene, mis ta teha võis.
Seal kibikaljud kordamäed,
kus kõrgel seisid Vene väed.
Ka Türki poolt olid tugevad,
mäed kõrged, orud sügavad.
Hommikul kui koidupuna,
mõlemalt poolt lendas tina.*

³⁵ RKM II 66 < Häädemeeste – E. Poom < D. Lorentsi (1956); ERA II 127 < Varblas – H. Meindok < K. Tobias (1936); RKM I 3 < Kihnu – M. Leis < Kihnu laulikust (1959); RKM II 176 < Tõstamaa – R. Praakli < G. Mätas (1964)

*Seda selest nägin mina,
 Türk sai pärast pika nina.
 Peale selle tuli külm,
 hirmutas meid kuri ilm.
 Taevad pilved mäe katsid,
 pilved luhti rinda mattis.
 Unega seal polnud tegu,
 otsa lõppes meeste nägu.
 Ei seal olnud õiget sööki,
 pooleöö aeg käisid kööki.
 Püssikuulid lendasid valjust.
 Ristimata Türgi kaljust.
 Hommikul ta hakkas pihta,
 vale et jääb vakka õhta,
 vale - peale pooleöö
 hakkas pihta tuletöö
 Õõnes kuul kui tulemadu,
 tihti lendas kuulisadu.
 Nõnda meie paari kuud,
 olime kui tuimad puud.
 Kes meist seal veel üle jäid,
 vahetati sedamaid.
 Esimesel jõulupäeval,
 oli lahing jälle käes.
 Suurvürst meile appi tõttis,
 siis ta Balkani ära võttis.
 Seal siis mehi maha langes,
 kahvatas neil paled valeks.
 Seda selgest nägin mina,
 Türk sai jälle pika nina.
 Küll kõrged on Balkani mäed,
 kus üle läksid vene väed,
 vene lahing tegi hirmu
 türgi pascha palus armu,
 andis ennast ja ka väe,
 hirm et elusse ei jää.
 Türk see jooksis palja jalu,
 kartis vene kuuli valu.
 Ei saand enne oma voli,
 kui sai Konstantinoopoli
 seal ta tundis häbi, hirmu,
 palus Vene keisrilt armu.
 Aleksander sõjakära,
 lõpetas siis vaikselt ära,
 seda selgest nägin mina,
 türk sai suure pika nina.*

(RKM II 66, 283/6 (130) < Häädemeeste – E. Poom < David Lorentsi laulikust (1956))

Laulutüübi lühemad variandid koosnevad eelkirjeldatud esimesest ja teisest episoodist või nende omavahelisest kombinatsioonist. Kahes variandis³⁶ on laulu alustatud esimese episoodi kahe väärsiga ning laul lõpetatud paari väärsireaga neljandast teemalõigust. Ülejäänud variantides³⁷ on ühiseid väärsse tüübiga „Oh kroonu sinu teenistus“.

2.1.5. „Plevna linn on tugev ja kange“

Laulutüüpi „Plevna linn on tugev ja kange“ leidsin ERAst kuus varianti (vt Lisa 5). Neist viis koosneb kahest ning üks ühestainsast episoodist. Tekstid varieeruvad süžeearenduselt ja sõnastuselt vähe ning võib oletada, et tegemist ei olnud rahva seas populaarse lauluga. Seda laulutüüpi ei ole ka Ingrid Rüütel oma artiklis käsitlenud.

Esimene episoodis „Plevna linn ja Osman Paša“ esitatakse Türgi sultani vaade Plevna linna vallutamatast. Seejärel jagatakse kiidusõnu Osman Pašast ning lõpetuseks kinnitatakse: „enne kustub päike“, kui et Vene väed suudavad kõnesoleva linna alistada.

*Plevna linn on tugev kange,
rääkis sultan suurel suul.
Ei ta nõnda hõlpsalt lange,
kahju tee tal vene kuul.
Ja et lugu läheks hästi,
luhta põrkaks piiramine.
Oşman Bashat kiirest kästi:
kaitse linna kindlaste!
Oşman Başha, kuulus kindral,
väga tähtis vägimees,
lahingis kui kaljukindel
kohkumata kõigi ees,
ütles: „Ennem hele päike,
valgustaja ilmamaad,
muudab oma hiilgava läike,
kui et Plevnat võidaks nad!“ ...*

(RKM II 43, 401/2 (10) < Vändra – S. Karro < Juhan Esko)

Teises episoodis „Plevna alistamine“ kirjeldatakse, kuidas Vene väed Plevnas võidu saavutavad: kuigi Osman Paša on suutnud linna kaua kaitsta, oldi toidupuudusest tulenevalt sunnitud vastasvägedele alla andma. Episoodi lõpetab võiduteate viimine Venemaale.

³⁶ RKM II 252, 554/5 (2) < Varbla – E. Tampere < J. Randmaa (1968); RKM II 122, 673/4 (7) < Pärnu – H. Puppert < M. Kangur (1957)

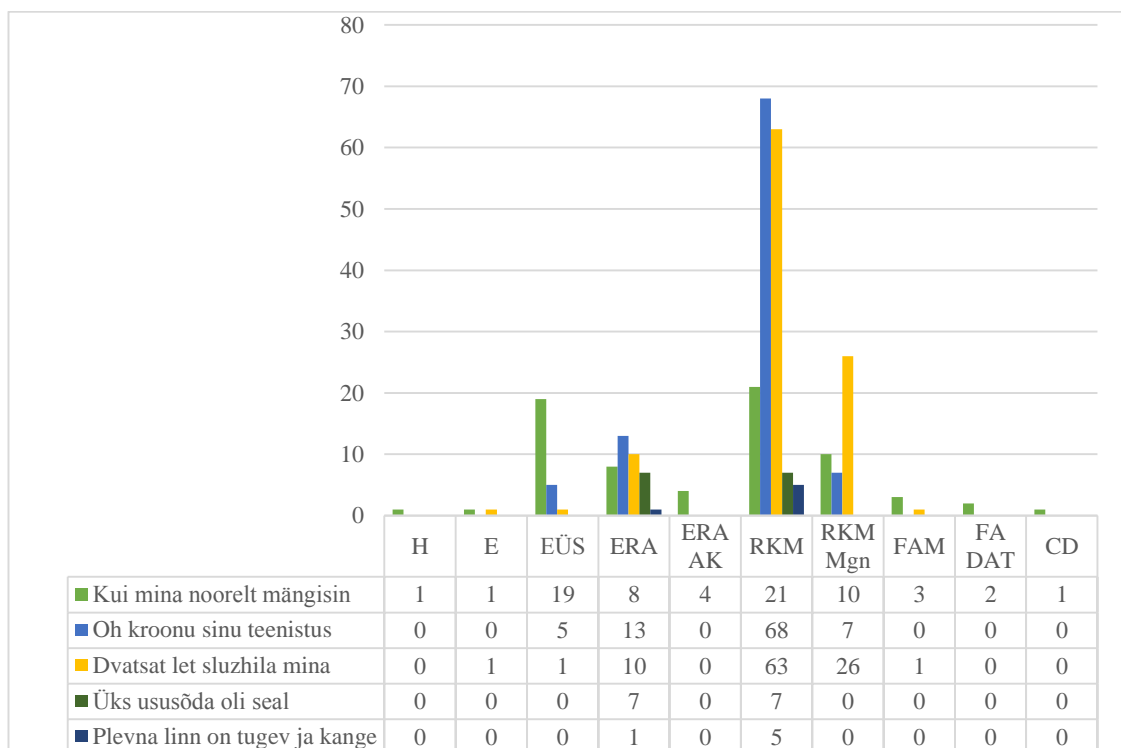
³⁷ ERA 17, 474/6 (363) < Helme – E. Treu < J. Madisson (1929); ERA II 5, 205/6 < Kärila – A. Havam < Edg. Nainsmäe (1935)

*Ehk küll kaua kaitsta suutis
Osman linna kaugel käel,
lugu siiski viimaks muutus,
toidupuudus tuli väel
ja sest vaevast Pasha mehed
kõigist liikmest kangesid
nagu närtsind lepalehed
surma sülle langesid.
Kui siis viimaks vene vägi
tormil tikkus linna peal
Osman siis küll ära nägi,
et ta kuulsus kustub teal
nagu karu kelle pojad,
kütt on püüdnud pesa seest,
võitles ta ja vere ojad
uputasid mõnda meest.
Alandlikul mõõga andis
Osman võitja kätte seal,
kannatlikul meelel kandis,
mis tall Allah pannud peale.
Venemaale toodi teade,
Plevnas Vene vägi sees.
Ei ma oleks uskund seda,
ütlus löödud Türgi mees.
(RKM II 277, 536/7 (2) < Paistu – A. Lättemäe < Jaan Sepp)*

2.3. Kokkuvõte

Kokku on analüüsitud 285 Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduvat lauluteksti, mis jaotuvad viide tüüpi. Enamus variantidest pärinevad RKM-i (peamiselt), RKM Mgn ja ERA kogust. Vähesel määral leidub analüüsitud lauluvariante EÜSi ja Eiseni käsikirjalistes kogudes (vt Tabel 1).

Tabel 1. Lauluvariantide jaotumus Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjalistes kogudes

Analüüsitud Vene-Türgi sõjalauludest tõuseb esile kolm teemavaldkonda.³⁸

Esimene teemavaldkond. Türgimaa ja türklaste kui vastaste kujutamine

Türgimaa tõuseb esile peamiselt looduse kirjeldamise kaudu. Näiteks on detailset kirjeldatud rännakuid Türgimaale laulutüübis „Üks ususõda oli seal“, kus laulik-mina kõneleb, kuidas teda võõrsile viidi ning mida soldat erinevates linnades teekonna jooksul nägi. Enamasti tuuakse välja, et välismaal on kõrged mäed, kaljud, ilm on kuiv (ojad väiksed) ja soe. Paralleel tuuakse sõduri varustuse, perekonna ja Türgi looduskeskkonna

³⁸ Ingrid Rüütel on oma artiklis (1977, 555) laulud temaatiliselt jaotanud järgmiselt: „1) teekond Türgi sõtta; 2) konkreetsed sõja- ja lahingukirjeldused; 3) üldisem sõjalüürika (lahusolek kodust, omastest, sõdurisaatus, surm võõral lahinguväljal“.

vahel: kivid on väeteenistuja voodiks, mõõk puusal sümboliseerib õde, püss aga abikaasat, ämmaks ja äiaks on sõjaväes ülemad ning vendadeks kaasvõitlejatest kasakad (vt „Kui mina noorelt mängisin“). „Üks ususõda oli seal“ laulutüübis kõneleb peategelane näiteks veel sellest, kuidas võõral maal elatakse.

Laulik-mina vastasteks on peamiselt „türklased“ või „türk“, sünonüümina on kasutatud veel „kuri pagan“. Samas „Kui mina noorelt mängisin“, mida on esitatud hiljem, näiteks Vene-Jaapani sõja või I maailmasõja ajal, võib vastase nimetuseks olla ka „vaenlane“ (Rumm 2012, 81). Konkreetse tegelasena türklaste poolt on mainitud Osman Pašat, kellega soldat lähemalt kokku puutub lauludes „Dvatsat let sluzhila mina“ ja „Plevna linn on tugev ja kange“.

Teine teemavaldkond. Vene-Türgi sõja lahingud

Lõppriimilistes lauludes on esiplaanil ajahetkes toimuvad aktuaalsed sündmused ja tegevused, mistõttu laulude aktiivne kasutusaeg oli oluliselt lühem kui regilauludel. Ühiskonnas ja igapäevaelus toimunud muudatused tingisid teisenemise ka lauluteemades. Uumas rahvalaulus on süžee arendus vaheldusrikkam, väljendusviis ekspressiivsem ning kajastatavad sündmused päevakajalisemad (Rüütel 2010, 433; vt ka 1971, 53). Näiteks käsitletakse kõnesolevates lauludes nii Türgimaa looduslikku eripära kui ka reaalselt toimunud lahinguid. Sõjasündmusteks, mida Vene-Türgi sõjalauludes mainitakse, on Plevna vallutamine³⁹, Doonau jõe ületamine⁴⁰ ja sealsed lahingud ning võitlused Balkani mägedes (nt Shipka lahing). Lisaks nimetatakse tüübi „Üks ususõda oli seal“ mässi Rumeenias ning Serbia ja Venemaa liitumist sõjaga. „Oh kroonu sinu teenistuses“ tuuakse välja ka linnade Karsi ja Erzurumi vallutamist ning rahu sõnumi saabumist Konstantinoopolist. Lauludes kujutatud sõjasündmused on kattuvad üsna täpselt reaalselt toimunuga. Välja arvatud rahu sõlmimine Konstantinoopoli linnas, kuhu Vene sõjavägi tegelikult ei jõudnud (vrd ptk 5.2.).

Kolmas teemavaldkond. Kroonusse minek, kodust lahkumine, kroonuelu

Kolmandas teemavaldkonnas tõuseb sõjalüürika enam esile, kuna kroonuteenistus tähendas eemalolekut lähedastest ja võimalust, et soldat enam koju ei naase (vrd Kalkun 2008, 570; Rüütel 1971, 51). Sõjaväkke värbamist käsitletakse lauludes negatiivsena.

³⁹ Plevna linna alistamist on lähemalt kirjeldatud tüübis „Plevna linn on tugev ja kange“, kuid näiteks laulus „Dvatsat let sluzhila mina“ nendib laulik-mina lahingut Plevna linnas, kus ta tappis türklasi. Laulus „Üks ususõda oli seal“ kutsub Vene keiser noormehi sõtta Plevnat vallutama.

⁴⁰ „Oh kroonu sinu teenistus“, „Üks ususõda oli seal“, „Dvatsat let sluzhila mina“, „Plevna linn on tugev ja kange“.

Näiteks laulutüübis „Oh kroonu sinu teenistus“ sedastatakse, et armee on noore mehe elu „rikkuja“ ja „takistus“. Tüübis „Kui mina noorelt mängisin“ on kroonuteenistusse minemist aga võrdsustatud „... surma poole“ kõndimisega. Kurvameelsus ilmneb värsiridades, kus on kirjeldatud, kuidas lähedased saadavad nuttes noormehi kroonuteenistusse (nt „Üks ususõda oli seal“ episood „Üleskutse keisrilt“, „Kui mina noorelt mängisin“ episood „Täisealisena kroonusse minek“). Kuigi sõjaväekohustus Vene-Türgi sõja ajal ei kestinud enam 25 aastat, siis vihjatakse „Dvatsat let sluzhila mina“ laulus pikale teenistusaajale: esimese episoodi alguses väidetakse, et soldatiks on oldud 20 aastat, mille eest saab sõdur koju naastes rinda auraha.⁴¹ Siinkohal ilmneb seos Gerald Seaman (1959) väitega, kes on käsitletud 18. sajandi Vene rahvalaule. Seaman kirjutab, et ka Vene sõjaväe värbamislauludes (*military recruit songs*) tõuseb esile sunniviisiliselt kodust lahkumise motiiv. Vastavate värsiridade kaudu võidi väljendada vastumeelsust 25 aasta pikkusele sõjaväeteenistusele (1959, 253). Samuti sedastab Ingrid Rüütel, et siidervormilised nekruti- ja soldati lauludes⁴² kontamineerusid regilauludega, kuid stiilipuhast regivärsivormi neis siiski ei leidu (1971, 53). Nii tõusevad lõppriimilistes rahvalauludes esile teemavaldkonnad, mis kajastuvad ka regilauludes.

Lisaks eelnevalt kirjeldatud sõjateenistusse astumisele, kerkib sõjalüürika esile näiteks episoodides, kus laulik-mina enne teenistuse algust meenutab murevaba lapsepõlve või surmatunnil igatseb lähedasi („Kui mina noorelt mängisin“ esimene ja viimane episood). Sarnaseid motiive sõduri surmastseenist (nt dialoog musta linnuga) leidub Vene rahvalauludes (Rüütel 1977). Liisi Eglit (Esse) on aga välja toonud Esimese maailmasõja eesti sõdurite päevikute ja kirjade analüüsi põhjal, et sõja raames hakkasid sõdurid kodu, sõja-eelset ühiskonda meenutama „nostalgiaga, kirjeldades rahulikku ja muretut elu“ (2012a, 67). Samas ei ole lauludes kõik perekonnaga seotud teemad kurvameelsed. Nimelt „Oh kroonu sinu teenistus“ (viimane episood „Rahu sõnumi saabumine“) variandid lõpevad peategelasele õnnelikult: sõja võidab Venemaa ja sõdurid saavad tagasi koju, mille üle aga tunnevad rõõmu kodus ootavad pruudid.

Lauludes kirjeldatud lahingusituatsioonide kaudu ilmneb nii sõjaväeteenistuse ohtlikkus (haavata või surma saamise võimalus sõjaväljal) kui ka sõduri heroilisus ja

⁴¹ Ühelt poolt nenditakse „Dvatsat let sluzhila mina“ esimestes värssides, et teenistus küll kestis kaua, kuid teiselt poolt sai sõdur sõjaväes olemise eest rinda auraha, mida kommenteeritakse kui positiivse nähtusena („eta harasso ne paha, võib mul tuua kopika“).

⁴² Siirdevormilised nekruti- ja soldatilaalud tekkisid pärast 1796. aastat, kuid Vene impeeriumi sõjaväekohustus laienes ka Eesti aladele (Rüütel 1971, 51).

vaprus (vrd ka ptk 4.5.). Näiteks siinses töös valitud laulutüüpides mainitakse võitlusi türklastega, mille eesti või vene soldat üldjuhul ülekaalukalt võidab.⁴³ Lisaks hoopleb laulik-mina lauludes kangelastegudega: näiteks Osman Paša kinni pidamisega ja türklaste karistamisega lahinguväljal. Samas ei ilmne lauludest, kuidas sõdur kohanes paljurahvusliku armeega. Kultuuride vahelisele kontaktile viitavad lauludes küll motiivid, mis esinevad ka vene sõjalauludes (nt 25 aastane kroonuteenistus, dialoog musta linnuga). Kohanemine teistsuguse kultuurilise ja keelise keskkonnaga väljendub näiteks laulutüübis „Dvatsat let sluzhila mina“, kus esinevad nii eesti- kui ka venekeelsed värsiread. Kahe keele kooskasutamine võib viidata rääkija eesmärgile ilmestada keskkonda, millest kõneldakse (Ariste 1981, 64, 69; vt ka Viidalepp 2004, 39). Näiteks on ka 19. sajandi lõpu kirjanduses kasutatud venekeelseid väljendeid, sõnu, et iseloomustada Vene armeest naasnud veteranide kõnepruuki (Rüütel 1977, 485). Samas on tegemist loomuliku keelekontakti protsessiga, mis tekib „eri keelte kõnelejate suhtluses“ ning mille tulemusena võib laieneda rääkija sõnavara ning välja areneda mitmekeelsus (Karlsson 2002, 309). Liisi Esse (Eglit) on välja toonud, et eestlaste vene keele oskus 20. sajandi alguses ei olnud kuigi heal tasemel. Sellest tulenevalt õpiti armeeteenistuses võõrkeelt kuulmise (nt käskluste, sõjalaulude) järgi (2014, 138, 152–153). Vähene keeleoskus pärssis erinevatest rahvusest sõdurite omavahelist suhtlust ja kamraadlust, mis omakorda mõjutas sõdurite motiveeritust ja suhtumist väeteenistusse (Esse 2014, 143–144; vt ka Eglit 2012a; 2012b, 219–221; Esse 2015, 27; Kalkun 2008, 564).

Ühelt poolt sõjalaulude lüürilisus ilmestab romantismile omast väljenduslaadi (vrd nt Oras 2012).⁴⁴ Mõnede Vene-Türgi sõjalaulude tüüpide näol oli tegemist trükistes avaldatud luuletustega, mida kohandati suulises pärimuses (Rüütel 1977). Teiselt poolt, arvestades, et Vene-Türgi sõjalaule on esitatud ka Esimese maailmasõja ajal, siis pidid need sobituma ja kajastama 20. sajandi alguse sõdurikogemust (vrd Rüütel 1971, 51–53). Kodust sunniviisiline lahkumine, perekonnaga, pruudiga hüvastijätmine, kakskeelsus

⁴³ Samuti toob Ingrid Rüütel välja, et Vene-Prantsuse (1812) sõda kajastavates lauludes tõuseb esile „mehelikku bravuuri ja koomikatki, seda eriti siis, kui kõneldakse teenistuskohast sõidust [vrd „Üks ususõda oli seal“ episood „Sõit Türgimaale“], samuti liisutõmbamisest ja arstlikust komisjonist“ (1971, 52).

⁴⁴ Janika Oras (2012, 164–166, 176) on oma artiklis käsitlenud Berliini arhiividest leitud helisalvestusi eestlastest sõjavangidest, keda peeti kinni Saksamaal vangilaagris (1916–1918). Oras sedastab, et sentimentaalsed laulud ja romantilise meelelaadiga laulud olid sõjavangide seas populaarsed, viidates ühelt poolt universaalsele žanrile, millega kõik samastuda suudavad.

võib seega ilmestada üht sõdurikogemust üldiselt, mis on kerkinud esile erinevate sõjasündmuste raames. Romantiline meelelaad võib viidata ühele sõdurikogemusele, mille ilmestamiseks ja näitlikustamiseks on aga kasutatud motiive varem toimunud samalaadseid sündmusi kajastavatest pärimustekstidest.

3. Laulukommentaaside võrdlev analüüs

3.1. „Oh kroonu sinu teenistus“

Laulutüübi „Oh kroonu sinu teenistus“ (vt Lisa 1) variantide juures⁴⁵ on enamasti pärimuse tundjad öelnud, et laul on õpitud lapsepõlves pereliikmelt⁴⁶ (kes, mõnel juhul osales ka sõjas), kuuldud „rahvasuust“, ümbruskonna elanikelt⁴⁷ või maha kirjutatud laulukladedest⁴⁸. Näiteks on laulu esitaja kirjeldanud, et kõnesolevat laulu esitati 19. ja 20. sajandi vahetusel Mulgimaal, kus kohalikud inimesed mäletasid hästi Plevna linna langemist. Lisaks meenutab pärimuse esitaja vanu soldateid, kes käisid ringi rahad rinnas (vrd „Dvatsat let sluzhila mina“ esimene episood):

[...] *Olen seda laulu kuulnud ja ise laulnud lapsepõlves, nii umbes sajandite vahetusel ja hiljem. Kogu Mulgimaa laulis seda, sest Plevna langemine jne oli veel inimestel meeles (ka Oskar Luts meenutab seda sõda) ja vanu soldateid, rahad rinnas, elas veel. Mäletan üht vana, kellel oli 3 „solotaja“ raha rinnas ja kes purjus olles rääkis isegi üksinda.*

(RKM II 127, 78/80 (3) < Pärnu – S. Karu (1962))

Leidub variante, kus laulu levimisaeg on paigutatud Vene-Jaapani või I maailmasõda toimumiskonteksti⁴⁹. Ühe variandi⁵⁰ juures on koguja üles märkinud, et laulu esitati 1905. aastast Võrus, mille oli linna toonud Vene-Türgi sõja invaliid. „Oh kroonu sinu teenistust“ on aga rohkem seostatud Vene-Türgi sõjaga. Näiteks:

Soldatil oli sel ajal ju 25 aastat kroonuteenistust, kui Türgi sõda oli, seda laulu lauldi siis alati minu lapsepõlves aga viisi ma ei mäleta.

⁴⁵ Andmeid laulu ja esitaja kohta leidub kõites nii lauluteksti juures kui ka eespool, olenevalt sellest, kuidas koguja on arhiivile materjali esitanud. Näiteks on kogujad esitanud pärimuse tundjate andmed materjali alguses. Samuti on mõnikord aines struktureeritud esitajate kaupa ehk esmalt kirjeldatakse folkloori esitajat ning sellele järgnevad inimeselt talletatud rahvaluule.

⁴⁶ RKM II 110, 453 < M. Luu (1961); RKM II 110, 523 < M. Luu (1961); RKM II 124, 512 (83) < M. Lehtsaar (1962); RKM II 124, 506 (75) < E. Kallas (1961); RKM II 130, 158 (53) < M. Hansen (1962); RKM II 166, 282 (16) < E. Kallas (1963); RKM II 208, 216/7 (12) < L. Plaado (1966); RKM II 280, 494 < P. Muri (1969); RKM II 309, 585/6 (2) < V. Viirmann (1974); RKM Mgn II 1499d < M. Mäesalu (1988).

⁴⁷ ERA II 266, 101 (211) < J. Nuudi (1939); RKM II 124, 490 (33) < M. Bernstein (1961); RKM II 127, 78/80 (3) < S. Karu (1962); RKM II 130, 498 (7) < A. Kask (1961); RKM II 150, 573/4 (3) < E. Kukk isalt (1962); RKM II 218, 14 (3) < M. Villemson (1966); RKM II 281, 150 (95) < O. Peda (1969).

⁴⁸ RKM II 108, 33 (41) < A. Toompalu (1960); RKM II 133, 18/9 (106) < E. Kacukev (1961); RKM II 139, 493/4 (2) < P. Tiirusson (1962); RKM II 289, 218/9 (28) < A. Randjärv (1971); RKM II 75, 234/5 (13) < M. Koert (1958); RKM II 91, 83 (30) < A. Toompalu (1959); RKM II 124, 512 (83) < M. Mäesalu (1961).

⁴⁹ nt RKM Mgn II 2012b < J. Põdra (1971)

⁵⁰ RKM II 139, 493/4 (2) < P. Tiirusson (1962)

(RKM II 124, 490 (33) < Häädemeeste, Kägiste, Aru t – M. Mäesalu < Marta Bernstein (snd 1892) (1961))

Järgnevad väljavõtted laulu kommentaaridest ilmestavad seda, et sõjast naasnud olid omandanud terve repertuaari, mis koosnes Vene-Türgi sõda käsitlevatest juttudest ja lauludest. Viimaseid kajastasid sõduri kogemust ja sõja sündmusi (nt lahinguid), mida vahendati nii lähedastele, nooremale põlvkonnale kui ka kodukoha elanikele seltskondlikel üritustel (nt ristimistel).

Minu lell ja ristiisa Jüri Luu, kui ta pärast lõppenud Vene-Türgi sõda, mis kestis 1877. ja 1878. aastail jälle kodumaale tagasi tuli, siis laulis neid laule, mis eesti sõdurid sõjas olles olid loonud. Kahjuks mäletan neist lauludest ainult nende algust. [...]

Kevade saabudes paranes lell Jüri ju nii palju, et ta enam alaliselt voodis ei viibinud, vaid isegi õues võis olla ja käia, siis jutustas ta meile kõigile oma üleelamistest sõjas. Et tema ristipoeg olin, siis pidas ta minust rohkem lugu kui teistest meie ajas olijatest. Ta õpetas mulle neid laule, mida eesti sõdurid sõjas olles ühiselt olid laulnud. Üks neist lauludest algas järgmiselt. [...]

(RKM II 110, 453, 523 < Põltsamaa – Jüri Luu < M. Luu (snd 1876) (1961))

1877. Vene-Türgi sõjast osavõtnud Peeter Madise pg Muri, surnus 8. mai 1935, 82. a vanuses. [...] Teenis Vene tsaari sõjaväes 25 aastat. Laulis pidulikl (pulm, varrud) juhtudel: kui ka teistel oli hea lauluhoog, ja tedagi laulma nuruti. Vend Mart oli alati lauluvalmis, aga tema ei olnud. Küll aga armastas vesta noortele ülikentsakaid sõjajutte ja ikka nii, et tema ise oli kaastegelane ja teiste tagarõhuja. Püüan siis reastada enda märklehtedelt kokkukorjatud raasukesi nii palju kui meele ja alalhoidnud.

(RKM II 280, 494 < Iisaku, Jõugu k, Kopli t – O. Surva < Peeter Muri (1969))

„Oh kroonu sinu teenistus“ laulutekste uuesti läbi vaadates ja variantide juures olevaid kommentaare maha kirjutades, sirvisin käsikirjalist köidet ning sealseid pärimustekstile eelnevaid ja järgnevaid ülestähendusi. Kõnesoleva laulutüübi puhul märkisin üles mitmeid mälestusi ja meenutusi nekrutite tavadest. Järgnevalt käsitletava ainese olen avastanud juhuslikult, kuid samas olen leidnud Vene-Türgi sõjalaulude esitus- ja kasutuskonteksti loomiseks olulist informatsiooni. Kirjeldatud on nii sõdurite tegemisi enne kodukohast lahkumist ja kroonusse sõitmist kui ka erru läinud soldatite elu pärast sõjaväge. Näiteks on pärimuse tundja Ella Toodu jutustanud Marta Mäesalule⁵¹ kuidas naised, emad tegid tulevastele kroonuteenistujatele kaasa sukki, kindaid ja käterätte.

⁵¹ RKM II 101, 388–391.

Tulevased sõdurid ei pidanud enne ärasõitu tegema tööd, vaid võisid käia talust tallu, kust noormeestele anti kaasa kingitusi.⁵² Lisaks kirjeldab Ella Toodu (vt lõigu all näidet) veel sõduri lahkumist kodus ning mainib noormeeste hüvastijätku perekondadega. Süžee seostub „Oh kroonu sinu teenistuse“ esimese episoodiga „Kroonuteenistuse olemus“ ja „Kui mina noorelt mängisin“ teemalõiguga „Täisealisena kroonusse minek“.

[...] *Valla obustega viiti Pärnu, vallamaja juures olli palju inimesi ära saatmas, mina nägin siin Häädemeestel. (Kas saadeti lauluga?) Ei lauldu, nutsid ja jätsid jumalaga, sooviti õnne. Aga nekrutid laulsid, kui summas käisid, seda laulu: „Kui kurvaks jäid minu vanemad, kes mind olid kasvatanud“. [...] Neil põlnu sis änam tarvis tööd teha, talud andsid süia, et puhkavad enne pikka kroonuteenistust, 6–7 aastaks läksid ära ja seda olli küll, kis kudai eksima juhtus, jäeti veel teist aega teenima, mõtelda sis, kui kaua pidid ära olema ...*

(RKM II 101, 388–391 < Häädemeeste – M. Mäesalu < Ella Toodu (1960))

Esituskontekstile lisaks leidub märkmeid selle kohta, kuidas said sõjast eemal viibivad inimesed teavet sõja sündmuste ja kulgemise kohta.

[...] *Ajalehti ilmus vähe ja nende lugejaid oli ka vähe. Napid olid siis ka ajalehtedes ilmunud teated sõjasündmuste üle – aga siiski räägiti rahva keskel, et venevägi on türklastest üle saanud ja varsti tulla sõjale lõpp, saabuda rahu! Neil kuulujuttudel oli põhi all, sest ilmusid kodumaale ja oma kodudesse tagasi mõned üksikud mehed, kes siit enam kui kahe aasta eest tagasi olid sõtta läinud ...*

(RKM II 110, 15–16 < Põltsamaa, Sulustvere – M. Luu (1962))

Kuigi Põltsamaal üleskirjutatud näites on välja toodud, et ajalehed kirjutasid konfliktist marginaalselt, siis tegelikkuses kajastas sõjasündmusi näiteks nädalaleht Eesti Postimees igas numbris sageli nii esikaane loos kui ka väiksemates uudislõikudes (vt ka ajalehtede käsitlust ptk 5.2.; Hiimäe 2007 [1977], 102, 105). Seda ilmestab asjaolu, et sõja ajal hakkas Eesti Postimehes ilmuma eraldi rubriik „Sõazeitung“ (Paatsi 2007, 734). Mall Hiimäe sedastab, et ajalehtede kõrval levisid uudised peamiselt suuliselt, mida omakorda „täiendas suuline kommentaar, interpretatsiooniline arutus, varasema aja pärimus“ (2007 [1977], 102). Seejuures peab arvestama, et puudub teadmine, mida peeti oluliseks ajalehe

⁵² Sama nähtust on veel ühes kommentaaris kirjeldatud: *Enam kui seitsmekümne aasta eest tagasi, oli minu kodu külas Sulustveres ja ümbruskonna külades mooduseks, et noormehed kes sügisel oktoobrikuul pidid kroonu teenistusse minema, olid paar nädalat ju enne igasugust majapidamises olevast tööst vabad. Sel ajal aga ei olnud kroonusse minijad rahulikult kodus paigal, vaid käisid kampas teistega koos ringi, mitte üksi kodus külas, vaid mindi ka naaber küladesse. Neil minekukordadel sündis see ikka ühise lauluga, millest see laul ka on – mis üleskirjutatud on esimesel lehel. Neid laule oli siis päris palju, mida kroonusse minijad laulsid.* (RKM II 121, 439 (1) < Põltsamaa, Sulustvere – M. Luu (1962))

uudistest edasi jutustada ning kuivõrd oli trükimeedia inimestele kättesaadav. Vello Paatsi nendib, et pole kindlat allikat, mis kajastaks näiteks Eesti Postimehe 19. sajandi lõpul tellimuste arvu, levikut ja läbimüüki (Paatsi 2007, 731). Samas on teada, et Põltsamaal ei loodud 19. sajandi lõpul kohalikku ajalehte (võrreldes nt Paide, Narvaga). Asjaolu tulenes eelkõige praktilistest puudustest: Põltsamaal ei olnud oma trükikoda, mistõttu ajalehe välja andmine oleks olnud liiga kulukas ning teised ajalehed (nt Sakala) kajastasid piisavalt Kesk-Eestis asuva linna eluolu (Aru 2004, 58).

Lisaks laulu kommentaaridele ja andmetele leidub kogujate kaaskirjades ja välitööpäevikutes ülestähendusi, mis iseloomustavad eri ajastutele omaseid kogumisprintsippe ning folkloori talletamise situatsioone. Kuigi kogujate märkustest ei ole võimalik järeldada midagi konkreetsete Vene-Türgi sõjalaulude kohta, siis toovad nad materjali uurijale lähemale ning väärivad siinkohal ka välja toomist. Järgnevad näited avavad rahvaluule kogujate vaatepunkte. Näiteks on kirjeldatud, kuidas koguja oma kaaskirjas kahtleb talletatud pärimuse „väärtuses“. Samuti ilmestavad kaks viimast näidet, kuidas koguja hindab esitajat ning seejuures teeb ka valiku ette kantud pärimuse seast.

Eesti Rahvaluule Arhiiv. Käesolevas saadetises on üks vihutäis rahvamänge ja teine laule ja salme. Kuna ma arvan, et laulude hulgas esineb nii mõnigi laul, mis pole puhas rahvaluule, siis oleksin väga tänulik, kui Teie mulle teataksite, samuti ka järgnevate saadetiste puhul, milline punkt pole rahvaluule, vaid loodud luuletajate poolt.

(ERA II 140, 173 < Vändra, Aluste – E. Tammsoo < Mihkel Tammsoo, Aluste Mukrel (1936))

Õhtul lubab laulda mulle vana Peeter Tau. Ta elab mu naabruses ja võtab mind lahke naeruga vastu, kui sisse astun. Hakkame ka kohe peale, tema dikteerima ja mina kirjutama, laulda ta ei taha – kuidas nüüd seda targa peaga, teised naervad ja kuulvad. Hea pea on sel vanamehel, laulud, mis õpitud kaheksa-aastasena, tulevad nagu raamatust. Ta mõistab küll ainult uuemaid rahvalaule, milledest valin neid, mis kohalikku elu kirjeldavad või muidu üldisemat tähtsust omavad. 23. juulil lähen hommikul õhtul katkenud tööd jätkama. Peeter kannab veel ette ühe lihuniku laulu, siis ma enam neid ei soovi. Küsitlen parem rahva kombeid ja ebausku. Neist ta väga teadlik ei olem, aga suure pinnimise peale tuleb siiski mõni.

(ERA II 188, 106–107 < Kõrgessaare v, Kõpu k – E. Ennist < Peeter Tau (snd 1865), Liisa Tau (snd 1865) (1938))

[...] 35-a naine istub voodis patjade najal, vaatab mind küsivalt oma suurte pruunide silmadega. Kuuldes sees olen ja mis mind huvitab, muutub ta jutukaks ja kahetseb, et tal peale lauliku mulle midagi pakkuda ei pole [...].

(RKM II 105, 688 < Halliste, Abja v, Vihtsa k, Peesku t – R. Praakli < Maimu Maasing (1961))

3.2. „Kui mina noorelt mängisin“

Laulutüübi „Kui mina noorelt mängisin“ variante (vt Lisa 2; vt ka Rumm 2012, 13–22) ja andmeid laulu kohta on arhiivi käsikirjalistes kogudes tähelepanuväärselt. Enamasti on märkustes välja toodud, et laul on kuulnud või maha kirjutatud⁵³ 20. sajandi algul. Kahes variandi juures on koguja tähendanud, et tekst on üles märgitud varasemalt ehk 1890.–1896. aastatel⁵⁴ ja loodud Türgi sõja aegu⁵⁵. Samuti tuuakse välja laulu seos Vene-Jaapani või I maailmasõjaga (vt lõigu all olevaid näiteid)⁵⁶, millest saab järeldada, et laulu on kohandatud ning taas kasutusele võetud⁵⁷.

Viis nr 4. Viisi olla ühe soldati käest õppinud, kes Jaapani sõjas käinud. Laul olla sõjaväljatehtud. Eit ise hakkas nutma selle laulu laulmise juures. See olla nii ilus. (EÜS X 2233 (4) < Järva-Madise < Anna Kipper (1913))

Esimene maailmasõda 1914. a kui Reisbergi [Lüganuse kooliõpetaja] poeg langes, siis biiine peal lauldi selle noormehe mälestuseks, laul oli pikem ei mäleta. (RKM II 116, 322 (14) < Lüganuse, Matka k – Aino Källo < Anni Tats (Brokko, snd 1891) (1962/1914))

Samas on folkloori tundja selgitanud, kuidas laulu esitati ka rahuajal (1923–1925) teenistuses olles:

Punktid 143–157 saadud venna käest, Alfred Böckler, 33 a vana. Elab Tapal Lõuna 3. Laulude sisu on ajateenijate sõdurite kombineeritud ja tarvitati sõdurite hulgas 1923–25 a vahe, Tapa mõisas aega teenides. (ERA II 131, 354 < Tapa – L. Böckler < Alfred Böckler (33 a) (1936))

⁵³ ERA II 287, 379 (5) < A. Kalajõgi (1913/1940); ERA II 73, 726 (3) < (1934); ERA, AK 15, 231 (56) < E. Arma (1927/1919); ERA, AK 15, 51 < E. Arma (1927/1918); ERA, AK 18, 27/8 (21) < S. Etverkilt (1929); ERA, AK 3, 76/7 < L. Wuurmann (1915); RKM II 114, 335/6 (164) < V. Enden (1915/1961); RKM II 116, 292/93 (10) < A. Tats (1914/1962); RKM II 123, 235/6 (96) < L. Pärna, A. Naarise (1962); RKM II 126, 262 (23) < O. Nõmme (1962); RKM II 126, 323/5 (9) < O. Nõmme (1962); RKM II 206, 533 (47) < J. Tasuja (1964); RKM II 243, 180 (4) < A. Liidemaa (1967); RKM II 256, 396/7 (97) < J. Ristoja (1968); RKM II 276, 381/2 (1) < L. Reinatsi (1970); RKM II 296, 241 (11) < A. Kuus (1973); FAM 2 (56) < A. Kruusberg (1993)

⁵⁴ EÜS III 10 (1) < M. Köstner (1890/1896)

⁵⁵ EÜS IX 206 (20) < (1912)

⁵⁶ Lisaks EÜS X 2472/3 (62) < A. Kippar (1913), RKM Mgn II 1945a < N. Kivi (1970)

⁵⁷ 20. sajandi teisel poolel talletatud tekstides on näha kohandused laulu sõnastuses. Kui varasemates tekstides võideldakse „türkide“ vastu, siis hilisemas tekstides on „türk“ asendatud „vaenlasega“ (Rumm 2012, 81).

Ühes variandis on aga mainitud laulu funktsiooni muutumist⁵⁸: nimelt esitati laulu Laimjala vallas I maailmasõja ajal ringmängulauluna⁵⁹.

Kuigi leidub palju märkmeid, kust, kellelt ja kunas on pärimuse tundja laulu kuulnud või maha kirjutatud, siis konkreetseid seletusi, mis kontekstis laulu esitati Vene-Türgi sõja ajal, ei ole. Välitööpäevikutes kirjeldatakse peamiselt välitöösituatsiooni, mille raames koguja annab üldistava hinnangu kogu materjalile ja esitajale. Huvitava aspektina leidub Eesti Rahvaluule Arhiivi kogude korrespondentide kaaskirjades põhjendusi, miks uuemad laulud on vanemad välja vahetanud. Nii on ühe argumendina välja toodud „koorilaul ja uuemaaja kunstiviisid“⁶⁰ ja tantsu ja ringmängud⁶¹. Samas on folklooriteksti esitaja väitnud, et vanemate laulude hääbumise kutsus esile salmikute, laulukladede, albumite tekkimine ja levimine rahva seas.

Vanemate rahvalaulude kadumise põhjuseks võiks nimetada kooli, koolis õppivad lapsed uusi laule ja laulavad neid kodus, külas, karjas ja talgutel, neid õpivad siis kõik üksteisi järel ja vanad laulud saavad unustud ega ole ka nende mõistjaid enam sõdurid toovad veel rahvapärasemaid laul sagedaste on need ka ropusisulised ja jäävad üldsusele vastuvõtmata. Vana rahvalaulude kadumine on kaunis vana, minu lapsepõlves, see on viiskümmend aastat tagasi, siis oli veel nende laulude mõistjaid, oleks ma siis märgand neid õppida küla eitedelt, siis võiks neid hea koguke olla, aa siis oli huvi uute koolis õpitud laulude vastu, kui õde koolist tuli küsisin kohe, mis laulu see nädal õpetati? [...] Albumitesse kirjutatakse väga mitmesuguseid salme, enamist trükitud laulikute järel, kellel on osavust, see sepitsev ise mõne sõna kokku sõbrale albumi kirjutamiseks. Moodi on see tulnud umbes 1890. aastate järel, linnas oli see varem, nägin oma täditütrel Tallinnas niisugust albumi, kus ta kooliõed ja sõbrad olid kirjutanud mälestusalme eesti ja saksa keeles. Linnas on see mood ka maale levinud ja nüüd on see igal plikal ja poisil olemas. Mõni hoiab niisugust omal alles, teine viskab oma kätte lugeda ja nii sai mustaks määratud ja lõhutud kuni üsna otsa sai. Trükitud laulikuid mul omal ei ole, ma pole neid ostnud kokkuhoiu mõttes. Paar tükki on mul tuttava käest, aga ta ei luba neid ära saata tahab omal hoida, siis kopeerin neid (ERA) jauks, mida arvan siindsa olema. (ERA II 73, 23 < Märjamaa – E. Poom (1934))

Ühes kommentaaris on koguja lauluklade võrrelnud, laulude rohkusest pärast, piibliga: raamat sisaldab 2202 lauluteksti, mille pidamist alustas omanik teismeas ja on sealjuures

⁵⁸ Mall Hiemäe on sedastanud rahvajuttude põhjal, et folklooriteksti funktsiooni muutumine ajas tagab ka rahvaluule püsimise, kuid toob omakorda kaasa žanripiiride hägustumise (1978, 122).

⁵⁹ RKM II 126, 323/5 (7) < Pöide – A. Sepp < O. Nõmme (1962); RKM II 126, 262 (23) < Pöide – A. Sepp < O. Nõmme (1962)

⁶⁰ EÜS VII 2685/7 (11) < Rannu – P. Tatz, J. Sossi < E. Kurno (1910)

⁶¹ EÜS III 10 < Suure-Jaani – J. Köstner < M. Köstner (1890–1896)

ümber kirjutanud ka oma isa (elanud 1879–1961) lauluklade.⁶² Kuigi kaaskirjadest ja välitööpäevikutest ei saa palju informatsiooni „Kui mina noorelt mängisin“ variantide kohta, siis leidub huvitavaid seletusi ja tähelepanekuid, mis avavad üldisemalt uuema rahvalaulu olemust ja kasutust 20. sajandil.

3.3. „Dvatsat let sluzhila mina“

„Dvatsat let sluzhila mina“ laulutüübi andmed sarnanevad eelnevalt kahe käsitletud laulutüübi variantide kommentaaridega ja välitööpäevikutes leiduvate kirjeldustega. Kõnesolevat laulu on samuti seostatud Vene-Türgi sõjaga⁶³ ja paigutatud 20. sajandi algusesse⁶⁴ (vt lõigu all olevad väited) ning laul on levinud nii suuliselt kui ka kirjalikult.

See Türgi sõjaaegne laul oli Amblas 1916. a algul liikvel, kus ta teiste Ambla kooli kaasõpilaste käest mulle meelde jäänud.

(ERA II 183, 573 < Järva-Madise, Ambla – kooliõpilased < Julius Lunts)

Ühe ilmasõjaaegse sõduri laulikust. Kuulus ja populaarne laul Türgi-Vene sõja päevilt. Lauldud seda laulu ilmasõjapäevil veel sagedasti. Nüüd laulavad vanemad, kroonu välja teenind mehed seda nad ainult õllekruusi juures. Enamasti vene keeli sellest aru ei saa keegi.

(ERA II 260, 209/10 < Põide, Põide v, Reina as – Peeter Truu < Albert Truu (1939))

Järgnevas näites on folkloori koguja üles täheldanud, kuidas pärimuse tundja on lauluvariandi omandanud ning samuti on kirjeldatud teksti 20. sajandi alguse üht võimalikku kasutuskonteksti. Lisaks ilmneb tekstilõigust, et vana Vene-Türgi sõja veterane kutsuti koolitundi oma mälestustest ja kogemustest pajatama.

⁶² RKM II 256, 367/7 (97) < Pärnu–Jaagupi – E. Kallas < J. Ristoja (1968).

⁶³ ERA II 148, 627/8 (51) < A. Poom (1936/8); ERA II 185, 275/6 (1) < M. Tammsoo (1938); ERA II 260, 209/10 (223) < P. Truu (1939); RKM I 14, 11 < O. Nurk (1977); RKM I 8, 531/3 (28) < V. Korp (1968); RKM I 8, 481/2 (6) < H. Mustadt (1968); RKM II 113, 419 (169) < T. Riisenberg (1962); RKM II 114, 367/8 (183) < Fr. Simson, J. Andok (1960/61); RKM II 122, 471 (60) < Mäger (Puravek) (1962); RKM II 122, 76/7 (9) < L. Kümmel (1961/2); RKM II 127, 76/7 (2) < A. Laos (1962); RKM II 138, 223 (3) < S. Põllu (1961); RKM II 138, 544 (49) < A. Väljan (1962); RKM II 206, 551 (69) < M. Mäesalu (1964); RKM II 219, 501/2 < A. Tohver (1966); RKM II 280, 494/6 < P. Muri (1969); RKM II 281, 43/4 (21) < L. Tomson (1969); RKM II 303, 23/4 < M. Kaur (1973); RKM II 347, 160/1 (10) < I. Sepp (1980); RKM II 353, 382/4 (17) < L. Rohtla (1981); RKM Mgn II 1583c < O. Tomson-Peda (1969); RKM Mgn II 2349k < M. Mäesalu (1973)

⁶⁴ ERA II 138, 451/3 (7) < K. Teder (1936); ERA II 260, 209/10 (223) < P. Truu (1939); RKM II 119, 33/4 (10) < A. Vigla (1961); RKM II 124, 14/5 (3) < J. Puussaar (1961/2); RKM II 132, 437/8 (49) < käsikirjast (1961); RKM II 150, 574/5 (4) < E. Kuke isalt (1962); RKM II 281, 43/4 (21) < L. Tomson (1969); RKM II 297, 497 (477) < V. Kask (1972); RKM II 323, 312/3 < F. Koser (1976); RKM II 393, 43 (6) < K. Karjus (1985)

Ülalt toodud laulu kirjutasin üles 1912. aasta, kui õppisin Viljandimaal Tarvastu kihelkonnakoolis. Siis käis see laulu tekst ümberkirjutamiseks käest kätte. Selleaegne üleskirjutus pole enam säilinud, kuid mulle on laulu sõnad täpselt meelde jäänud, kuna hiljem sõprade ringis neid korduvalt meelde tuletasime. See laul tekitas koolipoistes erilist huvi veel, siis kui samal 1912. aastal käis koolimajas õpilastega vestlemas Türgi sõjast osavõtnud mees, 65–70 aastat vana, mitme medaliga rinnas. Ta rääkis koolipoistele, kuidas nad lasksid otsast laetavast püssidega. Küsimuse peale, kas ta sõjas ka haavata on saanud, vastas ta, et haavata pole saanud, kuid nad on lasknud püsti seistes, harkis jalgadega ja siis on temal kaks kuuli jalgade vahelt sindelist läbi läinud. Hiljem olen ma Vene-Türgi sõja kohta kuulnud kellelt, ei mäleta, niisugust ütelust: „Siis kuulus Kars ja Erserum sai ära võetud kui löi trumm“.

(RKM I 14, 11–12 < Tallinn, Rihastu – O. Nurk)

Näiteks 1930. aastatel tekkis ka suurem avalik huvi kõnesoleva ajaloosündmuse vastu (vt ka Hiimäe 2007 [1977], 101): 1938.–1939. aastate aasta Postimehes ja Päevalehes ilmus mitmeid intervjuusid sõjas osavõtnud meestega (vt ka ptk 4.).

Lisaks eelmisele näitetekstile on pärimuse tundjad välitöösituatsioonis kirjeldanud laulu esituskonteksti muutumist ajas. Folkloori kogujale on räägitud, et sõjalahulu kandsid ette vanemad õed talve õhtutel voki taga kedrates⁶⁵ või lapsed, kes omavahel Kaera Jaani viisil selle lauluga (ja tantsuga) ennast lõbustasid⁶⁶. Ühtlasi on mitmes variandis välja toodud asjaolu, et laulu esitati pidudel või kõrtsis olles – „[...] vanad soldatid peavad jälle praasniku, säääl kõrtsis [...]“⁶⁷. Ühe variandi juures on laulu taaskord nimetatud ringmängulauluks⁶⁸, samas leidub variant, kus laulu esitaja on meenutanud: „1910. a ma vedasin palke ühe 25-aasta soldatiga, see laulis seda laulu“⁶⁹.

„Dvatsat let sluzhila mina“ eripära on vene ja eesti keelsete sõnade paralleelne kasutamine, millele on tähelepanu ka pööranud folkloori esitajad oma seletustes. 19. sajandi lõpul Vene kroonuteenistusse läinud sõdurid pidid mingil määral omandama vene keele oskuse, et sõjaväes toime tulla (vrd Esse 2014; siinses töös ptk 2.3. kolmas teemavaldkond). Ühelt poolt on materjalis välja toodud, et nekrutid unustasid vene

⁶⁵ RKM II 129, 441 < Mustjala – J. Erlach < J. Erlach (1962)

⁶⁶ RKM II 119, 34 < Rannu – A. Vigla < A. Vigla (1961)

⁶⁷ RKM Mgn II 1841d < Rakvere – M. Hiimäe < O. Surva (1970); vt ka ERA II 260, 209/10 (223) < Põide – A. Truu < P. Truu (1939); RKM II 167, 427 < Paistu – M. Helimets < M. Helimets (1963); RKM II 172, 235/6 (180) < Sotši – J. Olev < A. Reiljan (1963); RKM II 90, 234/5 (13) < Vigala – M. Priimets < Ants Laasner (1959)

⁶⁸ RKM II 182, 84/5 < Koeru – A. Partski < L. Sikk (1964)

⁶⁹ RKM II 393, 43 (6) < Kambja – E. Liiv < K. Karjus (1985)

armees olles emakeele ära⁷⁰, teisalt on mainitud sõdurite uhkustunnet kroonuteenistuse läbimise pärast, mida sõjaväelased on ilmestanud venekeelsete sõnade kasutamisega⁷¹.

Vanade, Türgi sõjast osavõtnud, soldatite laul, mida nad armastasid laulda oma kangelastegude ülistamiseks ja vene keele oskuse näitamiseks. Laul on kandunud edasi põlvest ja hiljem armastasid seda laulda ikkagi vanad mehed, kes oli teeninud tsaari armees. Laulu sõnade ja viisi loojat ei teata.

(RKM II 122, 77 < Tori, Ore k – Ernst Raudsepp < Liisa Kummel (snd 1888) (1961–1962))

Kooli ajal üksteisest kirjutasime, mis vene keele sõnad, need olid vene keele tähtedega, mis eesti sõnad, need olid eesti tähtedega, omavahel laulsime.

(RKM II 147, 110 < Häädemeeste, Kabli k – Marta Mäesalu < Martin Ranniku (snd 1898) (1962))

3.4. „Üks ususõda oli seal“

Laulutüübi „Üks ususõda oli seal“ variantide (vt Lisa 4) juures on kommentaare ning teavet laulu kasutus- ja esituskontekstist fragmentaarselt. Ilmneb, et laule on maha kirjutatud laulukladedest⁷², laulude lõpp on ununenud⁷³ või laul on kuuldud lapsepõlves isatalus käinud ohvitserilt, vanematelt inimestelt⁷⁴. Ühe variandi juurest võib lugeda pikemalt Vene-Türgi sõja teemaliste laulude ja juttude esitusest:

Vanasti on Türgi sõjas vaenlased tükiviisi tappa olnud. Vana taalson oli Türgi sõjas olnud. [Ta] rääkis, et ükskord ülemus ütelnud: „Davolna, Taalson, vasmoi upal!“ [Vabalt, Taalson, kaheksas [vaenlane] langes.] Ja ta saanud juba lõunast õhtule. Ütelnud kohe: „Lazhi spat!“ [Heida magama.] Mina rohkem ei tea, aga vana Tobias laulis seda, kasvõi tund aega, nii hirmus pikk oli see laul, vanal oli oma toon. Vana külameeste toon oli. Niisugust õiget viit polnud ühti.

(RKM II 252, 554/5 (2) < Varbla, Helmiküla, Saarma t – Erna Tampere < Jaan Randmaa (72 a) (1968))

Välitööpäevikutes ja kaaskirjades on iseloomulikult kirjeldatud folkloori kogumise situatsioone, antud hinnang laulikule: kas inimene mäletas hästi, võttis pärimuse kogujaid hea meelega vastu ja missugust ainet pärimuse tundja teadis. Informatsioon on aga

⁷⁰ RKM II 138, 554 < Otepää – A. Väljan < A. Väljan (1962)

⁷¹ RKM II 182, 84/5 < Koeru – A. Partsik < L. Sikk (1964)

⁷² ERA II 17, 474/6 (363) < Helme – Ed. Treu < A. Veidemann (1929); RKM II 66, 283/6 (130) < Häädemeeste – E. Poom < D. Lorentsi (1956); RKM II 285, 58/2 (15) < Kihnu – S. Saar < E. Türk (1971)

⁷³ RKM II 176, 183/9 (16) < Tõstamaa – R. Praakli < G. Mätas (1964); ERA II 17, 75/8 (38) < Pärnu-Jaagupi – Ed. Treu < J. Madisson (1929)

⁷⁴ ERA II 127, 236/44 (1) < Varbla – E. Prisk < M. Puusmann (1937); RKM II 285, 58/2 (15) < Kihnu – S. Saar < E. Türk (1971)

ülevaatlik, mille põhjal jäeldusi konkreetse lauluteksti kohta ei ole võimalik teha. Siin kohal toon ühe näiteks lõigu välitööpäevikust:

9. aug. 1928. Päev on kole vihmane, ei õnnestu ka hea objekti leidmine. Käin läbi mitmed talud, midagi olulist leidmata pöörast vihma tõttu ei pääse ka edasi Tammelõukale, kus kuulu järele elavat tubli laulumees. Tabria Võllema talust saan paar isade aegist sõjalaulu näiliselt küll pärit kusagilt laulikust, kuid igaks juhuks märgin üles. Peale selle kirjutan üle tosina võrra ringmängu laulu refrääne. Lõuneks sõidan Seli peredesse, kust leian vana 70. aastase Männiku peremehe. (ERA II 5, 23 < Kärla v, Mätasselja k – Alide Havam < Edg. Nainsmäe kladest (1935))

Võime lugeda rahvaluulekoguja teekonnast „hea objekti“ leidmisel. Kõrvalteemana mainitakse „isade-aegseid sõjalaule“, mis sel perioodil folkloristlikust vaatepunktist olulised ei näi olevat: tekstid pärinevad „kusagilt laulikust“ ning rahvaluule koguja „igaks juhuks“ kirjutab pärimuse siiski üles. Järgnev näide aga illustreerib kuidas kogujad välitööpäevikus „hindavad“ esitajat ning sõnastavad kokkuvõtvalt, millist materjali pärimuse tundjalt üles täheldati.

[...] perenaisega, 55-aastase Olga (hüüdn. Reet) Türkiga saime paremale jutujärjele. Tal oli hea mälu ja ta vastas ja seletas esitatud küsimused hästi. Ta ütles meile hulga laule, nii pulmalaule kui ka teisi, uuemaid. Tooniga laulmisest ei tulnud midagi välja, ta ei püsinud õigel viisil, mida ta ka ise ütles. Küsimusele, kus laulud on õpitud, vastas ta lauluga: „Kus sina, laps, need laulud võtsid? Kus minä itsin, siäl mina õpsin“ jne. Väga häid andmeid saime temalt mitmesuguste traditsioonide, näiteks /.../ kohta, ka riietuse jne kohta. Vastava teema puhul ütles ta kohe laule, mis sellega seoses olid. Ta näitas meile ka oma seelikuid, neid oli vist 5. Ühe kudumine oli kangastelgedel pooleli, saime seal näha kudumist. Ta tõi välja ka mõrsjariided: tanu, käised, seelik, rätik õlgadele. Need pandi mulle samas kohe kleidi peale väheks ajaks selga. (RKM II 27, 451–452)

3.5. „Plevna linn on tugev ja kange“

Sarnaselt eelnenud laulutüübile, leidub „Plevna linn on tugev ja kange“ variantide (vt Lisa 5) juures andmeid vähe. Ühe variandi juures on koguja A. Raud üles kirjutanud: „Laul olnud pikem ja seal olnud, et vene väed võitlesid Plevna linna. Selles laulust pole kellelgi rohkem meeles“⁷⁵. Pärimuse tundja Mari Johanson on 1943. aastal kogujale öelnud, et kahjuks on tal laulu „lõpp ununenud“⁷⁶ ning Marta Mäesalu on lauluteksti alla

⁷⁵ RKM II 147, 746/7 (10) < Karja – A. Raud < M. Rand (1962)

⁷⁶ ERA II 306, 393/4 (10) < Tõstamaa – T. Laar < M. Johanson (1943)

kirjutanud kuupäeva „1. august 1906“⁷⁷. Seega neist kommenteerivatest andmetest teavet laulu kasutus- ja esituskonteksti kohta ei saa. Tõenäoliselt tuleneb andmete vähesus sellest, et laul levis peamiselt kirjalikult ning laulude ülestähendamise ajal ei kuulunud kõnesolev tekst pärimuse tundja aktiivsesse repertuaari.⁷⁸

Laul nr 10, lk 8 olevat pärit vanast Türgi sõja aegsest laulikust. Seda teadis Miia Rand, sünd 1887 a. elukoht Kingissepa raj, Leisi k/n A.S.
(RKM II 147, 747 < Karja – A. Raud < Miia Rand)

Laulud 1–5 kirjutatud pensionär Jaan Sepa laulikust aastaist 1906 ja 1907 Paistu kihelkonna koolist.
(RKM II 277, 531 < Paistu – A. Lättemae < Jaan Sepp)

Rahvaluule Arhiivi köidetes on rahvaluule kogujad üles märkinud tekstiesitaja andmed, millest siinkohal nähtub, et laulu seostatakse nii Vene-Türgi vahelise konfliktiga kui ka 20. sajandi algul aset leidnud sõdadega. Ühe variandi juures on märkus, et pärimusloos esitaja oli laulu õppinud Vene-Jaapani sõjas osalenud vennalt.

Teatmed 1–5 Anton Lind, Kalinini kolhoos, „Kobra“ küla endine asunik, kolhoosi penisoner. Laulnud „noores põlves“ kuulnud ja õppinud Vend Voldult, kes käinud Vene-Jaapani sõjas ja „toonud“ sealt enamasti need laulud. „Volimees“ on aga igapäine küünepeo ja poiste laul.
(RKM II 124, 243 < Vändra – S. Karro < Anton Lind)

Järgnevad näitetekstid ilmestavad, kuidas laulud on õpitud pereliikmetelt, kes samuti osalesid Vene-Jaapani sõjas, (vrd „Mandšuuria päevilt“) ning kuidas laulud levisid kirjalike allikate kaudu (vt viimane näide).

Laulud kogutud Juhan Eskolt 85 a. vana. Laulud õppind 1904. a. Vene-Jaapani sõja ajal sõjaväe orkestri liikmena. [...] Juhan Eskola on sündinud Vändra raj endises Rae vallas suurima talupojana. Neid oli 2 venda ja õdesid. Vanem vend jäi kodu suurtalu pidajaks ja noorem nõuti 1904. a Vene-Jaapani sõtta. Juhan Esko on nüüd 85 a vana. Sõjaväes on olnud ta orkestris trummilööja, enamik laule arvab ta olevat pärit „Mandšuuria päevilt“ ...
(RKM II 43, 383, 406 < Vändra – S. Karro < Juhan Esko)

Teatmed 174–185 on kirjutatud Oskar Strandsoni käsikirjast, kirjutatud ajateenijana, 1906–1907.
(RKM II 66, 255 < Kilingi-Nõmme – M. Mäesalu)

⁷⁷ RKM II 66, 306/7 (174) < Kilingi-Nõmme – M. Mäesalu < O. Stradsoni (1957)

⁷⁸ Poolte variantide andmetest ilmneb, et koguja on teksti saanud laulukladest.

3.6. Kokkuvõtte

Lauluüleskirjutuste juures olevad kommentaarid ning välitööpäevikutes, kaaskirjades leiduvad rahvaluule kogumise situatsioonikirjeldused ja uurijate tähelepanekud on kokkuvõttes fragmentaarsed, ega anna palju taustandmeid konkreetsete laulude esitus- ja kasutussituatsioonide kohta. Rohkem andmeid leidub laulude „Dvatat let sluzhila mina“, „Oh kroonu sinu teenistus“ ja „Kui noorelt mina mängisin“ juures. Välitööpäevikutes ja kogujate kaaskirjades antakse enamasti ülevaade saadud materjalist ja esitatakse pärimuse tundja andmed (vanus, elukoht, kust on materjal õpitud) ning hinnatakse kuulnud pärimust. Samas leidub välitööde teekonna kirjeldusi (näiteks, kuidas folklooriteksti esitajani jõuti, kirjutatakse logistilistest ja tehnilistest probleemidest) ja uurijate isiklikke mõtisklusi. Teksti sisu sõltub paljustki kirjutajast, kuigi personaalsed mõtteavaldused päevikutes tõusevad enam esile 20. sajandi viimaselt kümnenditel. Aines peegeldab folkloristika eri ajastute raamistikku ning seda, mida folkloorina eri perioodidel käsitleti. Samuti on võimalik jälgida, kuidas rahvaluule kogumine on ajas muutunud. Kas materjal on kogutud näiteks korrespondentide võrgustiku kaudu, üles kirjutatud „igaks juhuks“ või on pärimus talletatud arhiivi frontaalsete välitööde raames.

Käsitletud viie laulutüübi enamik variante on kogutud 1960. aastatel, mil kogumisvõistluse kaudu pöörati tähelepanu ühiskondlikele ja ajaloolisi sündmusi käsitlevate laulude kogumisele (Tamm 2002, 222; Hiimäe 1978, 11).⁷⁹ Sel ajal ei olnud Vene-Türgi sõjalaulud enam rahva seas aktiivses kasutuses ning laulude kommentaaridest selgub, et enamus Vene-Türgi sõjalaule on õpitud lapsepõlves ja on vähe andmeid inimestelt, kes ise sõjas oleksid osalenud. See asjaolu on ilmselt üks põhjustest, miks taustandmed on fragmentaarsed (Rumm 2012). Vene-Türgi sõda on ka Eesti ajaloo kontekstis jäänud marginaalseks sündmuseks, mis kindlasti pärimuse säilimist ja edasi andmist ei soodustanud. Samas saab kommentaaride ja andmete põhjal välja tuua, et kolme laulutüüpi („Üks ususõda oli seal“, „Dvatsat let sluzhila mina“,

⁷⁹ Herbert Tampere toob välja, et ajaloolisi sündmusi (nt revolutsioone) kajastavaid laule hakati ERAsse talletama juba 1930. aastatel seoses laulukladede kogumisega ning ka Richard Viidalepp (1940. aastatel) tõstis esile kõnesolevate laulude kogumise vajadust (Tampere 1970, 8–9). 1960. aastatel koostati sõjalaulude kogumiseks järgnevaid küsitluskavasid ja võistlusi: 1961. aastal „Koguge mälestusi ja laule 1905.–1907. a. revolutsioonisündmustest“ ja „Ajaloolisi sündmusi ja ühiskondlikke vahekordi kajastavad laulud“ (Tampere 1970, 9). Kadri Tamm on välja toonud, et aastatel 1961–1962 koguti uuemaid rahvalaule (sh laule, mis ajaloolisi sündmusi ja ühiskondlikke olukordi kirjeldavad) 11 000 lehekülge ehk üle 5000 laulu (Tamm 2002, 222).

„Plevna linn on tugev ja kange“) on pigem esitanud mehed. Laulu „Dvatsat let sluzhila mina“ esitajate sooline jagunemine peaaegu võrdne: 50 pärimuseteadjat on mees- ja 47 naissoost. „Oh kroonu sinu teenistus“ ja „Kui mina noorelt mängisin“ pärimusetundjate seas on aga ülekaalus naised. Tähelepanuväärne on see põhjusel, et esimesena mainitud kolm tüüpi keskenduvad pigem sõjasündmustele, kuid viimased kaks sõjalüürikale.⁸⁰

Kommentaaries on välja toodud, et laulu on esitatud Vene-Türgi (1877–1878), Vene-Jaapani (1904–1905) või I maailmasõja ajal (1914–1918), vahesel määral ka hiljem – rahuaja ajateenijate ringis 1920.–1930. aastatel. Laule on kuuldud perekonnaliikmetelt, kohalikest inimestelt, kes osalesid eelnevalt mainitud sõdades või on tekst levinud kirjalike allikate kaudu (nt laulukladed). Arhiivikõidetest ilmnes, et laulu on sõjajärgselt esitatud seltskonnas (nt kõrtsis, külapidude ajal) või töö tegemisel (nt puude vedamine, ketramine) ajaviiteks.⁸¹ Kommentaaridest saab täheldada laulude funktsiooni muutumist. Näiteks on pärimusteksti määratletud ringmängulauluna, mida esitasid lapsed.

Arhiivikõiteid uurides ja sirvides sattusin muu hulgas juttudele, kuidas värvatud noormehed ei pidanud nädal enne teenistusse minemist enam töötama. Selle asemel käisid tulevased sõdurid talust tallu ning esitasid nii sõda kui ka väeteenistust käsitlevaid laule. Lisaks laulu esituskonteksti ja funktsiooni kajastavatele andmetele, on mõnes kommentaaris kirjeldatud sõjaväe teenistuse korraldust. Näiteks on öeldud, et teenistusaeg kestis 25 aastat, kuigi Vene-Türgi sõjaks oli veerandsada aastat kestnud armeeteenistuse kohustus kaotatud (Tannberg 2011; Viidalepp 2004, 38). Sõjaväeteenistust kirjeldavate märkuste kõrval sai veel lugeda, kuidas pärimuse tundjad on põhjendanud regilaulude hääbumist laulukladede, koorilaulu esile kerkimisega või kuidas sõja veterane kutsuti koolitundidesse esinema.

Käesolev aines valgustab materjali aga ka erinevatest vaatepunktidest. Esiteks sain ainesest järeldada, kuidas ja mis printsiipide alusel pärimus arhiivi on jõudnud. Teiseks võimaldas aines teha üldistusi, mis situatsioonis ja kes on folklooriteksti esitanud ning kust või kellelt on laul kuuldud, õpitud. Näiteks selgus, et romantilisema meelelaadiga

⁸⁰ Näiteks ka Janika Oras (2012, 166) on välja toonud, et 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul oli sõja ning vangistuse teemalised laulud populaarsed ning sentimentaalsed sõjalaulud kajastusid ka naiste repertuaaris. Oras näitlikustab väidet pärimuse tundja kommentaariga, kes mäletab, kuidas naised laulsid I maailmasõja ajal ka sõdurite laule.

⁸¹ Erinevalt regilaulust ei kuulunud näiteks uuem rahvalaul enam töö tegemise juurde, vaid riimilist rahvalaulu esitati pigem vabal ajal. Uuema rahvalaul võrreldes regilauluga kuulus ka meeste repertuaari (Mereäär 2015, 58, 61).

laule on esitanud rohkem naised, sõjasündmustele keskenduvaid laule aga mehed. Kõnesoleva allikmaterjalis leidsin konkreetsete laulutekstide kohta kommentaare fragmentaarselt, kuid samas on andmeid piisavalt, et edaspidi uurida esitajate ja laulu omavahelisi seoseid (vt nt Jaago 2015; 2014a; Oras 2008).

4. Rahvajutud ja mälestused Vene-Türgi sõjast

Siinses peatükis analüüsin Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegist „Ajaloolised sündmused ja isikud“ leiduvaid rahvajutte ja mälestusi Vene-Türgi sõja kohta (vt Lisa 6). Sarnaselt käsitletud sõjalauludele, kirjutasin välitööpäevikutest ja kaaskirjadest üles ka rahvajuttudega seotud kommentaarid ning kogumissituatsioonide kirjeldused. Kõnesolevast allikmaterjalist kajastub peamiselt esitajate andmed ning teave, kellelt on lugu kuulnud. Käsitlus hõlmab lisaks 1938. ja 1939. aasta ajalehtedes (Postimees ja Päevaleht) avaldatud viit intervjuud Vene-Türgi sõja veteranidega. Võrreldes trükimeedias avaldatud intervjuudega, on arhiivitekstid enamjaolt üles täheldatud inimestelt, kes need lood on õppinud või kuulnud sõjas osalenutelt. Mall Hiiemäe hinnangul on siiski tegemist narratiividega, mis peegeldavad „sõdurite endi hinnanguid toimunule“ (2007 [1977], 101).

Käsitletavas allikmaterjalist on Vene-Türgi sõda kajastavad jutustused ja mälestused on tagasivaatelised, kuna nii arhiivitekstid kui ka intervjuud on esitatud või üles kirjutatud pärast konflikti toimumist. Siinkohal tuleb arvestada, et narratiivi loomet mõjutavad mitmed tegurid. Esiteks, sõltuvad rahvajuttude ümberjutustused rääkija isiksusest, tema interpretatsioonidest ning vajadusest sobitada lugu esitamissituatsiooni (Beyer 2003, 83; vt ka Proodel-Hiiemäe 1971, 104). Teiseks, tähendusloome minevikusündmusest on aga sõltuvuses olevikust: jutustamise ajahetkes domineerivatest ajalootõlgendustest, ideedest ja ka loo pajatamise eesmärgist ja auditooriumist (vt nt Jaago 2010, 186–187, 190; Hopkin 2012, 39). Ajaloosündmust kajastavates narratiivides kombineeruvad omavahel jutustaja elulugu ühiskonna arengute ja juhtumistega (Salmi-Niklander 2009, 20; vt ka Jaago 2014b; Palmenfelt 1994, 72). Jutustused, mis räägivad tõsielus- või ajaloos juhtunud sageli liidavad esitamissituatsioonis samalaadseid lugusid (kultuuritekste) (Hiiemäe 1978, 60–61). Narratiivi vorm rääkimise hetkel on seega sümbioos nii kultuuriruumis eksisteerivatest tekstidest, jutustaja kogemustest, eluloost, pajatamise sihist kui ka tõlgendustest (vt ka Proodel-Hiiemäe 1971, 106). Seejuures võib käsitlevates juttudes esineda faktilisi ebatäpsusi. Näiteks ühes Vene-Türgi kajastavas rahvajutus on mainitud Konstantinoopolisse jõudmist (samuti sõjalaulus „Oh kroonu sinu teenistus“ väidetakse värsireaga, et rahusõnum tuli Konstantinoopolist, kuigi sõda linna kunagi ei jõudnud). Folkloristika (ja pärimusliku ajaloo) seisukohast ei ole oluline

ajalooline korrektsus, vaid fookuses on küsimused miks ja kuidas jutustaja juhtunud mäletab (Jaago 2014b; 2006; Salmi-Niklander 2001, 95).

Tiiu Jaago on toonud ühe eluloojutustuse analüüsi põhjal välja, kuidas jutustaja esitab sõjamälestusi „teekonnana“. Sealjuures eristuvad mälestuste esitamisel katked sündmustest, mida „on jutustatud kahel tasandil: see, mis juhtus, ja see, mis kogemus sellest kujunes“ (2010, 196). Vene-Türgi rahvajuttudes kõneldakse ühelt poolt lahingutest ja sõjasündmustest (nt Plevna linna vallutamine). Teiselt poolt kirjeldatakse juttudes sõduri läbielamisi nii sõjaväljal kui ka armeeteenistuses. David Hopkin (2004, 188) on kirjeldanud, kuidas 18. ja 19. sajandi meremehed ja sõdurid kasutasid jutustamisel näiteks motiive folkloorist, et ilmetada kuulajatele oma kogemust. Auditooriumile tuttavate vormide kasutamine idee või läbielatud tunnete edastamiseks, on üks viisidest, kuidas mõtestada kogetut (vt nt Salmi-Niklander 2009, 24; Palmenfelt 1994, 72). Jutustused sisaldavad teavet nii tõsielusündmusest kui ka kõneleja kultuuripagasit, teadmisi, hõlmates ja kombineerides seejuures ka erinevaid kultuuritekste ning neis ilmnevat kogemust.

Järgnevalt käsitletavatest rahvajuttudest, kõige rohkem tekste (14) pärineb ERA käsikirjalistest köidetest, mis on peamiselt üles kirjutatud 1938.–1939. aastal. Märkimisväärne kogus tekste (12) on ka RKM kogust, mis on talletatud eri kümnenditel alates 1940. kuni 1970. aastani. Kolm teksti pärinevad Eiseni kogust ning üks KKist. Eesti Rahvaluule Arhiivist saadud materjali võib jagada temaatiliselt kolmeks: 1) Vene-Türgi sõjasündmused, 2) elu kroonuteenistuses (olme, toit sõjaväljal, tervis), sõjast naasmine, elu pärast sõda, 3) Türgimaa, türklased kui vaenlased. Lisaks leidub üksikuid lugusid, mis eelnevalt mainitud temadega ei haaku: näiteks sõja ennustamine, lugu parun Nolckenist⁸² või ühiskonna huvist kõnesoleva sõja vastu⁸³.

⁸² Näiteks ühes tekstis (ERA II 208, 495/7 (492) < Äksi, Tabivere – P. Johanson (1938)) on pikemalt kirjeldatud, kuidas Luunja mõisa parun Nolcken („Nolken“) saatis Vene-Türgi sõja ajal Saksa keisrile kirja teavitusega, et on soodne aeg Balti alade vallutamiseks. Parun aga ei teadnud Wilhelm I ja Aleksander II heast läbisaamisest, mistõttu „salajane“ kiri jõudis ka Vene keisrini. Parun põgenes Šveitsi, kuid naasis pärast Vene keisri surma kodukohta. Lugu lõpeb sellega, et aastaid hiljem keeldub Aleksander II vend Vladimir Tartus viibides paruniga kohtumast. Ants Amandus on aga intervjuus kirjeldanud (Päevaleht 1938a) kroonuteenistuse korra muutumises 19. sajandi lõpul. Nimelt olid teenistusealised valla noormehed kohustatud iga aasta panustama kümme rubla „kroonukassasse“, mis üle 2–3 aasta anti kaasa armee minejale (suurusjärgus 500–700 rubla). Amandus raha aga ei saanud, kuna 1874. aastal muudeti kroonuteenistus üldiseks sõjaväekohustuseks ning pidi armeelega liituma seadusemuudatusest kaks aastat hiljem.

⁸³ Järgnev jutt ilmestab, kuidas Vene-Türgi sõja populaarsus tingis selle, et kaupmeestelt („pampudega meestelt“) osteti sõda kajastavaid pilte ja raamatuid. [...] *Ilmusid siis taludesse ja majadesse pampudega (Kandamiga) mehed, milles neil olid raamatud ja pildid, kus näidati sõjategelasi ning raamatutes jutustati*

Kui laulutüüpide kirjelduse ja välitööpäevikutes ning materjalisaadetiste või üleskirjutuste kaaskirjades leiduva teabe analüüsi esitasin laulutüüpide kaupa, siis rahvajuttude käsitus on üles ehitatud eelnevalt mainitud kolmele teemale. Vene-Türgi sõda eesti rahvajuttudes on käsitletud varasemalt Mall Hiimäe (2007 [1977]), kelle tähelepanekutele analüüsis ka viitan.

4.1. Esimene teemavaldkond. Vene-Türgi sõjasündmused

Sarnaselt eelnevalt käsitletud laulutüüpidele on ka rahvajuttudes sõjasündmustest peamiselt mainitud Doonau jõe ületamist⁸⁴ (vt lõigu all olevat näidet „Toonuvast“) ning Plevna⁸⁵ linna vallutamist.

Kui turgi sõda pärast oli, siis läksid üle Toonuva Kindral Koppelev oli üks talumees, see võitis kangeste. Meile tulid ühekorra Saaremaa mehed kraavi kaevama, need rääkisid, et Toonuva jne kaldad olid surnuid täis ja vesi oli kohe punane. See old kaks nädalad pärast Toonuvast üleminemist.
(ERA II 192, 227 (40) < Kuusalu, Kolga v – R. Põldmäe < Jaan Rantmann (77 a) (1938))

Ühes arhiivitekstis on aga jutustaja alustanud lugu ülevaatega Vene-Türgi sõjast ning olulisematest sündmustest:

Kui lell sõjast tagasi saabus Vene ja Türgimaa vahel kestnud sõda oli lõppenud ja rahu tehtud. Kaotajaks pooleks oli Türgimaa jäenud, ses venekasakad tragunid, husaarid ja jalaväelased oma võimeid näidanud, ning punamütsimeestele türklaiseile kibeda õppetunni annud. Türklased olid kaotanud oma kindlused – Plevna ja Erserumi, ning muud tähtsad kohad. Vahva venesõjaväggi oli ületanud laia Donau jõe, ning kõrged Balkani mäed [...]
(RKM II 110, 513/14 < Põltsamaa – M. Luu (1944))

Samas ajalehes Postimees (1938a) on üks veteran intervjuus meenutanud sõja algust sellega, et 1876. aastal Vene sõjaväeteenistusse minnes märkas, et ettevalmistus sõjaks

kogu sõjakäigust. Pakutud kaup leidis siis kõikjal ostjaid, sest igaüks tahtis pildi peal neid vahvaid vene kindraleid näha, kes sõjas olid tegelenud. Näe, seal pildil seisab kindral Skobelev – valge, uhke, ratsu seljas kõrgustikul pikksilmaga (binokliga) vaadates, kuidas vene sõjavägi eesolevaid kabuhirmul põgenejaid türklasi taga ajab [...] Ja muid pilte, mida ohtralt osteti ja toa seintele siis üles kleebiti, ka meil oli mitu sarnast pilti ostetud ja toa seinale pandud ... (RKM II 110, 17 < Põltsamaa, Sulustvere – M. Luu (1944)).
⁸⁴ RKM II 309, 584 < Rakke – V. Viirmann < K. Pohlak (1974); ERA II 242, 388/90 (10) < Otepää – H. Mardiste < J. Ilves (1939)

⁸⁵ ERA II 192, 227 (39) < Hageri – R. Põldmäe < M. Mõttus (1938); RKM II 110, 513/23 < Põltsamaa – M. Luu < M. Luu (1944); RKM II 309, 584 < Rakke – V. Viirmann < kogujalt; RKM II 33, 354/4 < Haapsalu raj – A. Viht < oma mälestuste järgi (1951)

juba käisid ning nädalalehed kajastasid „vajadust“ tungida Bulgaariasse, et abistada sealseid kristlasi, keda Türgi „taga kiusab“.

4.2. Teine teemavaldkond. Elu kroonuteenistuses, naasmine koju, elu pärast sõda

Kroonuteenistuse eluolu kirjeldamisel on paaris tekstis fookus sõjas haavata saamisel. Arhiivimaterjalis on mainitud näiteks üht sõjasituatsiooni: seda, kuidas sõdur varjas ennast lagunenud aidas kuulide eest.⁸⁶ Lisaks on üks jutustaja kirjeldanud soldati haavata saamist (kuul vigastas tema õlga), mis ei saanud noormehele siiski saatuslikuks⁸⁷ ning teise loo esitaja on kõnelenud, kuidas sõduril löödi sõjas mõõgaga põial maha⁸⁸. Viimasena mainitud loo tõepärasuse seab koguja oma välitööpäevikus aga kahtluse alla.⁸⁹ Sõdurite lugude kaudu kerkivad esile ka kangelaslööd⁹⁰ ja jutustajate hooplemine juhtumistega. Näiteks on Richard Viidalepp üles täheldanud teate Tartu Aadu kohta, kes „[...] tapnud türklasi nii palju, et keiser tullu manu ja ütelnud: „Jäta, Aadu, jõledas läheb!““⁹¹. Samuti on jutustatud sõduri põgenemisest karu eest⁹² ning Konstantinoopoli väravate avamisest ja keisri tütre tantsima õpetamisest „tamme kännu otsas“⁹³. Rahvaluulekoguja Ene Värav on aga üles täheldanud ümberjutustuse⁹⁴ sellest, kuidas soldatid pidid üle Balkani mäe kõndima, kandes lisaks varustusele veel kahte haavatut. Järgnevas tekstilõik ühildub laulu „Üks ususõda oli seal“ kommentaaris⁹⁵ öelduga. Nimelt nii jutus kui ka laulu selgitavas märkuses on vaenlase tapmine võrdsustatud „tükitööga“. Samas sõnastuses on mõlemas tekstis öeldud, et kiire „töö“ korral sai sõdur „juba lõunast õhtule“. Peale selle on üks jutustaja loo veteranide kangelasteost lori-juttude hulka liigitanud:

⁸⁶ RKM II 11, 144/5 (179) < Paide – O. Viide < A. Viidebaum (1947)

⁸⁷ ERA II 236, 501 (14) < Halliste – J. Künnap < H. Rebane (1939)

⁸⁸ RKM II 195, 224 (4) < Järva-Madise – M. Proodel < A. Matsvelt (1965)

⁸⁹ Välitööpäevikus on uurija kirjutanud: „Joosep Murd, Konstantinoopoli väravate avaja, on oma sära kaotanud. Jah, elanud küll niisugune mees, aga valetanud tegelikult polevat usutav, et nii oli. Türgi sõjas löödud tal põial ära. Nende juttude võlu on kadunud.“ (RKM II 195, 645/85)

⁹⁰ Ka sõjalauludes on kirjeldatud vaprat soldatit lahinguväljal näiteks „Dvatsat let sluzhila mina“ (eesti sõdur peab kinni Osman Paša) või „Kui noorelt mina mängisin“ (eesti nekrut tervitab oma terava mõõgaga türki/vaenlast).

⁹¹ ERA II 298, 287/8 (32) < Puhja – R. Viidalepp < H. Selleke (1934)

⁹² ERA II 200, 247 (7) < Rapla – E. Poom < L. Trummal, L. Paaks (1938)

⁹³ ERA II 219, 493 (40) < Jõe-Madise – H. Ader < E. Ader (1939)

⁹⁴ ERA II 265, 404/6 (93) < Pilistvere – E. Värav < M. Taukson (1940)

⁹⁵ RKM II 252, 554/5 (2) < Varbla – E. Tampere < J. Randmaa (1968)

Vanu nekrutite laule ei ole kuulnud, ega ela ka vanu inimesi, kellelt saaks küsida. Vanad soldatid olla küll mitmed lorijuttusid rääkind ja palju valetand, aga nüüdsel ajal ei tea nooremad neist enam midagi. Üks vana soldat rääkind: „Sõjas on sedaviisi, kui kümme vaenlast ära tapad, siis saad ühe enesele.“ Keegi Türgi sõjas tulnud soldat rääkind: „Eks seal sõjas ole, kis mees see ikka mehe eest väljas, aga laisad viitsi kusagil teha mis kasulikum on, kroonu rohtu käes küll, muud kui paugutavad, mina tegin kohe kauba tüki töö peale, kümme Türklaste päevas, mõnikord sain juba lõunast õhtule.“

(RKM II 66, 143 (15) < Märjamaa – E. Poom (1957))

Sõjajuttudes käsitletakse muu hulgas sõdurite tervise teemat. Nii ilmneb ühes loos, kuidas sõdureid võõral maal „kõhutõbi“ kimbutas – selle vastu keelati süüa tooreid marju ning lasti läbi „söekoti vett juua“⁹⁶. Söögitegemisega seoses mainitakse varastatud jahust leiva valmistamist ning sütel ilma soolata kana küpsetamist^{97, 98}. Ka Kristjan Mühlenstein meenutas intervjuus viletsaid olmetingimusi Päevalehe ajakirjanikule:

[...] Kuidas süüa anti?

Päevas saime korra süüa alt köögist, ülal närisime suhkarit ja konserve.

Ja riietus?

See oli hoopis vilets. Saapad olid ammugi läbi. Nüüd mähkisime jalgade ümber tooreid loomanahku ja muid räbalaid, mis keegi kätte sai. Oli õnnelik see, kel oli villane kampsu sineli alla panna. [...] Sain ühelt kaassõdurilt osta pooltoore leivapätsi, mille sisuks vedel sodi. Tuleb ohvitser ja pärib: „Mis sa seal sööd? Kust selle said?“ Otsin rubla eest. „Mine küsi oma raha tagasi ja ära seda rämpsü söö, see on koolera.“ Mina pistsin aga pätsi salaja siiski kinni. [...] (Päevaleht 1938b)

Aineses on mainitud ka kontaktihoidmist kodustega. Arhiivitekstidest viidatakse, et kirjad ja ajalehed levisid halvasti, millest tulenevalt oli kodustel informatsiooni puudus⁹⁹. Sama aspekt ilmnes ka „Oh kroonu sinu teenistus“ laulu kommentaaris (vt ptk 3.1.). Ühes arhiivitekstis on aga teade, et sõdurikirjade saabumisest oli võimalik tervel kogukonnal aimu saada:

Kui Türgisõja ajal Hahn Rõuges õpetaja oli, tuli nädalas soldatide kirju, kaardikimbu paksuselt, üle kihelkonna ja luges neid kantslist rahvale ette, kellele kirjad tulnud. Nüüd ei saaks ükski õpetaja sellea hakkama. Nõnda muutuvad ka Talsi pühi kombed ja muud asjad teistviisi kui ennem olivad.

(E 65634 (11) < Rõuge – J. Gutves (1930))

⁹⁶ ERA II 265, 404/6 (93) < Pilistvere – E. Värav < M. Taukson (1940)

⁹⁷ RKM II 33, 354/5 < Haapsalu – A. Viht < oma mälestuste järgi (1951)

⁹⁸ Toitumise osas on meenutatud ka nälga Eesti aladel: „Türgi sõja ajal oli ka hirmus nälg siin. Vaesed inimesi oli palju. Käisid palumas – anna kartulilehti, me keedame leent! Kõik maltsad ja rohud söödi ära. Kole põua-aasta oli. Vett ei olnud“ (ERA II 127, 217 (6) < Varbla – H. Meindose < V. Pala (1936)).

⁹⁹ RKM II 110, 513/23 < Põltsamaa – M. Luu < M. Luu (1944)

Rahvajuttudes on vihjatud sellele, et suure tõenäosusega naasid sõdurid koju haavatuna või haigena¹⁰⁰ (vrd nt eespool toodud näide sõduri varjamisest „kuulisaju“ eest). Näiteks on ühes arhiivitekstis kirjeldatud „lell Jüri“¹⁰¹ tagasijõudmist elupaika, kus teda tabas epilepsialaadne haigushoog, mille põhjustas „külmatõbi“¹⁰². Ühes tekstis on ära toodud, et pärast sõja lõppu, määrati vigastatud sõduritele pension (kolm rubla), tervena pääsenud soldatid said aga autasuks hingemaad (9 vakamaad – 3 heinamaad, 3 karjamaad ja 3 põldu)¹⁰³.

4.3. Kolmas teemavaldkond. Türgimaa, türklased kui vaenlased

Kolmanda teemavaldkonna alla liigituvate tekstides esineb hinnanguid türklaste kui vaenlaste tegudele. Paralleel „türklased kui metslased“ tõuseb esile ka 1877.–1878. aasta nädalalehes Eesti Postimees (Hiimäe 2007 [1977], 105; vt ptk 5.2.; lisaks ptk 2.3. esimene teemavaldkond). Samuti on laulutüübis „Üks ususõda oli meil seal“ öeldud, kuidas türklased inimesi aiateibasse tõmbasid. Järgnevas näites analoogse teabe on 1938. aastal üles kirjutanud Emilia Poom:

[...] Türklased olla nendes maades, kus nad sõja ajal sisse tungisid inimesed kõik maha tapnud. Naisi piinand, lõigand ninad ja rinnad ää, lapsed pistnud perset pidi aiateivasse [...].

(ERA II 200, 247 (7) < Rapla, Kabala v – E. Poom < Leena Trummal, Lovise Paaks (1938))

Türklasi käsitletakse rahvajuttudes kui „võõraid“, aga sealjuures ka kui eksootilise kultuuri esindajaid. Näiteks on Emilia Poom veel üles täheldanud lugusid türklaste mitmenaisepidamisest ja haaremist, eunuhhidest:

Vana Möldermann rääkis Türgi Sultanist. Sultanil olla mitusada naist. Ükskord ta viind oma naised kõik suure lageda platsi peale ja pand kohitsetud mehed ümber ringi nagu aed naiste ümber, näod olid nii tihedalt koos, et külge külli vastas, isi ta olnd siis ringi sees naistega, nagu kukk kanade hulgas. Kui keegi sõjameestest uudishimuga seljataha vaatas, selle pea löi kohitsetud mees otsast -ää.

¹⁰⁰ RKM II 110, 516, 520 < Põltsamaa – M. Luu < M. Luu (1944)

¹⁰¹ Vaata ka „Oh kroonu sinu teenistus“ laulutüübi kommentaaride ja välitööpäevikute analüüsi peatükki, kus olen samuti välja toonud paar näiteteksti lell Jüri juhtumistest.

¹⁰² RKM II 110, 19–20.

¹⁰³ ERA II 265, 404/6 (93) < Pilistvere – E. Värav < M. Taukson (1940)

(ERA II 200, 251 (13) < Rapla, Kabala v – E. Poom < Leena Trummal, Lovise Paaks (1938))

Ühes tekstis on aga kirjeldatud, kuidas ühe perekonna koduõuele tuli keskealine meesterahvas (bulgaarlane), kes ei suutnud rääkida. Esmalt andis „võõras“ peremehele paberi, kuhu oli vene keeles midagi kirjutatud, kuid majaomanik ei osanud seda keelt. Seejärel võttis bulgaarlane välja teise paberilehe, seekord eestikeelse tekstiga. Ilmnes, et türklased olid bulgaarlasel keele suust välja lõiganud ning ta palus eestlastelt süüa ja juua. Perekond andis abipalujale raha ja söögipoolist ning jutustaja lõpetab loo järgnevalt: „[...] Meil majja jättis ta masendava mulje. Õhtul veel räägiti, et millegist muust, kui türklaste julmusest, mis peale isa sõna võttis /.../: mis see meil keiser ootab, tehku kord lõpp selle Türgiga“¹⁰⁴. Türklaste ausust kinnitav lugu Kristjan Eidermannilt aga lisab türklase portreesse omaksvõetud, hinnatavat värvi:

[...] Tahaksin ütleda ka paar sõna nendest türklastest. Muidu on ikka arvamine, et need on väga halb rahvas. Aga türklased on ausad. Sel ajal kui meie seal läbiminekul kuskil peatusime, siis ei näinud ma ühtegi kohta, kus oleks majades või ärides ustele lukke ette asetatud, kui omanikud nendest lahkusid. Ka mina pidin kord koos 5 mehega kuski poes ööbima. Peremees läks õhtul ise ära, jättes kõik ukSED lukustamata. Sama võis näha ka mujal. Kui kuskil mõnesugune kadunud asi, siis ei võetud seda mitte kaasa, vaid asetati tee äärde kuskile nähtavale kohale, kust ta kaotaja jällegi kätte võis saada. [...] (Postimees 1938b)

Paaris tekstis on viidatud türklastest sõjavangidele (nt Päevaleht 1938a), keda ka Eesti aladele toodi (vrd „Dvatsat let sluzhila mina“ episood „Kohtumine Osman Pašaga; ptk 5.2.). Vahialuste võtmist Türgimaal on lähemalt kirjeldanud ka Kristjan Mühlenstein (Päevaleht 1938b):

[...] Vene–Türgi sõja ajal olla Tallinna toodud Türgi sõjavangisi. Kui neid siia toodud, viidud kohe esimeseks sauna. Türklased ei ole tahtnud koguni sauna minna, nad kartsid et neid tapetakse seal ära, kui nad juba saunas olid käind ja teadsid, et neile seal paha ei tehta, siis nad ei ole tahtnud enam saunast ära tulla [...].

Kahes ajaleheintervjuus (Postimees 1938a; Päevaleht 1939) räägivad veteranid lähemalt oma rännakust võõrsile, mida võib käsitleda kui sõja algust eesti noormehe jaoks, kes pidi Vene ja Türgi konflikti tõttu astuma sõjaväkke. Nii Kristjan Mühlenstein

¹⁰⁴ RKM II 216, 151/3 < Kose – J. Palm < kogujalt (1966)

kui ka Karl Masik kirjeldavad oma teekonda Türgimaale, mida on võimalik kõrvutada „Üks ususõda oli meil seal“ teemalõiguga „Sõit Türgimaale“.

[...] *Alguses sai seda pikka teekonda sooritatud raudteega, kuid Rumeenia piiridest alates tuli rännakut jätkata omal jalgel. Mul on veel nii meeles, kuidas meil tuli läbi rännata nende suurtest ning ääretu lagedatest steppidest. Rumeenia piirilt viis meie teekond jala Bukaresti – Rumeenia pealinna. Seal jätkasime jala rännakuid edasi kuni praeguse Bulgaaria pealinna Sofiani. Peatusime Sofias lühemat aega. Kuid ega linnaga küll suurt tutvust teha ei saanud, kuna sõjaväe osad peatusid tavalisti rohkem linna äärtel ning ega see liikumine nii vaba meil olnudki. [...]* (Postimees 1938a) (vt ka Päevaleht 1939)

4.4. Kokkuvõte

Rahvajuttudes ja -lauludes esile kerkinud domineerivad teemavaldkonnad on üldjoontes analoogsed. Samuti ei eristu teemad Postimehes ja Päevalehes avaldatud intervjuudes. Näiteks ajaloosündmustest on mainitud Doonau jõe ületamist ning Plevna linna vallutamist. Sarnaselt lauludele on ka rahvajuttudes kirjeldatud ja iseloomustatud „vaenlast“ ehk türklasi, kes käituvad jõhkralt ja barbaarselt.

Sõjakogemustena kerkivad esile lood haavata saamisest ning kehvast olmest sõjaväes – haigused, mis kimbutasid sõdureid armees, saadud vigastused lahingutes, mistõttu naasti koju vigastena. Sõdurikogemuse kirjeldamisel on hoobeldud ka kangelastegude korda saatmisega¹⁰⁵, mida Mall Hiimäe määratlenud kui „fantastikasse kuuluvad väljamõeldised, nagu seda on valetamisanaljandid“ (Hiimäe 2007 [1977], 109; vt ka nt Hopkin 2004, 190). Tiiu Jaago (2014c, 504) on analüüsisides Lembitu Varblase (sündinud 1925) elulugu täheldanud jutustaja pahameelt, kui viimase II maailmasõja mälestused toimetati publitseerimise protsessis põnevamaks. Lembit Varblane väidab nõrdselt, et tema teksti toimetatud versiooni tõttu kaotas sõjakirjeldus oma tõsiseltvõetavuse ja „nii sai minust vana villastviskaja vene soldat“. Viimasega viitab Varblane võimalikule lapsepõlves kuulnud jutustajatüübile, kelle eesmärgiks oli hooplevate sõjalugude kaudu publiku meelelahutamine. Samuti on Richard Viidalepp (2004, 38–39) kirjeldanud, et 19. sajandi alguse „erusoldatitest“ kujunesid küla ühed populaarsemad jutustajad, kelle sõjaväeteenistustest kaasa toodud lugusid käidi külas kuulamas. Veteranide näol oli tegemist maailmas ringi reisinud inimestega, keda laia „silmaringi“ tõttu külas hinnati

¹⁰⁵ Mall Hiimäe on Kodavere pajatuste puhul sedastanud, et liialdamist kasutasid jutustajad nähtuste, iseloomujoonte väljajaermiseks või näitlikustamiseks (1978, 98).

(Viidalepp 2004, 39). Samas Mall Hiimäe on Vene-Türgi sõda käsitlevate rahvajuttude põhjal toonud välja, et „Vana Türk on otsekui sõjaveteranide koondkuju, esindades jutustajatüüpi, kellele niisugune jutustamine on vahend, millega ta vanaduspäevade argielus oma kunagist, juba tuhmuma löönud kangelasoreooli sära alles hoida püüab, ometi mõistes ka ise, et see kuigi hästi ei õnnestu“ (2007 [1977], 112). Sõjalood on säilinud eelkõige perepärimusena (Hiimäe 2007 [1977], 103; vt ka Proodel-Hiimäe 1971, 122), mis ilmneb ka folklooritekstide kommentaaridest ning rahvajutte esimestest lausetest. Sageli on jutustaja loo alguses välja toonud sugulusseose inimesega, kellelt pärimustekst on õpitud või kuulnud.

Sõjas haavata või surma saamine, kangelasteod ilmnevad ka eelnevalt käsitletud laulutüüpides. Vene-Türgi sõda kajastavate rahvalaulude ja -juttude teemavaldkondade peamine erinevus on aga see, et juttudes ei keskenduta niivõrd ajaloosündmustele (nt lahingutele, linnade vallutamisele). Mainitakse üksikuid sündmusi, kuid täpsemalt ei kirjeldata näiteks Türgimaale sõitmis ega ka lahinguid mägedes. Samuti ei tõuse esile vastumeelsus sõjaväkke värbamise suhtes (vrd lauludes toodud paralleel kroonuteenistus kui „elu rikkuja“). Samas rahvajuttudes sõjaväe elu kirjeldamisel keskendutakse enamasti negatiivsetele aspektidele: haigustele, mis noormehi kimbutasid ka koju naastes, olme tingimused võõrsil (söök, varustus). Lisaks kajastatakse jutustustes seda, kuidas kodustega kontakti hoiti ja mismoodi sõjauudised levisid. Vastav informatsioon rahvalaulude puhul leidub pigem kommentaaridest ja välitööpäevikute väljavõtetest. Erandlikke lugusid esines nii rahvajuttude kui ka -laulude seas: näiteks lood parun Nolckenist, taevamärkidest või värsiread, mis kirjeldasid veterani püüdeid naist kosida.

Mall Hiimäe (2007 [1977], 103) on jaganud Vene-Türgi sõda kajastava jutupärimuse kaheks: ühelt poolt lood, mis kajastavad sõjakoledusi (haavata saamine, türklaste teod) ja peamisi konflikte sündmusi (nt Plevna langemine). Teiselt poolt ajaviite lõbusad jutustused sõdurite heroilistest saavutustest ja seiklustest. Arhiivis olevates tekstides on aga ülekaalus viimased, mistõttu tõuseb pärimustekstides enam eile meelelahutuslik funktsioon.

5. Vene-Türgi konfliktikajastamine Eesti Postimehes ja Sakalas

5.1. Suuline ja kirjalikkus – ajakirjandus ja rahvaluule

Folkloor on kommunikatsiooni protsess, mis kujuneb ja levib inimeste nii suuliselt kui ka kirjalike allikate kaudu (nt raamatud, trükimeedia) (Dégh 1994, 1; vt ka; Rüütel 2012, 31; Reha 2014, 23–31; Salmi-Niklander 2001, 91; Toomeos-Orglaan 2011, 89; Honko 1998). Näiteks uuema rahvalaulu kaudu tõuseb esile kahe meediumi põimumine: ühelt poolt kohanesid luuletused suulises pärimuses, teiselt poolt avaldati, märgiti üles rahva seas populaarseid laule trükistes, lendlehtedes või isiklikes lauluklades (Rüütel 2012, 32–33; Tedre 2003 [1954], 238–244; Mereäär 2015, 58; vt ka Dégh 1994, 17–23).¹⁰⁶ Samas publiku seisukohast aga ei ole oluline, kust pärimustekst on õpitud, vaid tähtis on folkloori sobivus konteksti ja selle esitamisviisi (Dégh 1994, 18). Walter Ong väidab, et kirja tekkimisega toimub inimese teadvuses „lābimurre“, mis väljendub tähendussüsteemis, mis loodi kirja tekkimisega (2002, 82–83, vrd Goody 2005, 107). Kirjalikkuse eksisteerimine suulisuse kõrval ei tähenda aga viimase kadumist. Pigem toimub kirjalikkus ühe mälu tehnika viisina (Arukask 2011, 93; Goody 2005, 109), mis lisaks võimaldab rahvaluule laiemat levikut (Toomeos-Orglaan 2011, 79, 81).

Laulutrukiste, juturaamatute ning lendlehtede kõrval oli 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse üheks olulisemaks kirjalikuks meediumiks ajakirjandus.¹⁰⁷ Sajandivahetuse ajaleht Eestis „oli oma ajas kõige laiema levikuga avaliku informatsiooni kandja, [mis] sai soodustada või pidurdada uute teadmiste ja tähenduste omaksvõttu ning nende alusel suhtumise ja hoiakute kujunemist (Aru 2010, 12).¹⁰⁸ Trükimeedia vahendas ühelt poolt informatsiooni ja rahvusliku ärkamise ideid, kuid teiselt poolt avaldati rahvaluuletekste

¹⁰⁶ Võrdle ka kuidas folkloori esitajad põhjendasid regilaulu hääbumist (vt laulude kommentaare käsitlevat peatükki 3). Eelnevalt käsitletud Vene-Türgi sõjalaulude kommentaarides ilmnes, et laulud levisid palju ka lauluklades kaudu.

¹⁰⁷ Ajakirjanduse leviku peamiseks eelduseks on inimeste lugemisoskus, millele laialdasemalt pandi alus 17. sajandi lõpus talurahvakoolide rajamise nõudega ning 19. sajandi lõpuks oskas lugeda 95% 10-aastastest ja vanematest (Peegel jt 1994, 29–31). Kirjakultuur sai Eestis järk-järgult talurahva elu osaks alates 17. sajandist, kuid murrang toimus 18. sajandil, kui ilmuma hakkasid eestikeelsed kalendrid, mis sisaldasid lisaks kalendri ka juhiseid ning õpetussõnu igapäevaelu tarvis (Aru 2010, 8; Peegel jt 1994, 21–26).

¹⁰⁸ Elle Vunder sedastab, et 19. sajandil toimunud muutused ühiskonnas väljendusid peamiselt inimeste mõttemaailmas, mis omakorda tingis teisenemise inimeste käitumises, väärtustes ja elulaadis (2008, 459). Uuema rahvalaulu näol oli žanriga, mis inimesi rohkem kõnetas ning sobitus ka muutuva ja kiirema elukorraldusega ja mentaliteediga (vt ka Jaago 2001).

ja nende tõlgendusi, pärimuse kogujate välitöökirjeldusi ning arvustusi ilmunud rahvaluule väljaannetest (Kikas 2014, 314).¹⁰⁹ Kuigi esmapilgul võib tunduda, et meedia- ja folklooritekst on kaks vastandlikku žanri, siis tegelikkuses neid lahutada ei saa. Näiteks nii muistend kui ja ajakirjanduslik tekst on mõlemad dialoogilised, kajastades aktuaalseid teemasid ühiskonnas, kõneledes konkreetsetest paikadest, inimestest/tegelastest, kust ei puudu konflikt ning kaasahaarav sündmuste areng (Valk 2014, 85–86; vt ka Bird 2006, 348). Samas ei saa väita, et eestikeelsed ajalehed oleks Vene-Türgi sõja ajal jõudnud iganädalaselt kõikidesse taludesse. Trükimeedia tellijateks olid kooliõpetajad, mõisarentnikud, kõrtsmikud, kelle kaudu meedias ilmunud uudised suuliselt edasi levisid (Jaago 2014a, 77–78).¹¹⁰ Pigem kuulub ajakirjandus rahvaluule kujunemisprotsessi mõjutavate tegurite hulka. Näiteks on Aado Lintrop (2006) kõrvutanud Vene-Jaapani sõja aegseid ajalehti ning rahvalaule ning toonud välja sisulise kattuvuse kahe ainese vahel. Kuigi Vene-Türgi sõja laule ajalehtedes ei avaldatud, kajastati sageli sõjasündmusi, mida võidi kohandada laulude või juttude süžeedesse.

5.2. Vene-Türgi konflikt Eesti Postimehes ja Sakalas

Mõlemad, nii Eesti Postimees kui ka Sakala, kajastasid Vene-Türgi konfliktiga seotud sündmusi ja arenguid. Kõnesoleva sõja raames hakkas Eesti Postimehes¹¹¹ ilmuma erirubriik „Sõa-zeitung“, mis tõstis ka ajalehe lugejate arvu: „1878. aastal ulatus üksiknumbri trükiarv 5000-ni“ (Laar 2010b, 249; vt ka Paatsi 2007, 734). Eesti Postimehe välismaauudistest kirjutati lisaks sõjateadetele veel loodusõnnetustest ning riikide sise- ja välispoliitilistest arengutest, millest avaldus teatav poolehoid „koloniaalvõimu all

¹⁰⁹ Näiteks kasutasid nii Jakob Hurt kui Matthias Johann Eisen just trükimeediat folkloori ja selle kogumise idee tutvustamiseks, korrespondentidega kontakti hoidmiseks ja kogumisaruannete esitamiseks (Kikas 2013; 2014).

¹¹⁰ Võrdle ka rahvajuttude ja laulude kommentaare trükimeedia levikust (vt pkt 3.1.; 4.2.). Ajalehtedes kirjutatu levimist soodustasid kindlasti ka avalikud kokkusaamise kohad (nt kõrtsid, kirikud), kus uudistest räägiti, ette loeti.

¹¹¹ 1857. aastal hakkas ilmuma Johann Voldemar Jannseni väljaantav Perno Postimees ning pärast Jannseni kolimist Tartusse, asutati 1864. aastal perioodiline nädalaleht Eesti Postimees (Laar 2010a, 238). Eesti Postimees oli oma väljendusviisi poolest rahvuslik, toetades valgustuslikke ideid: hariduse olulisust, talurahva elu soodustavate seaduste koostamist ja rakendamist, seltsitegevuse ja kultuurielu edendamist (Laar 2010a, 238; Aru 2008, 13; vt ka Peegel jt 1994, 117–127). Võrreldes Eesti Postimehe eelkäijaga Perno Postimehega oli ajaleht teravmeelsem ja otsekohesem, mida aitasid kujundada näiteks C. R. Jakobsoni teravad sõnavõttud (Laar 2010a, 238). Samas aja jooksul radikaalne väljendusviis taandus. Samas olenemata kõigest, omandas Eesti Postimehest perioodika väljaannete seas juhtpositsiooni (Laar 2010a, 239), mis kõikuma hakkas 1878. aastal Sakala ilmumisega (Peegel jt 1994, 117–118, 134).

kannatavatesse rahvastesse“ ja „halvustav hoiak mitteluterlikesse rahvastesse ja maadesse“ (Peegel jt 1994, 121; vrd siinses peatükis välja toodud Eesti Postimehe kirjeldus türklastest). Sakalas¹¹² kajastatakse sõda vähem, kuna ajaleht hakkas ilmuma alles sõja lõpuperioodil, 1878. aastal. Sakala üheks alarubriigiks oli „Poliitika ringvaatlus“, kus Vene-Türgi sõja uudiste raames käsitleti Berliini konverentsil arutletud sõjakonflikti rahulepingut (Peegel jt 1994, 151).

Eesti Postimehest hakkasin Vene-Türgi konfliktiga seotud teateid välja sorteerima 1877. aasta jaanuari numbriest, mil sõda ei olnud veel alanud. Sel perioodil kirjeldatakse peamiselt Konstantinoopoli konverentsil (1876–1877) toimuvat: uudiste fookuses on Türgi tahtmatus teha koostööd Euroopa riikidega.

*Hää küll, aga mis säält välja on tulnud? Pea nii palju kui mitte midagi; sest nii pea kui konverents jälle kokku tuli, olivad Türgi ministrid niisama kangekaelsed ja kiusakad kui enne seda, et järeleandmisest juttugi ei olnud, vaid ettepannud Euroopa programmi tervelt jälle tagasi lükkasivad ja enam ehk vähem nõnda tegivad, kui ep oleks Euroopal Türgi asjadega midagi tegemist (EP 12.01.1877).*¹¹³

Samas kritiseeritakse Euroopa riike, kuna viimased käituvad Türgiga liiga leebelt ja järeleandlikult. Rõhutakse asjaolule, et Venemaa on ainukene, kes on valmis kindlamaid meetmeid tarvitusele võtma ning Ottomani impeeriumi vastu sõtta astuma. Türgi vastuseisust tulenevalt ennustab Eesti Postimehe toimetuse sõja puhkemist. Ühelt poolt loodetakse läbirääkimiste kõrval kiiret lahendust konfliktile. Teiselt poolt väidetakse, et Türgiga ei ole võimalik koostööd teha ning sõda on ainuke viis, mille kaudu sundida Türgit kristlaste olukorda parandama. Näiteks ka 1938. aasta Postimehes avaldatud intervjuus meenutas sõja veteran, kuidas juba 1876. aastal ajalehtede uudistest ilmnis Venemaa valmisolek sõjaks (vt ptk 4.1.).

¹¹² „Sakala“ näol oli tegemist selgesti poliitilise häälekandjaga, mis sõnastas rahvusliku liikumise radikaalse suuna poliitilise ja majandusliku programmi ning nägi oma ülesannet rahva mobiliseerimises võitluseks sakslastega võrdsete õiguste eest“ (Laar 2010b, 251). Sakala asutamisega, 1878. aastal, pannakse alus poliitilisele ajakirjandusele Eestis (Kurvits 2010, 22; Aru 2010, 15; Peegel jt 1994, 152). Ajalehe esitlusviisi võib iseloomustada kui avaliku poliitilise võitlusena, mida Jakobson oli praktiseerinud Eesti Postimehes „suure sulesõja“ ajal: sõna võeti poliitilistes, erinevates aktuaalsetes eluvaldkondlikes (nt õiguskord, haridus) ja põllumajanduslikes küsimustes (Peegel jt 1994, 143–144). Ajalehe väljendusviis nõudis lugejaskonnalt pingutust, süvenemist ning intelligentsust, kuna tekstides kasutati nii uudis- kui ka võõrsõnu (Peegel jt 1994, 152).

¹¹³ Olen ajalehtede väljavõtetes parandanud kirjaipilti ning asendanud „w“ tähed „v-ga“, mis lihtsustab tekstide lugemist.

Mitmed arvavad sõda paremaks kui niisugust venitavat ja kahjuliku ajaviidust, nimelt veel siis, kui ajaviidusest ometi midagi loota ei ole (EP 19.01.1877).

Euroopa programmi on Türgi valitsus tagasi tõukanud. Euroopa saadikud valmistavad endid juba ära reisimise päale. Sellegipärast ei arvata sõda mitte nii kahe kannul olevad, ehk küll meie et mõista, mis selle järele muud veel peaks tulema (EP 12.01.1877).

Lisaks eelmainitule tuuakse Eesti Postimehes sõja peamise ajendina välja vajadus tagada kristlaste turvalisus Balkani poolsaarel. Nimelt kirjeldatakse uudistes Türgi „jõhkraid veretöid“ ning „kristlaste tagasikiusamist“.

Türklased püüda küll kristlaste piinamist ja tapmist ära salgada, aga voolavad vereojad ja tapetud surnukehad, ära põletatud külad ja majad, seda kõik ei või nad mitte kämblega teiste silmade eest kinni katta (EP 2.02.1877).

Kui kaua peab Venemaa vagusi päält vaatama ja Türklaste hullustust kristlaste vastu keelamata edasi laskma? Kui kaua peab Venemaa vait olles oma silmaga nägema, kuidas Türgi poolmetslased Euroopa vaimuharimist, kristliku õigusi ja saadusi omal viisil irvitades jalgega tallavad? Kõik maailm teab, et Venemaa sõda mitte ei soovi, vaid selle päävani avalikult küll on näitnud, kui väga kannatlikult ja kaua ta selle vastu on pannud; sellegipärast ei või ega taha tema oma ettesäätud märki, see kristlaste õigust, priiust ja elukorra parandamist Türgimaal, mitte silmast lasta, ja kui õige pääv ja tund kätte on tulnud, siis ei saa sõbrad ega vaenlased, ei Inglased ega türklased ega keegi muu teda keelma, seda teha, mis oma koduse teab olevat (EP 30.03.1877).

Viimaste „kaitsjana“ käsitletakse trükimeedias Venemaad: „[...] oli ja on ikka jälle Venemaa, kes nii mitme miljoni, iseäranis Slaavikristlaste eestkostmist ja kaitsmist. Muhameedlaste hullustamise ja tagakiusamise vastu oma hooleks võtnud“ (EP 09.02.1877). Tüübis „Üks ususõda oli seal“¹¹⁴ viidatakse mässudele „Rumeenia piiril“¹¹⁵, kus on mainitud türklaste vägivaldseid tegusid näiteks värsiridade „Ta naeris noori tüdrukuid, mehi raius nii kui puid. Ta lapsi tõmbas võllasse ja vanu ajas vardasse“ kaudu (vt ptk 2.1.4.). Lisaks tõuseb kõnesolev teemavaldkond esile rahvajuttudes (nt lugu ära lõigatud keelega bulgaarlasest, vt ptk 4.3.).

¹¹⁴ Eesti Postimehe on aga 11. mai numbris kasutatud Vene-Türgi konflikti iseloomustamiseks sõna „us sõda“.

¹¹⁵ „Mis ammu juba tulemas oli, on viimaks ometi pidanud tulema ja 12. aprilli kuu päeval on Vene keiser Bessaraabiamaalt, Kishnevi linnas, sõa hakkatuse käsku Türgi sultani vastu väljaläkitatnud ja Vene väehulga marsi selle järele kolmest kohast üle Türgi piiri Rumeeniamaaale sisseläinud. Sellega on paha sõjatants alanud, aga millel ja kuidas ta lõpeb, seisab Jumala käes.“ (EP 27.04.1877)

Sõjalauludes on vastaseid nimetatud „türklasteks“, „türgiks“ või „kurjadeks paganateks“, kelle habemeid „kitkub“ sõdur lahingus (vt „Dvatsat let sluzhila mina“ episood „Tüli Plevnas“). Eesti Postimehes aga esineb „türklaste“ sünonüümidenä „muhameedlased“ ja „harimatud poolmetslased“. Näiteks 20. aprilli esikaane loos on kirjutatud järgmist:

Muhameedlaste hullustamise ja tagakiusamise vastu oma hooleks võtnud. Kuida kristlaste lugu Türgimaal nii kaua olnud ja praegugi veel on, ei või ta edespidi milgi viisil enam jääda, kui mitte kivid ei pea kisendama ja kõik kristlikud Euroopa valitsused Jumala ja inimeste ees ärapunetama ja silmad maha lööma. Eks ta hull juba küll ei ole, kui Türgi poolmetslased, kes pääle 400 aastat eest üle Bosporuse merekitsuse tungisivad, Konstantinoopoli äravõtsivad ja säält, nagu kiskja metselaste kari, õhtu poole üle Euroopamaa tule ja mõegaga endid väljalautasivad ja ilmarmuta kõiki mahalõivad, kes alla ei tahtnud heita ega nende valeprohveti õpetust usutunnistuseks vastuvõtta, mis tuhanded ja mitmed tuhanded selleaegse kristlaste hulgast surmahädaga muidugi on teinud? Eks ta juba hull küll ei ole, kui needsamad poolmetslased seitsaadik juba 400 aastat maharõhutud kristlaste riisujad, piinajad ja tapjad peavad olema, kuna nende kõlvatu valitsus ja muud midagi ei ole? (EP 9.02.1877).

Ühes pärimustekstis on jutustaja meenutanud, et „türklane“ olevat vanemal ajal olnud sõimusõna – kasutati selliseid väljendeid nagu „tige nagu türklane“, „oh sa türklane“.¹¹⁶

Sõjategevuse alguse puhul trükitakse Eesti Postimehes ära Aleksander II kõne (EP 20.04.1877; samuti Sakalas avaldati sõja lõppedes keisri sõnavõtt). Nädal aega hiljem, 27. aprilli numbris aga kirjutatakse, kuidas sõjasõnum Venemaal laiali saadetud, ajalehtedes avaldatud ning kirikutes ette loetud.

Keiserlik sõakuulutus on juba igalpool zeitungides ja läbi riigi kirikutes ettelõetud teadaantud ja vaimustuse ning hõiskamisega alamate poolt vastu võetud. Ialpool pääsis Vene rahval nagu hing jälle lahti, kui keiserlikust suust oma sõaväe vastu suur sõna oli välja helisenud. Nüüd üless ja sõariistad kätte! Jumal olgu teitega! Minge vahvaste vaenalse vastu ja pidage Vene sõaväe auu üleval! See vägev sõna on nii hästi sõameeste, kui ka kõige Vene rahva südames heledaste vastukõlanud. Kõik Vene alamad on nagu üks mees vaimustades selle pääle kostnud ja on valmis, mis nad ja mis neil on, isamaa auuks ja hääks ohverdama. Iial ei ole üks riigivalitus puhtama südame tunnistuse ja selgema õigusega sõda hakanud, kui nüüd Vene valitsus.

¹¹⁶ ERA II 200, 250 < Rapla – E. Poom < L. Trummal, L. Paaks (1938)

Tüübis „Oh kroonu sinu teenistus“ kujutatakse sõja puhkemist aga värsireaga „kord tuli kiri keisri käest, et tüli tõusnud türgi väest“, mis mõneti kattub eeltoodud näitega. „Keiserlikus sõjakuulutuses“ võib käsitleda kui „kirjana“, mis andis teada Eesti elanikele sõja algusest. Siinkohal tekib ka seos siinset peatükki sissejuhatava osaga (ptk 5.1.), kus käsitlesin ajalehtede ja uudiste kättesaadavust ja levikut. Kuigi ajalehtedes avaldati teadaanne sõja puhkemisest, siis Eesti Postimehe ühes numbris on sedastatud, et esialgu sõjakuulutus Eesti noormehi ei puuduta.

Õnneks elame meie sõaplatsist väga kaugel, ning võime esiotsa rahuga oma tööd teha, ka pidu pidada ja asju ajada, ilma et sõakisa ja kära meitesse võiks puutuda, nimelt veel maal; aga seda enam on meite kohus Jumalat paluda, et tema Vene sõariistu võtaks õnnistada, mis ristiusu ja ristirahva vaenlase kurjuse vastu välja on läinud ... (EP 27.04.1877).

Esimesi sõjasündmusi, mida ajakirjanduses kajastatakse on Vene armee liikumine Doonau jõe poole ja selle ületamine: „... kust kohast Vene vägi üle Doonau jõe saab tungima ja säääl saavad esimesed suuremad paugutamised olema“ (EP 04.05.1877). Tegemist on ühe läbiva teemaga ka Vene-Türgi sõjalauludes. Näiteks „Oh kroonu sinu teenistus“ esimeses ja viimases episoodis mainitakse, et Vene sõjavägi ületas Doonau nii Türki poole liikudes kui ka kodumaale tagasi tulles. „Üks ususõda oli seal“ viidatakse, et veekogu juures toimusid kokkupõrked Vene ja Türki armeede vahel. Sama tüübi neljas variandis on veel märgitud, et Venemaa kutsus Doonault Balkani poolsaare mägedes toimuvate lahingute jaoks abivägesid (vt ptk 2.1.4.).

4. maist 1877 hakkab ilmuma Eesti Postimehes erirubriik „Sõazeitung“, mis keskendub ainult sõjategevuse ja -arengu kajastamisele. Detailselt kirjeldatakse Vene vägede liikumist võõrsil ning seejuures kirjutatakse nii Karsi kui ka Erzurumi linna vastu pidamist ning langemist:

Suure igatsemisega on kõik silmad Karsi linna poole pöördud ja oodetakse sõnumid, mis tema langemist kuulutavad. Türklastel enestelgi ei pea enam suurt lootust olema, et kaua vastu jõuab panna. Esmalt olla Karsi linnas kõigist moonast suur puudus ja tuhande viisi soldatid soojas tõves maas, kuna arstidest ja haige talitajatest juttugi ei ole (01.06.1877).[...] Karsi linn, kelle langemine väga tähtjas on, nii hästi Vene kui ka Türki poole, seisab veel alles, aga ei arvata kaua enam seisvat, kuna Vene väehulgad temast osast juba möödas Erzurumi linna lähedal, osast Karsi linna lähedal, osast Karsi linna alles ümber piiramas on (08.06.1877). Kuulukse küll, et Karsi linn olla langenud ja Erzurumi suures hädas, aga need sõnumed ei

ole Vene poolt veel mitte kinnitatud ja võivad ka seepärast väljamaa enneaegne jutt olla (06.07.1877).

Samuti mainitakse Silistria linna lähedal toimunud lahinguid ja tungimist üle Balkani mägede (vt nt EP 19.07.1877) ning ka Plevna linna vallutamist.¹¹⁷ Viimase alistamist on kajastatud ka lauludes. Näiteks on tüübis „Oh kroonu sinu teenistus“ sedastatud, et lahingud Plevna juures kestsid mitu päeva ning kus osales Vene kindral Skobelev (vrd ptk 2.1.5.; 2.1.1.):

Jälle müristasivad suurtükid ööd edasi ja neljandamal lahingi päeval esmaspäeval 29. aug, algas üleüldine suurtüki laskmine juba hommiku kellu 5; Plevna linn sai kõige suurema suurtükidega lastud ja hakkas mitmest kohast põlema: õhtu hilja tungis kindral Skobelev ühe mäekinguga peale, mis üle Plevna seisis ja ühelhoobil lõivad tema kassakad Sohvia maantee peale Tsherkesslasi tagasi, kes Türklastele teed lahti püüdsivad teha. Neli päeva oli juba lahingit peetud ja nüüd alles näitas aeg käes olevat, päälahingit ja tormijooksmist algada; sest Türklaste taganemise tee oli kinni pandud ... (EP 21.09.1877).

Sõjasündmuste kirjeldamise kõrval ilmneb ka Eesti seotust Vene-Türgi konfliktiga. Kuigi 27. aprilli numbris mainiti, et sõda toimub Eestist kaugel ning igapäevaelu ei mõjuta, siis 3. augusti Eesti Postimehes arutletakse Eesti meeste mobiliseerimist ning kolm nädalat hiljem (24. augustil) nenditakse, kuidas Narvas noormehed teenistusse asusid:

Narvast. Väeteenrite lahkumine. Selle üle kirjutatakse meile järgmised sõnumed: „Kurblik ja hale päev õige Narva linna ja ümberkaudse rahvale oli iseäranis 8. augusti kuupäev, kus Narva linnas seisva sõameeste hulk, kelle seas ka mitte vähe Eesti vendasi ei olnud, oma isaliku Keisri käsu järele oma mõne aastast rahulist elukorterit pidid maa jätma ja vere põllule tööd tegema tõttama, viis iseäralist raudtee rongi viisivad truid isamaa kaitsjaid edasi ja igaihe juures oli lahkujatel ja saatjatel uus jäledus ja kurbus. Truudusest isamaa vastu huraahõiskamine suus, haledusest lahkumise pärast pisarad silmis, lahkusid rongiga minejad raudtee hoovist (EP 24.08.1877).

Sõdurite armeeteenistusse astumine või selle läbimine ilmneb kaudsemalt kolmes tüübis. „Oh kroonu sinu teenistus“ ja „Kui mina noorelt mängisin“ öeldakse, et maha tuleb jätta lähedased ning minna sõjaväkke. Sõdurite lahkumine rongiga Türgimaa suunas kajastub aga tüübis „Üks ususõda oli seal“.

¹¹⁷ Siinkohal ei hakka ma detailselt välja tooma, kuivõrd Eesti Postimehes kirjutati Vene armee teekonnast Türgimaal ning kus täpselt toimusid väiksemad sõjalised kokkupõrked, kuna nii täpselt sõjasündmusi rahvalauludes ega -juttudes ei kajastata.

Sakalas kajastatakse Vene-Türgi sõjast konflikti lõppu ning tagajärgi. Näiteks ajalehe esimeses numbris (Sakala 11.03.1878) tuuakse välja sõja rahulepingu tingimused, mille järgi pidi Montenegro, Rumeenia, Serbia, Bosnia ja Hertsegoviina saavutama iseseisvuse ja Bulgaaria riik saama autonoomia. Türgi kui kaotaja kohustati kinni maksma Venemaa sõjakulud. Lisaks kirjutatakse, kuidas rahukõnelustest hoolimata liikusid Vene väed Konstantinoopoli poole, mida omakorda püüdis takistada Inglismaa (Sakala 11.03.2016). Vene sõjavägi küll Konstantinoopolini ei jõudnud, vaid San Stefanos sõlmiti Vene ja Türgi vahel rahuleping.

Nii läks korraga kõla välja, et venelased, sõariistade puhkamise kaubast hoolimata, Konstantinoopoli linna peale tungida, mis sõnum kohe vastupanijaid parlamendi liikmeid ministritega ligistas (Sakala 11.03.1877)

Keiserlik ülemkomandör Suurvürst Nikolai andis 12. veebruaril San Stefanost (õige Konstantinoopoli ligidalt) telegrahvi teel Peterburgi linna teada, et ta Sultani loaga selle kohta jõudnud ja peale selle, kui Türglaste sõjaväed seal ära läinud, mõned Vene rügemendid asemele tulnud. Sell kombel oli siis Suurvürsti pääkorter õige ligidale Konstantinoopoli juurde saanud, kus ka rahu pärast lepingut tehti (Sakala 11.03.1877).

Konstantinoopolist rahu sõnumi saabumist mainitakse lauludes „Oh kroonu sinu teenistus“ – „siis kuuldi rahu sõnum sealt, Konstantinoopoli välja pealt“ – ja „Üks ususõda oli seal“ – „kui sai Konstantinoopoli, seal ta tundis häbi, hirmu, palus Vene keisrilt armu“. Samuti on üks jutustaja kõnelenud kõnesoleva linna väravate avamisest¹¹⁸. Sakalas rõhutatakse Venemaa kavatsust tungida sisse Konstantinoopolisse ning seejuures kujutatakse linna Vene armee viimase sihtpunktina. Näiteks viitab Sakala San Stefano linna asukoha kirjeldamisel sellele, et linn ei asu kaugel Konstantinoopolist. Seega võidi linn lauludesse kohandada, olenemata sellest, et Vene väed linna kunagi ei jõudnud.

Berliini konverents tähistas sõja ametlikku lõppu ning selle raames avaldatakse ja kinnitatakse Sakalas eelnevalt mainitud rahulepingu tingimused (Sakala 15.03.1877). Samuti mainitakse vangide lahkumist Tallinnast ning leskede toetamisest Peterburis.

Viimased Türgi vangid on Tallinna linnast 23. märtsil ära viidud, nagu kuulda, Novgorodi kubermangust (Sakala 15.03.1877)

¹¹⁸ ERA II 219, 493 (40) < Järva-Madise – H. Ader < E. Ader (1939)

Abianded nende päälinna miilitsi soldatite maha jäänud sugukondadele, keda sõa ajal teenistusse kutsuti, antakse, nagu Peeterburgi „Herold“ seda teadustab, linna valitsuse poolt kui neil tõsised tunnistused, järgmisel kombel abi: soldati naene, kes ilma lasteta ehk lelle lapsed juba peale 15 aastat vanad on, saab kuus 5 rubla 15 kop. Naene, kellel üks ainult (alla 15 aastat vana) laps on, saab kuus 7 rubla 30 kop. Naene, kellel kaks ehk ka enam lapsi (alla 15 aastat vanad) on, saab kuus 10 rubla 45 kop. [...] (Sakala 15.03.1877)

Türgi vangidest kõneldakse ka tüübis „Dvatsat let sluzhila mina“, kus venelased võtsid kinni Osman Paša ning tõid ta Eestisse. Samuti rahvajuttudes leidis teave türklastest sõjavangide toomisest Tallinnasse (vt ptk 4.3.).

Ajalehtedes esineb lisaks **lauludest ja juttudest puuduvaid** teemavaldkondi, mis pigem ilmestavad seda, kuidas Vene-Türgi sõda Eesti ühiskonda mõjutas. Näiteks kohe pärast ametlikku sõja puhkemist hakatakse trükimeedia kaudu kajastama ühiskondlikku heategevust, mille eesmärgiks oli koguda toetusi haavatud sõjameeste jaoks. Peamiselt korraldatakse kontserte, kuid ühes kuulutuses on mainitud ka raamatu „Sõameeste laulud“ välja andmist:

Uus raamatokenne. Sõameeste laulud. Haavatud ning haige sõameeste heaks trükki pandud. Hind. Vennalik arumuand. Raamatust võib saada Tartu linnas Loamanni ning justu ramatopoodidest, nago Mattieseni trükkimajast (EP 17.08.1877).

Tartus on üks naesterahva ja üks meeskomitee, esimene juba asunud, teine asumas, haavatud ja haige sõameeste hääks, mis siin ka kirikutes juba ette on loetud. Seeläbi on meeste ja naesterahval võimalik priitahtlikul andede ja käsitöö läbi, olgu nii suur ehk väike kui tahes, isamaa teenistuses haavatud sõameeste kergituseks midagi teha (EP 20.04.1877).

Taoliste abikomiteede tegevusest ja aruandlusest (nt kui palju on raha kogutud) antakse ülevaade kogu sõjaperioodi vältel. Lisaks mainitakse, et sõjaväljale saadeti abiks ka arste: „Võeramaa arstid nimelt Saksa, Prantsuse ja Itaaliamaalt, pakkuda nüüd rohkesti endid Vene väearsti teenistusse, et palga teadvad rasvase olevat“ (EP 11.05.1877). Samas Eesti Postimehest aga ilmneb, et Vene-Türgi sõda oli üks põhjustest, miks järjekorras teise üldlaulupeokorraldamine edasi lükati:

Seep see ka oli, mis Eesti teise üleüldise laulu ja muusikapidu komitee süüdis ettevõetud pidpidamist tulevaks aastaks sellesama ajapääle jätta, kus meil lootuse järele kallid rahupäävad jälle käes saavad olema ja oma laulu ja muusiku pidu ühelhoobil rõõmsaks võidupiduks võime teha. Kui see tänavu enam sündsä ei olnud käsile võtta, siis võime kõik selle eest Türklasi tänada, aga rõõmus laulupidu ja

põlastav suurtükkide paukumine ühel ja selsamal ajal, ühe ja sellesama riigi alamatel, ei sündinud mitte kokku ega kõlbanud pidada, päälegi kui väga mitmed Eesti poegadest ei vendadest meite rõõmu laulu ajal sõaplatsil oma elu ja tervist pidivad kautama (EP 08.07.1877; vt ka EP 13.07.1877).

5.3. Kokkuvõte

Analüüsitava perioodi vältel kirjutatakse Eesti Postimehes Vene-Türgi sõjast enamvähem igas numbris ning seda eri rubriikides¹¹⁹. Ajalehtedes avaldatud artiklid toimivad kui sõjakroonika, mis annab aru sõja kulgemisest, lahingutest, osapoolte armeede olukorrast ning lisaks loob ülevaate kuidas ühiskond sõjale reageeris (nt korjandused haavatud sõjameeste heaks). Sõjasündmustest kajastatakse näiteks Karsi, Erzurumi ja Plevna linnade vallutamist ning lahinguid Balkani mägedes ja Doonau jõe juures, mis leiavad kajastust nii Vene-Türgi rahvalauludes kui ka -juttudes. Pärimuse ja trükimeedia vaheline seos kerkibki esile eelkõige sõjasündmuste kujutamise raames. Näiteks võib esmapilgul tunduda, et Konstantinoopoli vallutamine on lõppriimilistes lauludes välja mõeldud sündmus, kuna kõnesoleva linna alistamist Vene-Türgi sõja raames ei toimunud. Samas ajalehti lugedes ilmneb, et Vene vägede liikumist Konstantinoopoli poole kajastati korduvalt ning linna kasutati ka Türgi asulate geograafilise paiknevuse kirjeldamisel. Folklooris on pigem kinnistunud sündmused, mis olid Vene armee jaoks edukad, mida ka ajakirjandus meelsasti kajastas (näiteks Plevna, Erzurumi ja Karsi alistamine, Doonau ületamine, Konstantinoopoli poole liikumine). Paralleeli võib välja tuua ka türklaste kui vaenlase iseloomustamises: nii ajalehtedes kui ka pärimustekstides kujutatakse türklasi nende „jõhkrate veretööde“ kaudu, kus seejuures tõstetakse esile viimaste mahajäämus nii hariduses kui ka olmes.

Huvitava aspektina ilmneb, kuidas Vene-Türgi sõda mõjutas Eesti ühiskonda. Eesti Postimehes ja Sakalas kirjutatakse, et vigastatud sõdurite toetamiseks anti välja lauluraamatuid ning korraldati heategevuslikke üritusi. Siinkohal tekib kaudne seos on Vene-Türgi sõda kajastavate lauludega ja rahvajuttudega, kus mainitakse sõdurite viga saamist lahingus. Ühiskonna huvi ja kaasatus avaldus ka ühest rahvajutust, kus kirjeldatakse, kuidas kaupmehed müüsid Vene-Türgi sõjaga seotuid esemeid.

¹¹⁹ Näiteks on ajalehes alajaotused „Omalt maalt“, „Võeral maalt“ ning „Uuemad sõnumid“, kus lisaks „Sõazeitungile“ kirjutatakse sõjast. Samuti puudutakse kõnesolevat teemat ajalehe esikaane artiklis.

Käsitletavas kolmes allikmaterjalis – ajakirjanduses, pärimustekstides ja vältitööpäevikute, kaaskirjade kommentaaridest – ilmneb ka erisusi. Trükimeedias kerkib esile vastupidine suhtumine sõtta võrreldes rahvalauludega. Vene ja Türgi vahelist sõda pigem pooldatakse ja õigustatakse, mistõttu ka patriotism tõuseb rohkem esile. Eesti Postimehes ja Sakalas avaldati Vene keisri kõnesid sõja alguse ja lõpu puhul ning üleskutseid toetada haavatuid sõdureid. Samas ei ole võimalik ajakirjanduse kaudu välja tuua sõduri isiklikku kogemust. Näiteks Esimese maailmasõja ajal avaldati trükimeedias sõdurite kirju, kuid selleks ajaks oli nii kirjutamine kui ka kirjade saatmine laiemalt levinud ja pigem tavapärane nähtus. Allikmaterjali käsitlemisel peab arvestama veel ajalise distantiga. Rahvajutud ja -laulud on esitatud ning kogujate poolt üles kirjutatud pärast sõda, seega on tegemist tagasivaatelite pärimustekstidega. Seejuures on folklooritekstides kaasatud ka varasemalt toimunud samalaadsete sündmuste kogemus (seda eriti lõppriimiliste laulude puhul). Kuigi ajalehtedes kajastati ka Vene sõjaväe raskusi lahinguväljal, siis käsitletud pärimustekstides see ei ilmne.

Kindlasti vajaks materjal veel põhjalikumat analüüsi. Esiteks, võiks järgmise tööetapina läbi lugeda ja analüüsida kogu sõjaperioodil Eesti Postimehes ilmunud artiklid. Teisalt, huvitavamaid tulemusi võiks anda erinevate kvantitatiivsete tekstianalüüsi meetodite või -programmide rakendamine. Siinses uurimistöös analüüsisin tekste eesmärgiga, kaardistada, kuivõrd kajastati sõda kahes eestikeelses nädalalehes ning mil määral kattuvad trükimeedia sõnumid laulude ja rahvajuttude temavaldkondadega.

Uurimistöö tulemused

Magistritöö koosneb kahest osast. Esimeses keskendusin uurimistöö aluseks olevatele küsimustele ning ülevaatele käsitletavast materjalist. Lisaks kirjutasin lähemalt uurimistöö metodoloogilisest raamist. Uurimuse teises osas analüüsisin nelja allikmaterjali:

- viit Vene-Türgi sõda kajastavat laulutüüpi („Oh kroonu sinu teenistus“, „Kui mina noorelt mängisin“, „Dvatsalt let sluzhila mina“, „Üks ususõda oli seal“ ja „Plevna linn on tugev ja kange“ – kokku 285 varianti)
- rahvaluule kogujate välitööpäevikutes, kaaskirjades ja variantide juures olevaid kommentaare kogutud pärimustekstide kohta
- Vene-Türgi sõda kajastavaid rahvajutte ja mälestusi (30 varianti), lisaks viit intervjuud Vene-Türgi sõja veteranidega, mis on avaldatud Postimehes ja Päevalehes 1938. ja 1939. aastal
- Eesti Postimehes (5. jaanuar–5. oktoober 1877) ja Sakalas (11. märts–22. aprill 1878) ilmunud artikleid ja uudised kõnesoleva sõjakonflikti kohta.

Iga ainese analüüsi raames esitasin alapeatüki, kus kirjeldasin olulisemaid konkreetse materjali käsitluses aluseks olevaid termineid ja meetodeid. Lisaks koostasın vahekokkuvõtted, kus järeltuste tegemisel toetusin teiste uurijate varasematele töödele (nt Rüütel 1977; Hiiemäe 2007 [1977]). Kogu allikmaterjali aga käsitlen koos magistritöö kokkuvõttes, kus keskendun aineses esinevatele tuumlugudele ning esile kerkinud sarnasustele ja erinevustele. Samuti arutlen võimalike küsimuste üle, mis võiksid asetuda keskmesse kõnesoleva teema edasiuurimisel.

Allikmaterjalis esinevad teemavaldkonnad

Vene-Türgi sõda kajastavates pärimustekstide põhjal võib tuua välja kolm sarnast teemavaldkonda:

- Vene-Türgi sõjasündmused,
- türklaste kui vaenlase ja Türgimaa kujutamine,
- elu kroonuteenistuses, kodust lahkumine ja naasmine.

Vene-Türgi sõjasündmustena mainitakse pärimustekstides konflikti olulisemaid: Plevna, Karsi, Erzurumi linna vallutamist, Doonau ületamist, lahinguid Balkani mägedes

ning Vene vägede jõudmist Konstantinoopoli lähistele. Kõige enam kerkisid sõjasündmused allikmaterjalis esile Eesti Postimehe ja Sakala artiklites. Nii Eesti Postimehes kui ka Sakalas avaldati järjepidavalt sõja kohta uudiseid esikaanelugudes ja erinevates alarubriikides. Artiklid andsid ülevaate sõja kulgemisest, peamistest lahingutest ning osapoolte olukorrast (näiteks kuivõrd edukas oli Vene armee lahingutes, mis seisus olid konflikti osapoolte armeed). Rahvaluule ja ajakirjanduse vahel oli võimalik paralleel tõmmata just sõjasündmuste kujutamise kaudu. Nii rahvalauludes kui ka -juttudes kirjeldatud lahingud ja sündmused vastavad üsnagi reaalselt toimunud. Seejuures on aga kinnistunud pärimuses lahingud, mis lõppesid Vene armee jaoks edukalt (nt Plevna linna alistamine). Lisaks on käsitletud sõjalaules ka viidatud Vene-Türgi sõja ühe lõpusündmusele, Konstantinoopoli vallutamisele, milleni tegelikult Vene armee ei jõudnud (nt lauludes saabub rahu sõnum just Konstantinoopolist). Kuna sõja lõpuperioodil kirjutati Konstantinoopolist üsnagi palju, võidi uudist kohandada pärimustekstidesse, olenemata sellest, et sündmust reaalselt ei toimunud. Samas tuleb arvestada, et trükimeedia ei olnud Vene-Türgi sõja ajal kättesaadav igas kodus. Tõenäoliselt levisid uudised suuliselt ning avalikes kokkusaamiskohtades (kirikutes, kõrtsides). Kõnesoleva allikmaterjali näitel saab välja tuua, kuidas ajakirjandus võis toimida mõjutegurina pärimuse loomeprotsessis. Eesti ajaloo kontekstis aga käsitletakse Vene-Türgi sõda tänapäeval marginaalse sündmusena. Näiteks kooliõpikutes on üldjuhul ainult välja toodud, et 19. sajandi lõpus olid Venemaa ja Türgi impeerium pidevalt üksteise vastu sõjas (nt Vene-Türgi sõda 1877–1878, Krimmi sõda 1853–1856).¹²⁰ Samas ei saa väita, et kõnesolev sõda Eesti ühiskonda konflikti toimumisajal ei mõjutanud. Näiteks sai analüüsitud ajaleheuudiste põhjal välja tuua, kuidas korraldati kontserte või anti välja lauluraamatuid haavatud sõjameeste toetamiseks. Rahakogumise tulemusi aga kajastati süstemaatiliselt ka trükimeedias.

Samuti kujutatakse allikmaterjalis läbivalt ühtmoodi **türkklasi kui vaenlast**. Viimaseid nimetatakse nii ajalehtedes kui ka rahvalauludes, -juttudes näiteks „kurjadeks paganateks“ ja „poolmetslasteks“. Võõramaalasi iseloomustatakse nende „jõhkrate“ tegude kaudu: maha raiutud peade aiateivastesse tõmbamine, kehaosade äralõikamine,

¹²⁰ Näiteks 2010. aasta ajalooõpikus (Eesti ajalugu V) on nenditud, et Vene-Türgi sõda oli üks välispoliitilistest sündmusega, mis pälvis suurt tähelepanu. 1998. aasta õpikus (Uusaeg 8. klassile) on mõnevõrra täpsemalt kirjeldatud sõja eeldusi, põhjusi ning mainitud tähtsamaid sündmusi (Plevna lahing, Šipka mäekuru vallutamine, rahulepingute sõlmimine nii San Stefanos kui ka Berliinis).

Balkani aladel elavate kristlaste tagakiusamine. Samas ühes ajalehe intervjuus kirjeldas veteran türklasi hoopis vastupidiselt: türklased olid heatahtlikud, kes usaldasid teisi ega sulgenud isegi kodu ust.

Sõduri elu kroonuteenistuses puudutatakse nii rahvalauludes kui ka -juttudes, kuid seda erinevatest aspektidest. Lauludes nenditakse, et sõjavägi on noorte meeste „elu rikkuja“ ja „takistus“. Armeega liitumist käsitletakse negatiivsena, mis väljendub näiteks selles, et perekond saadab kodust lahkuvat noort sõdurit võõrsile pisarais. „Kui mina noorelt mängisin“ laulutüübis esineb ka sõduri suremise episood, kus viimane palub mustal linnul viia teade lähedastele oma saatusest. Samas esineb laulutüüpides variante, kus sõdur naaseb sõjast kodukohta, mille üle perekond ja pruut rõõmustavad. Lisaks „Dvatsat let sluzhila mina“ laulutüübis sedastab laulik-mina, et pärast pikaagset sõjaväeteenistust sai ta rinda „auraha“, mis tõi veteranile sisse „kopika“. Rahvajuttudest otsest vastumeelsust sõjaväeteenistusse ei kajastata, kuid lugude rääkijad on meenutanud armeed pigem halvematest külgedest: haigused, mis sõdureid kimbutasid (ka koju tagasi jõudes) ning kehv toit ja varustus. Mõningane uhkustunne ilmnes paarist lauluteksti kommentaarist, kus esitaja meenutas, kuidas veteranid koju naastes demonstreerisid sõjaväes omandatud vene keele oskust (vrd nt „Dvatsat let sluzhila mina“, vt ka järgmist lõiku – sõdurite kangelastegudest). Erinevalt juttudest ja lauludest, sõdurikogemust ajalehe artiklites ei kajastata. Pigem tõuseb trükimeedias esile kroonupatriotism: Vene impeeriumi teenimine on nähtus, mida tulevane sõjaväe teenija ja ühiskond peaks väärtustama ja hindama.

Rahvajuttude ja -lauludes tõusevad esile ka sõdurite kangelasteod ja seiklused. Lõppriimilistes lauludes mainitakse üksikute värsiridade kaudu, kuidas laulik-mina „karistas“ ning „tappis“ türklasi lahinguväljal. Rahvajuttudes aga kirjeldatakse, kuidas sõdur avas Konstantinoopoli väravad ja õpetas keisri tütart kannu otsas tantsima ning mismoodi sõdur „tükitööna“ vastaseid tappis. Heroismi ilmnemine viitab Vene-Türgi sõda kajastavates rahvajuttudes meelelahutuslikule funktsioonile. 19. sajandi erusoldatitest kujunesid ühed küla populaarsemad jutustajad (Viidalepp 2007). Liialdatud seiklusjutte kõneleti kogemuste, reaalelu juhtumiste nii näitlikustamiseks kui ka naeruvääristamiseks (Hiimäe 1978). Kõnesolevate rahvajuttude põhjal sai välja tuua jutustajatüübi, kelle eesmärgiks oli kuulajate lõbustamine sõduriaja lugudega, millele on seiklusi, juhtumisi juurde fantaseeritud.

Sõjaväe elu kirjeldamisel keskendutakse pärimustekstides veel kodust lahkumisele ja naasmisele. Rahvajuttudes tõuseb esile sõjast tagasitulemine (nt sõdurid jõudsid sõjast tagasi haigetena, nt „külmatõvega“). Lõppriimilistes lauludes mainitakse aga sõdurite hüvastijätmist perekonnaga ja armsamatega tüüpides „Kui mina noorelt mängisin“ ja „Oh kroonu sinu teenistus“, mille kaudu kerkib esile ka sõjalüürika. Episoodides esineva romantilise meelelaadi kaudu saab luua paralleeli eesti ja vene sõjalaaulude vahel. Näiteks sõduri dialoog elu viimastel hetkedel musta linnuga („Kui mina noorelt mängisin“) on levinud motiiv vene ja valgevene rahvalauludes. Kodukohast vastumeelselt lahkumine kajastub 18. sajandi vene värbamislauludes, mida on seostatud vastumeelsusega 25 aastasesse kroonuteenistusse. Sarnased jooned nii vene kui ka eesti rahvalauludes viitab eri rahvustest sõdurite omavahelisele suhtlusele armeeteenistuse ajal. Kokkupuude teise kultuuriruumiga ilmestab samuti venekeelsete värsiridade esinemine laulutüübis „Dvatsat let sluzhila mina“. Ühelt poolt küll sõdurid uhkustasid koju naastes võõrkeele oskusega. Teiselt poolt on Liisi Esse (2014) välja toonud, et kasin võõrkeele oskus pärssis sõdurite suhtlust ka Esimese maailmasõja ajal, mis omakorda mõjutas eesti noormeeste motiveeritust ja kamraadlust (vrd nt värsireaga kroonuteenistus kui „elu takistus“). Sama asjaolu võis esineda Vene impeeriumi paljurahvuslikus armees Vene-Türgi sõja ajal. Seejuures tuleb arvestada ka, et Vene-Türgi sõda käsitlevates pärimustekstides on kohandatud varasemaid teadmisi (nt kujutluspilt Türgist, türklastest) ning motiive rahvaluulest (nt regilauludest) (Hiimäe 2007 [1977], 101; Rüütel 1971). Lähtudes põhimõttest, et folkloor kajastab pärimustekstide tundjate mõtteid ja kogemusi, siis sarnaste teemade esinemine samalaadsete sündmuste raames (nii enne kui ka pärast Vene-Türgi sõda) võib viidata üldisele sõdurikogemusele 19. sajandil ja 20. sajandi algul.

Järeldusi pärimustekstide kommentaaridest

Rahvalaulude ja -juttude juures olevatest **kommentaaridest, kogujate välitööpäevikutest ja kaaskirjadest** leidis informatsiooni pärimuse esitus- ja kasutuskonteksti kohta fragmentaarselt. Enamasti oli välja toodud folkloori esitaja andmed (nimi, vanus/sünniaasta, elukoht) ja kust või kellelt rahvaluule tekst on saadud või õpitud. Samas oli võimalik lugeda kogumisretkede kirjeldusi (kuidas folkloori tundjani jõuti), uurijate isiklikke mõtisklusi ning tähelepanekuid ja hinnanguid nii talletatud rahvaluulele kui ka esitajale. Enamasti oli välitööpäevikutes,

kogumisaruanne üles täheldatud ülevaade saadud materjalist, mistõttu konkreetse variandi või jutu kohta oli mõnevõrra raske järeldusi teha. Saadud andmete ja kommentaaride põhjal sai välja tuua, et viit laulutüüpi on esitatud nii Vene-Türgi, Vene-Jaapani kui ka I maailmasõja ajal. Mõne lauluteksti puhul oli märgitud esitamisaajaks 1920.–1930. aastat ehk rahuaeg. Samas on nii laule kui ka jutte ette kantud ajaviiteks nii töö tegemise ajal (nt palkide vedu) kui ka vabal ajal kõrtsis, küla kogunemistel. Kommentaaridest ilmnas ka laulude funktsioonimuutus: näiteks üksikuid variante määratlesid pärimuse tundjad ringmängulauluna, mida esitasid lapsed. Enamik lõppriimilisi laule on arhiivi jõudnud 1960. aastatel, mil pöörati Eesti Rahvaluule Arhiivis rohkem tähelepanu uuema rahvalaulu talletamisele (nt kogumisvõistluste kaudu). Laulud on peamiselt õpitud pereliikmetelt või külaelanikelt (veteranidelt), kes sõjas osalesid. Samas ilmneb kommentaaridest, et laulud levisid ka kirjalikult, näiteks laulukladede kaudu. Lõppriimiliste laulude esitajad on andmete järgi nii naised kui ka mehed, kuid lüürilisema sisuga laule („Kui mina noorelt mängisin“, „Oh kroonu sinu teenistus“) on enam esitanud naised. Rahvajutud ja mälestused on kogutud peamiselt 1930. aastatel. Vene-Türgi sõda kajastavad rahvajutud ja mälestused säilisid juturepertuaarides peamiselt perepärimusena. Sageli on lugude alguses välja toodud sugulusseos inimesega, kellelt pärimuse tundja on narratiivi kuulnud. Jutustuste rääkijate seas on aga ülekaalus meesterahvad. Kuigi andmeid laulude ja juttude kohta kommentaarides on napilt, siis võimaldab materjal siiski üldistusi pärimuse esitamise ja funktsiooni kohta teha. Samas leidub piisavat informatsiooni esitajatest, mis võimaldaks edaspidi keskenduda konkreetsetele pärimuse tundjatele ning nende repertuaarile.

Samas esines pärimustekstide kommentaaridest huvitavaid tähelepanekuid. Ühes lauluteksti kommentaaris oli näiteks kirjeldatud, kuidas tulevased sõdurid ei pidanud nädal enne teenistusse minemist tegema tööd. Noormeestel oli lubatud käia talust tallu, mille raames esitasid nad sõjaga ja teenistusega seotud laule. Seejuures kostitati ja anti kaasa tulevastele sõjaväelastele kindaid ja muid tarbeesemeid. Huvitava aspektina oli mõne lauluteksti juures koguja üles täheldanud rahvaluule esitajate põhjendusi regilaulude hääbumisest. Viimased tähelepanekud küll ei andnud informatsiooni käsitletavate laulude kasutuskonteksti kohta, kuid avas materjali teistest vaatepunktidest. Lisaks oli veel võimalik välitööpäevikute, kaaskirjade kaudu täheldada Eesti folkloristika

distsipliini arengut: näiteks rahvaluule kogumisprintsipiide ja kogumispäevikute pidamise praktika muutumist.

Arutelu

Erinevate žanrite kasutamine ja uurimismeetodite rakendamine võimaldas kirjeldada üht ajaloosündmust ja ühiskonna gruppi mitmekülgselt. Luua laiahaardelisem ülevaade sellest, kuidas Vene-Türgi sõda on kujutatud folklooris ning oletada võimalikke tegureid, mis võisid mõjutada pärimuse kujunemisprotsessi. Näiteks ajalehed, varasemate teadmiste või vanemates rahvalauludes esinenud motiivide kohandamine uues kontekstis. Lisaks sai allikmaterjali põhjal välja tuua temaatilised sarnasused erinevates žanrites.

Kõnesolev uurimisteema võiks leida käsitlemist ka edaspidi. Näiteks üheks võimaluseks oleks analüüsida siinses töös välja jäänud Vene-Türgi sõda kajastavaid laulutüüpe. Teisalt saaks aluseks võtta välitööpäevikutes, kaaskirjades olevad andmed folkloori esitaja kohta ning analüüsida konkreetsete sõjas osalenute inimeste laulu- või juturepertuaari. Ühest kommentaarist võis järeldada, kuidas sõdurid tulid tagasi terve repertuaariga, mis sisaldas nii rahvajutte kui ka -laule (rahvaluule esitajad Jüri Luu, Peeter Muri). Milline oli Vene-Türgi sõduri rahvaluule tekstide valik, mida esitati nii sõjaväes olles kui ka koju naastes? Samuti võiks huvitavaid tulemusi anda ajalehtede analüüsimine erinevate kvantitatiivsete meetodite kaudu. Milliseid sünonüüme veel kasutatakse türklaste kirjeldamisel erinevates ajalehtedes (lisaks Eesti Postimehele ja Sakalale)? Kas väljendusviis kattub ka teiste ajalehtede omaga või ilmneb tähelepanuväärseid erinevusi? Uurimistöös tõusis esile, et erinevate sõdade raames on kajastatud sarnaseid teemavaldkondi (kodust lahkumine, lapsepõlve meenutamine, elu armeeteenistuses). Seega võiks erinevate žanritele, allikmaterjalidele tuginedes luua tervikpildi või ülevaate sõdurikogemusest 19. ja 20. sajandil.

Allikad

Ajalehed

Eesti Postimees – 5. jaanuar–5. oktoober 1877.

Päevaleht 1938a – Vana „türklaste kimbutaja“ mälestusi, 21. jaanuar.

Päevaleht 1938b – Mees, kes konvoeeris Osman pašat, 20. jaanuar.

Päevaleht 1939 – Mees, kes on käinud Türgi sõjas, 16. oktoober.

Postimees 1938a – Ristimärgiga poolkuu vastu, 13. veebruar.

Postimees 1938b – Vene-Türgi vahelise rahusõlmimise pealtnägija, 13. veebruar.

Sakala – 11. märts–22. aprill 1878.

Eesti Rahvaluule Arhiivi kogud

CD – Digitaalsalvestused CD-del (1997–2002)

DAT – DAT-magnetofoni salvestused (alates 1992)

E – Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogu (1880–1934, lisaks mõned varasemad tekstid)

EFA – Eesti folklooriarhiivi rahvaluulekogu, Eesti Rahvaluule Arhiivi kogu (alates 1996. aastast)

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogud (1927–1936)

ERA AK – Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu (laulualbumite kogu, enne 1927)

EÜS – Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu (1875–1917)

FAM – Stereokassettsalvestused, analoog (alates 1991)

H – Jakob Hurda rahvaluulekogu (1860–1906)

KKI – Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluule sektori rahvaluulekogu (1941–1984)

RKM – Eesti TA Fr. R. Kreutzwaldi nimeline (Riikliku) Kirjandusmuuseumi rahvaluuleosakonna rahvaluulekogud (1945–1996)

RKM Mgn II – Magnetofoni monosalvestused (1953–1993)

Internetiallikad

DEA projekt = Digiteeritud eesti ajalehed. Projekt. http://dea.nlib.ee/dea_proj.html [viimati vaadatud 03.04.2016].

DIGAR = Rahvusraamatukogu digiarhiiv. <http://www.digar.ee/arhiiv> [viimati vaadatud 04.04.2016].

ERA arhiivi kogud = Eesti Rahvaluule Arhiiv: käsikirjalised kogud. <http://folklore.ee/era/leidmine/index.html>. [viimati vaadatud 06.01.2016]

KIVIKE = Kirjandusmuuseumi virtuaalne kelder. https://kivike.kirmus.ee/index.php?dok_id=1&module=2&op= [viimati vaadatud 20.05.2016]

Kultuuriaken = Näitus „Türgi 85 – Eesti 90: sõprus läbi aegade“. Kultuuriaken. <http://noorteaken.tartu.ee/?event=1234784893> [viimati vaadatud 16.03.2016]

Türgi-Eesti sõprus läbi aegade = Türgi 85 – Eesti 90 sõprus läbi aegade. <http://docplayer.net/343261-Turki-85-eesti-90-soprus-labi-aegade-turkey-85-estonia-90-friendship-through-time.html> [viimati vaadatud 20.05.2016]

Vene-Türgi sõda = Vene-Türgi sõjad. Eesti Entsüklopeedia. http://entsyklopeedia.ee/artikkel/vene-t%C3%BCrgi_s%C3%B5jad3 [viimati vaadatud 20.05.2016]

Kasutatud kirjandus

Apo, S. (2003) Rahvapärase mõtteviisi uurimine arhiivi- ja küsitlusmaterjalide abil. – Jaago, T. (koost) *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt*, 218–233. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Ariste, P. (1981) Ümberlülitumine. – *Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi Toimetised nr. 14. Valgus, Tallinn.

Aru, K. (2004) Ajakirjandusest Põltsamaal (aastatel 1766–1940): ülevaade ja sissepõikeid. – *Paar sammukest. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat*, 57–75. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu.

Aru, K. (2008) Saatesõnad ja selgitused. – *Üks kirk, kolm mõõdet. Peatükke eesti toimetajakesksest ajakirjandusest: K. A. Hermann, J. Tõnisson, K. Toom*. Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, Tartu.

Aru, K. (2010) *Eesti toimetajakeskne ajakirjandus kodanikuühiskonna kujundaja ja omakultuuri kandjana ajalehe Postimees (1886–1935) näitel. Analüütiline ülevaade monograafia „Üks kirk, kolm mõõdet. Peatükke eesti toimetajakesksest ajakirjandusest: K. A. Hermann, J. Tõnisson, K. Toom“ (Tartu 2008) kultuuriloolise tausta ja*

probleemistiku tõlgendamiseks. Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 37. Tallinna Ülikool, Tallinn.

Arukask, M. (2003) Sissejuhatus. – *Jutustava regilaulu aspektid. 19. sajandi lõpu setu lüroepiliste regilauludežanr ja struktuur*. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 3. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Arukask, M. (2011) Regilaulud, eepos ja rahvuseks kirjutamise žanriprobleemid, *Vikerkaar* 1–2, 92–104.

Bass, R. & Linkon, S. L. (2008) On the evidence of theory. Close reading as a disciplinary model for writing about teaching and learning, *Arts and Humanities in Higher Education: An Interdisciplinary Journal of Theory, Research and Practice* 7 (3), 245–261.

Beyer, J. (2003) Ajalooline jutu-uurimine. – Jaago, T. (koost) *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt*, 81–93. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Ben-Amos, D. (2009 [1993]) 'Kontekst' kontekstis. – Kõiva, M. & Kuperjanov, A. (toim) *Kommunikatsioon ja folkloor*. Sator 9, 27–45. Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, Tartu.

Bird, S. E. (2006) Cultural studies and confluence: the convergence of folklore and media studies. – Hinds, H. E., Motz, M. F. & Nelson, A. M. S. (eds) *Popular Culture Theory and Methodology: A Basic Introduction*, 344–357. The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin.

Boyles, N. (2012–2013) Closing in on close reading, *Educational Leadership* 70 (4), 36–41.

Denzin, N. K. (2012) Triangulation 2.0, *Journal of Mixed Method Research* 6 (2), 80–88.

Dégh, L. (1994) Introduction. – *American Flklöre and the Mass Media*, 1–11. Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis.

Ehin, K. (2001) „Müüdnud neiu.“ Regilaul kui aja lugu. – Jaago, T. & Sarv, M. (toim) *Regilaul – keel, muusika, poeetika*, 315–332. Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv, Tartu Ülikool. Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, Tartu.

Eglit, L. (2012a) Sõja- ja kodurinde suhted I maailmasõjas osalenud eesti sõdurite kirjades ja mälestustes. – *Eesti sõjaajaloo aastaraamat = Estonian Yearbook of Military*

History 2 (8), 57–88. Eesti Sõjamuuseum – kindral Laidoneri Muuseum, Tallinna Ülikooli Kirjastus, Viimsi, Tallinn.

Eglit, L. (2012b) Kirjad, päevikud ja mälestused Esimeses maailmasõjas osalenud eesti sõdurite sõjakogemust kajastavate allikatena. – *Eesti ajaloo 19.-20. sajandil: uurimusi historiograafiast, allikaõpetusest ja institutsioonidest*. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 19 (26), 212–234. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu.

Ellingson, L. L. (2009) One introduction to crystallization. – *Engaging Crystallization in Qualitative Research*, 1–29. SAGE Publication, Thousand Oaks.

Esse, L. (2014) Kuidas mõjutas Vene armee rahvuslik taustsüsteem eesti sõdurite sõjakogemust ja rahvusluse arengut Esimeses maailmasõjas? – Tannberg, T. (toim) *Esimese maailmasõda ja Eesti*. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 22 (29), 132–155. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu.

Esse, L. (2015) Suure sõja mäletamine. Kirjad, päevikud ja mälestused eestlaste sõjakogemuse avajana. – Lepp, A. & Tamman, H. (toim) *Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast*, 21–29. Rahvusarhiiv, Tartu.

Geertz, C. (1973) Thick description: toward an interpretive theory of culture. – *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, 3–30. Basic Books, New York.

Goody, J. (2005) Mis seisab nimistus? – *Metsiku mõtlemise kodustamine*, 104–152. Varrak, Tallinn.

Greene, J. C. & Caracelli, V. J. (1997) Defining and describing the paradigm issue in mixed-method evaluation, *New Direction for Evaluation* 74, 5–17.

Hiiemäe, M. (1978) *Kodavere pajatused. Kujunemine ja koht rahvatraditsioonis*. Eesti Raamat, Tallinn.

Hiiemäe, M. (2007 [1977]) Vene-Türgi sõda eesti rahvajuttudes. – Runnel, H. (toim) *Sõnajaalg jaaniööl*. Eesti mõttelugu 73, 101–112. Ilmamaa, Tartu.

Honko, L. (1998) Folklooriprotsess, *Mäetagused* 6, 56–84.

Hopkin, D. M. (2004) Storytelling, fairytales and autobiography: some observations on eighteenth- and nineteenth-century French soldiers' and sailors' memoirs, *Social History* 29 (2), 186–198.

Hopkin, D. (2012) Storytelling in a maritime community: Saint-Cast, 1879–1882. – *Voices of the People in Nineteenth-Century France*, 31–78. Cambridge University Press, Cambridge, New York.

Jaago, T. (2001) Regilaulu asustuslooline taust. Karuse. – Jaago, T. & Sarv, M. (toim) *Regilaul – keel, muusika, poeetika*, 57–81. Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv, Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, Tartu.

Jaago, T. (2006) Pärimuslik ajalugu. – Jaago, T. (toim) *Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik*. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. URL: <http://argikultuur.ut.ee> [viimati vaadatud 20.05.2016]

Jaago, T. (2010) Sündmus – mis-juhtus-küsimus tõsielulugudes. – Grishakova, M. & Kangur, K. (toim) *Jutustamise teooriad ja praktikad*, 183–204. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Jaago, T. (2014a) Regilaul ja inimene. – Mandel, M. (toim) *Vana-Läänemaa ajaloo radadel*, 65–95. MTÜ Keskaegne Lihula, Vana-Läänemaa Ajaloo Selts, Lihula.

Jaago, T. (2014b) Minevikufaktid ja minevikuesitused. Küsimus pärimusliku ajaloo allikaspetsiifikast, *Mäetagused* 56, 83–102.

Jaago, T. (2014c) The narrator's relationship to (auto)biographical texts: as negotiation and genre sensibility. – Polymerou–Kamilaki, A., Karamanes, E. & Plemmenos, I. (eds) *Narratives Across Space and Time: Transmissions and Adaptions*, 503–513. Academy of Athens, Hellenistic Folklore Research Centre, Athens.

Jaago, T. (2015) Ann Külm ja Lihula regilaulud. – Mandel, M. (koost) *Vana-Läänemaa ajaloo radadel III. Lugusid Lihula kandi minevikust*, 41–54. MTÜ Keskaegne Lihula, Vana-Läänemaa Ajaloo Selts, Lihula.

Järv, R. (2005) *Eesti imemuinasjuttude tekstid ja tekstuur. Arhiivikeskne vaatlus*. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 7. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Kalda, M. (2015) Aardepärimuse tüpoloogiline tegelikkus, *Keel ja Kirjandus* 8–9, 556–572.

Kalkun, A. (2008) Jakob Ploomi kirjad sõjast. Kirjakonventsioonid ja isiklik tragöödia, *Akadeemia* 3, 559–588.

Kalkun, A. (2011) *Seto laul eesti folkloristika ajaloos. Lisandusi representatsiooniloole*. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 18. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Karlsson, F. (2002) Maailma keeled. – *Üldkeeleteadus*, 292–318. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.

Kikas, K. (2010) *Hans Anton Schults ja kadunud käsikirjad. Rahvalik kirjalikkus rahvaluulearhiivis*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu.

Kikas, Katre (2013) Ajakirjandus Jakob Hurda ja Matthias Johann Eiseni tegevuse mõtestajana, *Keel ja Kirjandus* 5, 333–350.

Kikas, K. (2014) Folklore collecting as vernacular Literacy. Establishing a social position for writing in 1890s Estonia. – Edlund, A-C., Edlund, L-E. & Haugen, S. (eds) *Vernacular Literacies – Past, Present and Future*. Northern Studies Monographs 3, 309–323. Umeå University, Royal Skyttean Society, Umeå.

Kulasalu, K. (2013a) Rahvaluulearhiivis representeeritud ja represseeritud kehalised kogemused. – Kulasalu, K., Päll, L. & Rumm, K. (toim) *Kogemus, taju, keha*. VanaVaraVedaja 8, 38–58. Tartu NEFA Rühm, Bookmill, Tartu.

Kulasalu, K. (2013b) *Ropp ja riigivastane: rahvaluulekogude tsenseerimisest Eestis hilisstalinismi perioodil*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu.

Kurvits, R. (2010) *Eesti ajalehtede välimus 1806–2005*. Dissertationes de mediis et communicationibus Universitatis Tartuensis 10. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Laar, M. (2010a) Ärkamisaja algus. – Andresen, A., Jansen, E., Karjahärm, T., Laar, M., Laur, M., Leppik, L., Must, A., Rosenberg, T., Tannberg, T. & Vahtre, S. (autorid); Vahtre, S. (toim) *Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani*, 234–245. Ilmamaa, Tartu.

Laar, M. (2010b) Rahvusliku liikumise tõus. – Andresen, A., Jansen, E., Karjahärm, T., Laar, M., Laur, M., Leppik, L., Must, A., Rosenberg, T., Tannberg, T. & Vahtre, S. (autorid); Vahtre, S. (toim) *Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani*, 246–257. Ilmamaa, Tartu.

Latvala, P. & Laurén, K. (2013) The sensitive interpretation of emotions: methodological perspectives on studying meanings in oral history texts. – Frog, Latvala, P. & Leslie, H. F. (eds) *Approaching Methodology. Second Revised Edition with an Introduction by Ulrika Wolf-Knuts*. Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia humaniora 368, 249–266. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki.

Laugaste, E. (1979) Eesti regivärsi tüpologiseerimise alustest. – *Regivärss. Töid Eesti filoloogia alalt VI*. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 501, 5–55. Tartu Riiklik Ülikool, Tartu.

Laugaste, E. (1992) Ballaad „Nurganaine“ Eesti vanemas laulutraditsioonis. – *Eesti rahvaluule käsitlusi. Töid eesti filoloogia alalt*. Tartu Ülikooli Toimetised 943, 3–29. Tartu Ülikooli trükikoda, Tartu.

Lintrop, A. (2006) Uhkest laevast Petropavlovskist, revolutsiooni kuulutajast. – Hiemäe, M. (toim) *Paar sammukest XXII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat*, 49–65. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu.

Longworth, P. (2007) *Vene impeeriumid. Nende tõus ja langus eelajaloost Putinini*. Tänapäev, Tallinn.

McCaw, N. (2011) Close reading, writing and culture, *New Writing* 8 (1), 25–34.

Mereäär, M. (2015) *Muhu obstsöönne uuem rahvalaul: kogumislugu, esituskontekst, temaatika ja vaatepunkt*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu.

Metsvahi, M. (2010) „Naine libahundiks“ (AT 409) eesti jutupärimuses, *Keel ja Kirjandus* 8–9, 611–627.

Nõmmela, M. (2007) *Etnograafiks kujunemine: Gustav Ränga välitööpraktika 1920. aastatel*. Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia 10. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Ong, W. (2002) *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. Routledge Taylor & Francis Group, London, New York.

Oras, J. (2008) *Viie 20. sajandi naise regilaulumaailm. Arhiivitekstid, kogemused ja mälestused*. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 27. Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, Tartu.

Oras, J. (2012) Recordings of songs by Estonian prisoners of war: repertoire and its representations. – Ross, J. (ed) *Encapsulated Voices. Estonian Sound Recordings from the German Prisoner-of-War Camps in 1916–1918*, 147–177. Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien.

Paatsi, V. (2007) Ajaleht Eesti Postimees ja ajakiri Eesti Põllumees aastatel 1870–1880: trükiarvud ja kirjastamine, *Keel ja Kirjandus* 9, 731–745.

Palmenfelt, U. (1994) The tug of war of talking. Folklore as a cultural weapon in conversation. – Wolf-Knuts, U. (ed) *Nordic Yearbook of Folklore* 50, 71–79. Kirjapaino Raamattutalo, Pieksämäki.

Peegel, J., Aru, K., Issakov, S., Jansen, E. & Lauk, E. (1994) *Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed*. Tartu Ülikooli ajakirjandusosakond, Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, Tartu, Tallinn.

Plath, U. (2011) Emad, ammed ja korsetid: Balti naised biidermeieri ajal, *Eesti Kunstimuuseumi toimetised* 1 (6), 153–168.

Proodel-Hiiemäe, M. (1971) Rahvajuttude kujunemisest Kodavere kihelkonnas. – Krikmann, A. & Kõiva, O. (toim) *Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale VII*, 101–122. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum, Tartu.

Rahvapärимuste Selgitaja = *Rahvapärимuste Selgitaja* 4 (1938) Eesti Rahvaluule Arhiiv, Tartu.

Reha, L. (2014) *Kolga mõisa lood pärимusprotsessis: intervjuude, arhiivi- ja meediatekstide võrdlev analüüs*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu.

Reha, L. & Koppel, K. (2012) Kiigates välitöökööki: TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia pärимuse kogumisprojekti koordineerimist. – Reha, L. & Koppel, K. (koost) *Ühine teistsugusus: artikleid ja esseid TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia 60. aastapäevaks*, 15–41. Print Best Trükikoda, Viljandi

Rumm, K. (2011) *Uuem rahvalaul. Vene-Türgi sõda laulutüübis „Oh kroonu sinu teenistus“*. Seminaritöö. Tartu Ülikool. [Käsikiri autori valduses]

Rumm, K. (2012) „Kui mina noorelt mängisin“ folkloristlik analüüs Eesti Rahvaluule arhiivi allikate põhjal. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Tartu.

Rüütel, I. (1971) Eesti uuema rahvalaulu varasemast arengujärgust. – Krikmann, A. & Kõiva, O. (toim) *Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale VII*, 11–100. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum, Tartu.

Rüütel, I. (1977) 1877.–1878. a Vene-Türgi sõda eesti laulutraditsioonis, *Keel ja Kirjandus* 8–9, 481–488, 550–555.

Rüütel, I. (2010) Uuema rahvalaulu kujunemine. – *Muutudes endaks jäädes. Valik meenutusi artikleid, uurimusi*, 433–444. TEA Kirjastus, Tallinn.

Rüütel, I. (2012) Sissejuhatus. – *Eesti uuema rahvalaulu kujunemine*, 19–106. Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, Tartu.

Saarlo, L. (1998) Vormeliteooria ja regilaulu uurimine. – Hiemäe, M., Oras, J. & Tamm, K. (toim) *Lohetapja. Pro Folkloristica VI*. <http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/NT/profo6/Saarlo.htm> [vaadatud 28.02.2016].

Salmi-Niklander, K. (2001) Kelmid ja kangelased, preestrid ja jutlustajad. Usk ja sotsialism kanadasoomlaste kaevutikogukonna suulis-kirjanduslikus traditsioonis. – Jaago, T. (koost) *Pärimuslik ajalugu*, 91–109. Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, Eesti Kirjandusmuuseum folkloristika osakond, Tartu.

Salmi-Niklander, K. (2009) Sündmus, kogemus ja jutustamine, *Mäetagused* 43, 19–38.

Seaman, G. (1957) Russian Folksong in the eighteenth century, *Music & Letters* 40 (3), 253–260.

Siig, K. (2013) *Suure härja müüt Läänemeresoome rahvaste traditsioonis ja selle ajalooline taust*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Tartu.

Tamm, K. (2002) Statistiline ülevaade kogumisvõistlustest ja folkloristide välitöödest. – Hiemäe, M. (koost.) *Kogumisest Uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks*, 220–239. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu.

Tampere, H. (1970) Eessõna. – Tampere, H. (toim) *Priiusel' raiume rada... Artiklite kogumik Eesti revolutsioonilauludest*, 7–13. Eesti Raamat, Tallinn.

Tannberg, T. (2011) Nekrutikohustuse korralduse põhijooned ja eripärad Balti kubermangudes (1796–1874). – *Eesti mees Vene kroonus. Uurimusi Baltikumi ja Venemaa sõjaajaloost impeeriumi perioodil 1721–1917*, 209–242. Ilmamaa, Tartu.

Tedre, Ü. (1964) Tähelepanekuid regivärsilise rahvalaulu tüpoloogiast. – *Eesti rahvaluulest*, 7–32. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn.

Tedre, Ü. (2003 [1954]) *Eesti mees ja tema sugu. XIX sajandi Eesti lõppriimilises rahvalaulus*. Eesti Kirjandusmuuseum, Tallinn-Tartu.

Toomeos-Orglaan, K. (2008) *Eesti jutupärimuse ja trükiste vastasmõjust imemuinasjuttudes*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu.

Toomeos-Orglaan, K. (2011) Seitsme maa ja mere tagant. Küsimusi imemuinasjuttude päritolust, *Vikerkaar* 1–2, 78–91.

Valk, Ü. (1995) Eesti mardilaulude usundilisest taustast (teekonna–motiiv). – Hiimäe, M. & Kõiva, M. (toim) *Rahvausund tänapäeval*, 471–478. Eesti Keele Instituut, Tartu.

Valk, Ü. (2008) Saksad ja varavedajad: eesti muistendite sotsiaalsest orientatsioonist. – Kalmre, E. & Västriku, E.-H. (koost) *Kes kõlbab, seda kõneldakse. Pühendusteos Mall Hiimäele*. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 25. Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, Tartu.

Valk, Ü. (2014) Kui muistendist saab uudis: usundilise pärimuse ja varase eesti ajakirjanduse suhetest. – Hennoste, T. (koost) *Rahvusvahelised rahvusteadused*, 81–96. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Viidalepp, R. (2004) *Eesti rahvajuttude laadist, funktsioonide ja jutustajatest*. Sator 4. Eesti Kirjandusmuuseumi rahvausundi tööühm, Tartu.

Vunder, E. (2008) Moderniseerumine ja kultuurimuutuste muutused 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandil. – Viires, A. & Vunder, E. (koost) *Eesti Rahvakultuur*, 459–475. Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn.

Wolf-Knuts, U. (2013) The omnipresent method. – Frog, Latvala, P. & Leslie, H. F. (eds) *Approaching Methodology. Second Revised Edition with an Introduction by Ulrika Wolf-Knuts*. Suomalaisen Tiedeakatemian toimituksia humaniora 368, 15–38. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki.

Summary: The Russo-Turkish War: A Comparative and Folkloristic Analysis

The purpose of this master's thesis is to analyse different materials about the Russo-Turkish war (1877–1878) from a folkloristic perspective. The focus of this research is exploring the Russo-Turkish war in view of one social group, 19th century Estonian soldiers. Furthermore, I was interested in working with various archival materials to see how different sources complement each other. However, this kind of approach is difficult for a researcher because one has to take into account the characteristics of specific folklore genres. For example, the purpose for which a folklore text was collected or performed to the researcher; the ways in which the collecting process was influenced by principles that existed or dominated in the discipline of folklore at a specific time.

On the one hand, the analysis is based on archival material about the Russo-Turkish war from the Estonian Folklore Archive (EFA): new style war songs (285 variants), folk tales, memories (30 texts), collectors' and correspondents' fieldwork diaries, reports, travel letters. On the other hand, I have analysed articles from the newspapers *Eesti Postimees* and *Sakala* that covered the aforementioned conflict between Russia and Turkey and were published during the war. Therefore, the aim of this research is to provide an overview of themes represented in materials. Are themes in folk songs, tales and newspaper articles similar? In what kinds of situations people sang or told stories about the Russo-Turkish war?

This MA thesis consists of five main chapters. In the first chapter, I discuss the methodological approach to the material. In the next four chapters I focus on analysing the material. Firstly, I describe five types of folk songs about the Russo-Turkish war. Secondly, I describe folklore collectors' and singers' comments and information about the Russo-Turkish war songs that I found from fieldwork diaries and report letters. Thirdly, I analyse folk tales and memories, and, finally, I outline the main themes in the newspaper articles on the war published in *Eesti Postimees* and *Sakala*. I compare all the materials in the concluding chapter where I bring out similarities and differences. Furthermore, based on the interpretation of folklore and media texts and previously published works from other researchers, I discuss what the Russo-Turkish war could have meant for Estonian soldiers and the Estonian society.

As mentioned, I was interested in analysing various materials. Based on the collage method, I have used several materials to create a wider sense of how the Russo-Turkish war affected soldiers and the Estonian society. Combining multiple genres enables to fill gaps in different materials or give another perspective to the phenomenon. In doing so, it must be kept in mind that every genre needs a suitable approach. For example, I explored new style folk songs based on Eduard Laugaste's analysis method: categorising folk song variants on the basis of topic sections allows bringing out different plots and themes. This approach facilitates referring to similar themes in the materials. In addition, I analysed folk songs and comments from field work diaries on the basis of folk song types but tales and media articles in view of themes. Overall, I interpreted texts through close reading, which emphasises and allows analysing different layers of meaning in a text. However, it is also important to take into account the various contexts in a text.

The themes represented in the materials are similar in general. Firstly, the main historical events are mentioned in folk songs, tales and articles: conquests of different cities (Plevna, Kars, Erzurum), Russian army crossing the river Danube and Russian troops moving towards Constantinople. Also, descriptions of Turks as the enemy are the same: Turks are uneducated "half-savages" who kill and cut people's (especially Christians') body parts off. Secondly, conscription service in the Imperial Russian army is described negatively in folk songs and tales. The Imperial army is an "obstacle in a young man's life" because it could end with death or being wounded. Mothers and loved ones usually cry in folk songs when young men leave from home to join the army. Folk tales do not specifically describe the Imperial Russian army as a hardship but everyday army life is presented through negative aspects: diseases, rotten food, and the possibility of getting wounded on the battlefield. Some proud feelings are highlighted when a soldier, the main character, demonstrates his Russian language skills at home. Generally, Estonian peasants did not speak much Russian at the end of 19th century, so the Imperial army veterans stood out in that they had been to foreign countries and could speak a little of some foreign language or knew a few foreign words. Nevertheless, the soldiers' poor language skills were a problem in the Imperial Russian army because soldiers with different nationalities could not communicate with each other, which affected the soldiers' motivation to fight and remain in the army. Unlike folk tales and songs, newspaper articles do not express negative attitudes or emotions with regard to the

Imperial Russian army. Newspaper articles are best described as war chronicles because news usually covered war events and the situation of both parties (Russian and Turkish army). *Eesti Postimees* and *Sakala* both also published advertisements about concerts organised to support wounded soldiers and reports on how much money different organisations had collected. Therefore, the Estonian society was indirectly involved in the war.

Folk songs and tales also describe soldiers' heroic deeds; for example, how a soldier opened the gates of Constantinople and successfully killed enemies in the war. At the end of the 19th century, veterans were popular storytellers at villages. "Unbelievable" stories, on the one hand, represent the storytellers' attempts of entertaining their audience but, on the other hand, were a way of describing the soldiers' experience. Storytellers used motifs from folklore to illustrate soldiers' life. Based on other researchers' previously published works, it seems that the themes mentioned in this thesis also emerged, for example, during World War I and the Russo-Japanese war. In addition, similar motifs occur in Estonian and Russian war songs. Therefore, it is possible to talk about cross-cultural communication in the Imperial Russian army and 19th and 20th century soldiers' experiences in general in this context.

Materials commenting on songs and tales collected from field work diaries and report letters give an overview of who sang songs or told tales about the Russo-Turkish war. The sources give us an insight into collectors' personal thoughts and evaluations about performers and the collected folklore material. Based on comments on folk song and tales, it seems that folklore about the Russo-Turkish war was mainly performed at village parties, during work or in taverns, and this indicates to a functional change in the folklore text. Songs and stories were performed as entertainment for others whereas the singer or storyteller could take a moment to remember the past. Also, narratives about the war and soldiers' life remained in people's repertoire as part of family tradition. Many tales were collected from people who had learned the narratives from family members who participated in the war.

In conclusion, using different genres and approaches made it possible to research this topic from different aspects and create a broad overview. Although the Russo-Turkish war is not considered an important historical event in the history of Estonia today, one can find remarkable amounts of interesting material about it from the archives.

Lisa 1. „Oh kroonu sinu teenistus“ viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis

Eelviimases tulbas „Kommentaar lauluteksti juures“ on välja toodud, kas variandi juures (samal leheküljel) oli kogujapoolne märkus, kommentaar.

Laulu andmed = kellelt, kudas esitaja on laulu kuulnud, õppinud, esitaja päritolu, vanus.

	Viide	Kihelkond	Koht	Koguja	Esitaja	Aasta	Kommentaar lauluteksti juures	Koguja välitööpäevik, kaaskiri
1.	EÜS III 16 (22)	Suure-Jaani	Suure-Jaani	T. Kõstner	Mari Kõstner, 65 a vana	1907	noot	EÜS III 9 koguja kaaskiri
2.	EÜS III 119 (157)	Halliste	Kaarli v	Peeter Ruubel-Kõrmitse		1907	noot	
3.	EÜS IV 272, 11 (402)	Torma	Torma	J. Kask		1895	noot	
4.	EÜS V 1494 (17)	Helme		K. Ruut		1908	noot	
5.	EÜS X 261 (41)	Suure-Jaani		M. Kielas		1913	noot	
6.	ERA II 5, 206/7 (2)	Pärnu-Jaagupi	Suigu v, Tabrila k, Völlema t	V. Erm	Juuli Bachson	1928	kommentaar	ERA II 5, 23, välitööpäevik
7.	ERA II 74, 484/6 (6)	Tartu-Maarja	Tähtvere v, Ilmatsalu	Minna Pärn	Minna Pärn	1934	kommentaar: laulu andmed	ERA II 74, 498, koguja märkus
8.	ERA II 81, 450 (8)	Haljala	Haljala	A. Rehberg	Martha Aleksei lauludest	1934	kommentaar: laulu andmed	
9.	ERA II 82, 421/3 (2)	Vändra	Vana-Vändra	U. Virkus (Vändra Majandusgüm n. õpil)	Jaan Martinson 76 a vana	1934		
10.	ERA II 112,413/4 (67)	Kuusalu	Kõnnu v, Viinistu	E. Ruukholm	Hilda Ruukholm 46 a vana, kladest	1935		
11.	ERA II 136, 424/5 (22)	Häädemeeste	Orajõe v, Kabli k,	M. Mäesalu	Marta Mäesalu ema	1936		ERA II 136, 405 laulu andmed
12.	ERA II 140, 197/9 (191)	Vändra	Aluste	E. Tammsoo	Mihkel Tammsoo, Aluste Mukrel	1936		ERA II 140, 173, koguja kaaskiri: ülevaade kogutud materjalist
13.	ERA II 180, 581/2 (20)	Rõuge	Kasaritsa v, Soemetsa k	L. Raudsepp	Emiilia Tamm, snd 1870	1937/8		
14.	ERA II 182, 551/3 (514)	Laiuse	Laiuse, Tähtvere	F. Eichenbaum	Peeter Käär, snd 1859	1936/8	kommentaar	

15.	ERA II 189, 191/2 (24)	Pühalepa, Reigi	Kõrgessaare v, Kõpu k	E. Ennist	Peeter Tau, snd 1865, Liisa Tau, snd 1865	1938		ERA II 188, 106–107, välitööpäevik
16.	ERA II 258, 159/60 (521)	Simuna	Salla v, Tammiku k, Kargu t	H. Joonuks	Leena Kruusamägi, 68 a vana	1939		
17.	ERA II 266, 101 (211)	Simuna	Salla v, Möisamaa k	V. Fuchs	J. Nuudi, snd 1863	1939		ERA II 266, 13, laulu andmed
18.	ERA II 306, 393 (9)	Tõstamaa	Seliste v, vanadekodu	T. Saar	Mari Johanson, u 65 a vana	1943		
19.	RKM I 8, 533 (29)	Pärnu		V. Korp	Viktor Korp, snd 1901	1968		
20.	RKM II 4, 203 (3)	Kuressaare	Pärna 14	P. Kosekänd	Tatjana Luks, 78 a vana	1946		
21.	RKM II 48, 72 (29)	Kodavere	Kallaste raj	S. Lätt	Kusta Viljus, 83 a vana	1954.	kommentaar	
22.	RKM II 55, 482/4 (205)	Orissaare raj	Kavandi k, Matsiantu t	O. Jõgever	Juri Jurkatam 52 a vana	1956		
23.	RKM II 63, 618/9 (9)	Hargla	Antsla raj, Mõniste k/n	E. Tampere	Julius Paas, 75 a vana	1957		
24.	RKM II 74, 784/6 (7)	Kihelkonn a		S. Lätt	Viia Usina	1958		RKM II 74, 768, laulu andmed
25.	RKM II 75, 234/5 (13)	Mustjala	Mustjala k/n, Ninase k, Silla t	E. Tampere	Maria Koert, 78 a vana	1958		RKM II 75, 520–525 välitööpäevik
26.	RKM II 91, 83 (30)	Karksi	Polli k/n, Liiva t	M. Sarv	A. Toompalu poolt kirja pandud vanaaja mälestused	1959	kommentaar	koguja kaaskiri
27.	RKM II 94, 61 (3)	Karksi	Abja raj, Polli k/n, Liiva t	S. Lätt	A. Toompalu	1960		RKM II 94, 309–312 välitööpäevik RKM II 94, 634–635 välitööpäevik
28.	RKM II 94, 80/1	Karksi	Abja raj, Polli k/n, Liiva t	S. Lätt	A. Toompalu	1960		RKM II 94, 309–312 välitööpäevik

								RKM II 94, 634–635 välitööpäevik
29.	RKM II 101, 391/2	Häädemees te		M. Mäesalu	Veera Tähendus, snd 1873	1960	kommentaar: sõdurite ärasaatmisest	RKM II 101, 388–391 Nekrutitest möödunud sajandi lõpul (kirjeldus) RKM II 101, 349–350 koguja kaaskiri
30.	RKM II 103, 413 (64)	Halliste	Vana- Kauste, Maru t	I. Rüütel	Märt Tiks, 76 a vana	1961		RKM II 103, 448, 454 välitööpäevik
31.	RKM II 105, 512/3 (73)	Halliste	Abja v, Vihtsa k, Peesku t	R. Praakli	Maimu Maasing (laulikust)	1961		RKM II 105, 687–689, välitööpäevik
32.	RKM II 108, 33 (41)	Häädemees te	Karksi Nuia	M. Mäesalu	A. Toompalu	1960		RKM II 108, 29, koguja kommentaar
33.	RKM II 110, 453	Põltsamaa	Põltsamaa	Jüri Luu	M. Luu, snd 1876	1961	kommentaar: laulu andmed	RKM II 110, 443, koguja kommentaar
34.	RKM II 110, 523	Põltsamaa	Põltsamaa	Jüri Luu	M. Luu, snd 1876	1961		RKM II 110, 14–23 esitaja meenutus soldatite elust
35.	RKM II 111, 389 (5)	Kaarma	Kingissepa raj, Abruka v, Salme k, Länga k	V. Arge	üleskirjutajalt	1961		RKM II 111, 367–369, koguja kaaskiri
36.	RKM II 113, 149/50 (47)	Torma	Sadala v, Tõred k	P. Tammepuu	Aare Valgma 11.a Sadala Mittet keskkooli õpilane	1947	kommentaar: laulu andmed	
37.	RKM II 113, 215/7 (73)	Laiuse	Tähtvere v, Mäeküla	P. Tammepuu	Elga Kukk, 12 a vana	1962	kommentaar: esitaja andmed, laulu andmed	
38.	RKM II 117, 179/80 (93)	Omsk	Omsk-Tartu	O. Mankin	Alma Mankin, snd 1895	1962		RKM II 117, 9, laulu andmed
39.	RKM II 121, 439 (1)	Põltsamaa	Sulustveres	M. Luu	koduküla, ümbruskonnas üles kirjutatud	1962	kommentaar: mida sõdurid tegid enne teenistusse minemist	RKM II 121, 437, laulu andmed

40.	RKM II 124, 197/8 (9)	Vändra	„Kalinini“ kolh, Kobra k	S. Karro	Anton Lind, 84 a vana	1961		RKM II 124, 179, laulu andmed
41.	RKM II 124, 32/4 (8)	Tori	Muti k, Kiviaru t. „Kalevipoja“ kolh	E. Maasik	J. Puussaar, snd 1880	1961/2	kommentaar	RKM II 124, 9 laulu andmed RKM II 124, 11–12 Tsaariaegsest sõjaväeteenistusest
42.	RKM II 124, 490 (33)	Häädemees te	Suur k, Aru t, Kägiste k	M. Mäesalu	Marta Bernstein, snd 1892	1961	kommentaar: laulu andmed	RKM II 124, 475 laulu andmed
43.	RKM II 124, 506 (75)	Häädemees te		M. Mäesalu	Emiilia Kallas (neiuna Tisler), snd 1888	1961	kommentaar: laulu andmed	RKM II 124, 502 laulu andmed
44.	RKM II 124, 512 (83)	Häädemees te	Suur k, Aru t, Kägiste k	M. Mäesalu	M. Mäesalu	1961	kommentaar: laulu andmed	RKM II 124, 511, koguja kommentaar
45.	RKM II 127, 78/80 (3)	Pärnu	Pärnu linn	S. Karu	oma mälestuste järgi	1962	koguja kommentaar	RKM II 127, 9–10 koguja kaaskiri
46.	RKM II 128, 343 (43)	Kullamaa	Marjamaa raj, Loodna k/n, Lausena k	J. Nurme	Maria Lehtsaar, snd 1893	1962		RKM II 128, 287, 340 laulu andmed
47.	RKM II 130, 89 (9)	Suure- Jaani	Kaansoo	V. Lõugas	Marie Hansen, snd 1892	1962	kommentaar: laulu andmed	RKM II 130, 17 laulu andmed
48.	RKM II 130, 158 (53)	Suure- Jaani	Kaansoo	V. Lõugas	Marie Hansen	1962	kommentaar: laulu andmed	RKM II 130, 17 laulu andmed
49.	RKM II 130, 498 (7)	Tarvastu	Tallinn	A. Kask, snd 1883	oma mälestuste järgi	1961	kommentaar: laulu andmed	RKM II 130, 489 laulu andmed
50.	RKM II 131, 456 (23)	Tartu	Kastani 12–6	E. Teder	oma mälestuste järgi	1961		
51.	RKM II 132, 437/38 (49)	Võnnu	Tartu raj, Mäksa k/n, Kalinini kolh	J. R. Sordla		1962	kommentaar: laulu andmed	RKM II 132, 281–284 koguja kaaskiri
52.	RKM II 133, 18/9 (106)	Kadrina	Tapa raj, Kõrveküla	J. Valdur	Ed. Kacukev	1961	kommentaar: laulu andmed	RKM II 133, 11 koguja kommentaar: laulu andmed RKM II 133, 9 koguja kaaskiri

53.	RKM II 139, 493/4 (2)	Võru	Viljandi raj, Õisu	P. Tiirusson	oma mälestuste järgi	1962	kommentaar: laulu andmed	RKM II 139, 487 koguja andmed materjali kohta
54.	RKM II 144, 183 (1)	Karksi	Abja raj, Nuia	S. Lätt	A. Toompalu, 86 a vana	1962		
55.	RKM II 150, 573/4 (3)	Helme	Valga raj, Taagepera metsek	E. Kukk	koguja isalt	1962		RKM II 150, 567 laulu andmed
56.	RKM II 155, 365/6 (4)	Urvaste	Antsla	S. Lätt	M. Patte	1962		RKM II 155, 358–359 koguja kaaskiri
57.	RKM II 157, 112/14 (6)	Suure-Jaani	Pärnu raj, Tori k/n, Puista k, Viira-Uuetoot	E. Tampere	Ann Tilk, 77 a vana	1963		RKM II 157, 393–395 välitööpäevik
58.	RKM II 158, 449 (1)	Pärnu-Jaagupi	Suigu	S. Lätt	Peeter Koger, snd 1872	1963		RKM II 158, 530 välitööpäevik
59.	RKM II 166, 282 (16)	Häädemeeste	Kabli k/n, Kura k	M. Mäesalu	Emiilia Kallas (neiuna Tisler), snd 1888	1963	kommentaar	RKM II 166, 278–279 koguja kommentaar
60.	RKM II 183, 214/5 (5)	Rakvere	Aia 4	L. Palu	Elene Osmein, snd 1877	1964		RKM II 183, 228–229 koguja kommentaar
61.	RKM II 187, 183/4 (5)	Vändra	Pärnu raj, Suurejõe	S. Karro	Maria Lehtsalu, 90 a vana	1964		RKM II 187, 188–189 andmed laulu ja esitaja kohta
62.	RKM II 196, 361/2 (11)	Koeru	Paide raj, Metsla k, Vanakubjat	L. Briedis	Karl Veelmaa, 87 a vana	1965		
63.	RKM II 208, 216/7 (12)	Põlva	Põlva raj, Põlva al/n, Eoste k, Kitseroo, Tiigit	E. Tampere	Liisi Plaado, 84 a vana	1966	kommentaar: laulu andmed	RKM II 208, 574–575 välitööpäevik
64.	RKM II 208, 345/6 (25)	Võnnu	Põlva raj, Põlva al/n Valgesoo k, Järvemäet	E. Tampere	Samuel Kolsar, 85 a vana	1966		RKM II 208, 580–581 välitööpäevik
65.	RKM II 214, 520/3 (35)	Tallinn		A. Merk	Laulu Mihkel	1966	kommentaar: laulu andmed	

66.	RKM II 218, 14 (3)	Kodavere	Jõgeva raj, Pala k/n , Metsanurga post	M. Villemson	kogujalt	1966	kommentaar: laulu andmed	RKM II 218, 9 koguja kaaskiri
67.	RKM II 219, 366/7 (2)	Tori	Pärnu raj, Tori-Jõesuu	E. Maasik	Oskar Jaansalu laulukladest, snd 1924	1966		RKM II 219, 245–247 koguja kaaskiri RKM II 219, 363 laulu andmed
68.	RKM II 224, 534/6 (7)	Tartu	Tartu linn	A. Räni	Liisu Toomann (Verber), snd 1849	1961		RKM II 224, 523 kaaskiri RKM II 224, 525 andmed laulu kohta
69.	RKM II 234, 667/9	Rapla	Raikküla Metskülas	O. Altmets	Hans Suitsmart'i laulik	1967	kommentaar	
70.	RKM II 235, 15/6 (1)	Torma	Tallinn	Julius Voldemar Sildvee (Sihver), snd 1887	J. Sildvee	1967	kommentaar	RKM II 235, 13–14 koguja elulugu
71.	RKM II 247, 16/17 (4)	Setu	Obinitsa ja Satserinnast	N. Repän	Filip Mägi- Jermakova, 76 a vana	1960- 67		RKM II 247, 11 esitaja andmed
72.	RKM II 247, 18 (6)	Setu	Obinitsa ja Satserinnast	N. Repän	Filip Mägi- Jermakova, 76 a vana	1960- 67		
73.	RKM II 249, 36/7 (571)	Sotši	Sotši, Leeniss kolh	J. Olev	Leotine Willemine Jaanus (Mamberg), snd 1907	1966	kommentaar	
74.	RKM II 250, 148/50 (7)	Urvaste	Võru raj- „Jüriöö“ kolh	S. Mets	Selma Zeiger, 66 a vana	1966		
75.	RKM II 250, 220/2 (3)	Urvaste	Reidle, Kiisa t	M. Saavel	Selma Zeiger, 67 a vana	1967		RKM II 250, 215 esitaja andmed
76.	RKM II 252, 219/20 (23)	Karuse	Pärnu raj, Varbla k/n,	E. Tampere	Mari Lobjakas	1968		RKM II 252, 572–573 välitööpäevik

			Hõbesalu k, Antsu t					
77.	RKM II 275, 548/9	Kadrina	Pärnu raj	J. Valdur	kogujalt	1970	kommentaar	
78.	RKM II 278, 500/1	Rannu	Valguta k	V. Soo	kogujalt	1970		
79.	RKM II 280, 494	Iisaku	Jõugu k, Kopli t	O. Surva	Peeter Muri	1969		RKM II 280, 489 koguja kaaskiri RKM II 280, 493 jutustus vene- türgi sõjast RKM II 280, 496–502 jutustus, meenutus Vene-Türgi sõjast
80.	RKM II 281, 150 (95)	Torma	Tammipää k, Lohusuu v	O. Peda	kogujalt	1969	kommentaar: laulu andmed	
81.	RKM II 289, 218/9 (28)	Viljandi	Viljand raj, Tänassilma k/n, Valma k, Soenurga t	E. Tampere	Anna Randjärv, 78 a vana	1971		RKM II 289, 354–355, 368 välitööpäevik RKM II 289, 202 laulu andmed
82.	RKM II 294, 221/2 (4)	Kingissepa	Kingissepa l, snd Sõrve	V. Lonn	Sohvie Vahter, 77 a vana, snd 1895	1972	kommentaar: laulu andmed	RKM II 294, 223 esitaja andmed
83.	RKM II 300, 476 (4)	Häädemees- te	Treimani k	A. Kalmuk	Leena Vahter, snd 1923	1972		RKM II 300, 469 esitaja andmed
84.	RKM II 309, 585/6 (2)	Simuna	Rakke	V. Viirmann	kogujalt	1974		RKM II 309, 584 jutustus Vene- Türgi sõjast
85.	RKM II 314, 23	Iisaku	Rakvere	O. Surva	Peeter Muri, snd 1853	1975		RKM II 314, 28 koguja kommentaar
86.	RKM II 317, 447 (2)	Vastseliina	Vastseliina	P. Voolaine	Olga Sinka, snd 1905	1975	kommentaar: laulu andmed	RKM II 317, 444 esitaja andmed
87.	RKM Mgn II 244a	Rõngu	Ela raj, Aakra k/n, Ägli k (Rõngu) Kursi	H. Tampere	Aleksander Kool	1959		
88.	RKM Mgn II 254d			E. Treu	Helme Taagepera	1929		
89.	RKM Mgn II 1141a	Rakvere	Ambla	S. Lätt	Elene Osmein 90 a vana	1965		

90.	RKM Mgn II 1499d	Häädemeeste	Pärnu raj, Häädemeeste k/n, Rannametsa	E. Tampere	Marta Mäesalu	1988	kommentaar	
91.	RKM, Mgn. II 1255a	Tartu	Tartu l, Burdenko t, snd Venemaa, Omski obl.	O. Kõiva	Alma Mankin, 71 a vana	1966		
92.	RKM, Mgn. II 1807f	Suure- Jaani	Viljandi raj., Suure-Jaani al, Männiku 6	I. Rüütel ja O. Kõiva	Jaan Kask, 93 a vana	1970	kommentaar	RKM II 273, 427–429 välitööpäevik
93.	RKM, Mgn. II 2012b	Suure- Jaani	Viljandi raj., Vanavere k. Kiitsaare t.	I. Rüütel	Jaan Põdra, snd 1896	1971	intervjuu	

Lisa 2. „Kui mina noorelt mängisin“ viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis

(vt ka Rumm 2012, Lisa 2 & 3)

	Viide	Kihelkond	Koht	Koguja	Esitaja	Aasta	Kommentaar lauluteksti juures	Koguja välitööpäevik, kaaskiri
1.	EÜS I 194 (15)	Räpina	Veriora v	A. Sibul	Mari Treial	1904	kommentaar	EÜS I 186/7 koguja kaaskiri EÜS I 173/5 koguja kaaskiri
2.	EÜS I 232/3 (36)	Räpina	Veriora v	A. Sibul	Mari Treial	1906	kommentaar: laulu andmed	Koguja kaaskiri
3.	EÜS III 10 (1)	Suure-Jaani	Vastemõisa v	J. Köstner	Mari Köstner, suri 1905. a, 65 aastaselt	1890-1896		Koguja kaaskiri
4.	EÜS IV 690 (1556)			A. Kitzberg			kommentaar	
5.	EÜS IV 1784/5 (280)	Suure-Jaani		M. Saar, H. Siimer	T. Köstner	1907	kommentaar: laulu andmed	
6.	EÜS V 1188 (68)	Laiuse		Jüri Wälbe ja H. Sulg	Aleksander Wälbe käest üles kirjutatud, 57 a vana	1908		
7.	EÜS VII 2685/7 (11)	Rannu	Valguta v	P. Tatz ja J. Sossi	Ell Kurno 80 a, snd Jürgenson	1910		EÜS VII 2609–2610 koguja kaaskiri/välitööpäevik EÜS VII 2612 koguja kaaskiri/välitööpäevik
8.	EÜS IX 122 (1)	Viljandi	Viljandi v	T. Leppik	rahva suust	1912		
9.	EÜS IX 206 (20)	Torma	Avinurme	Mihkel Sild (A. Nirk)		1912	kommentaar: laulu andmed	
10.	EÜS IX 206/7 (21a)	Torma	Avinurme	Mihkel Sild	Mari Sild		kommentaar: laulu andmed	
11.	EÜS IX 207/9 (21b)	Torma	Avinurme	M. Sild	K. Lubrin	1911	kommentaar: laulu andmed	
12.	EÜS IX 210/11 (21c)	Torma	Avinurme	M. Sild	rahva suust	1912	kommentaar	
13.	EÜS IX 232 (1)	Kolga-Jaani	Võisiku v	J. Orgusaar		1874	Noot	
14.	EÜS IX 233 (25)	Karula	Võisiku v	J. Orgusaar		1874	Noot	

15.	EÜS IX 1347 (298)	Räpina	Pöösna	Otto Väisanen	Mari Vierland, 41 a vana	1912		EÜS IX 1413 välitööpäevik
16.	EÜS X 218 (8)	Suure-Jaani		M. Kielas			kommentaar: laulu andmed	
17.	EÜS X 251 (3)	Suure-Jaani		M. Kielas			kommentaar	
18.	EÜS X 2233 (4)	Järva-Madise			Anna Kipper	1913	kommentaar: laulu andmed	
19.	EÜS X 2472/3 (62)	Viru-Nigula	Kunda v, Malla m	K. Viljak	Anna Kipper 70 a	1913	kommentaar: laulu andmed	
20.	H II 59, 491 (1)	Suure-Jaani		M. Kielas (koguja), T. Kõstner (saatja)		1890–1898		
21.	E 57226 (4)	Paistu	Tuhalaane	Els Laksberg	Ilse Kurrik	1926		
22.	ERA II 7, 529/30 (2)	Tartu-Maarja	Oinatski, Kusneri mõis	Eduard Treu		1928		ERA 7, 791–793 koguja kaaskiri/aruanne ERA II 7, 527 esitaja andmed
23.	ERA II 73, 38/9 (12)	Märjamaa		E. Poom		1934	kommentaar	ERA II 73, 23 koguja kaaskiri
24.	ERA II 73, 726 (3)	Karja	Leisi v, Pamma k	Nikolai Lepp		1934	kommentaar: laulu andmed	
25.	ERA II 77, 148/50 (41)	Jüri	Limu k, Rae v	Rudolf Põldmäe	Mari Põldmäe, 56 a vana	1934		ERA II 77, 26–27 välitööpäevik
26.	ERA II 84, 519/20 (19)	Kolga-Jaani		Marie Sepp	emalt	1935		
27.	ERA II 112, 102 (130)	Kuusalu	Kõnu v, Viinistu	Margit Heinakroon, Viinistu algk. õpilane	E. Heinakroon, 40 a vana	1935		
28.	ERA II 131, 370/1 (144)	Tapa	Lõuna tn 3	L. Böckler	Alfred Böckler, 33 a vana	1936		ERA II 131, 354 laulu andmed

29.	ERA II 287, 379 (5)	Järva-Madise	Tapal	Teet Lunt	Kirjut. Aino Kalajõgi Anna Kalajõelt	1913/1940	kommentaar	
30.	ERA, AK 3, 76/77	Pärnu-Jaagupi	Põravere v		Liisa Wuurmann Laulu klade	1915	kommentaar: laulu andmed	
31.	ERA, AK 15, 231 (56)	Haljala	Haljala küla, Tõnu t	K. Puberg	Elviine Arma	saadetud 1927/1919	kommentaar: laulu andmed	
32.	ERA, AK 15, 51	Haljala	Haljala küla, Tõnu t	K. Puberg	Elviine Arma	saadetud 1927/1918	kommentaar: laulu andmed	
33.	ERA, AK 18, 27/8 (21)	Räpina	Võõpsu		Salme Etverkilt	1929	kommentaar	
34.	RKM I 2, 700 (2)	Hargla	Mõniste v, Pulli t	Maimu Patte	Liine Rukkisaar, snd 1899	1958		
35.	RKM II 114, 335/6 (164)	Rapla	Alu	Mart Tapupere	Voldemar Endeni laulikust	1961-1915	kommentaar: laulu andmed	RKM II 114, 337 koguja kaaskiri RKM II 114, 403 laulu andmed
36.	RKM II 116, 292/93 (10)	Lüganuse	Tallinn, Püssi al	Aino Källo	Aliine Härma (Tepp), snd 1896 (Laulikust 1911-1920)	1962-1915	kommentaar: laulu andmed	RKM II 116, 275 laulu andmed
37.	RKM II 116, 322 (14)	Lüganuse	Matka k	Aino Källo	Anni Tats (Brokko), snd 1891	1962-1914	kommentaar: laulu andmed	
38.	RKM II 117, 458/9 (225)	Omsk	Eesti as	Olga Mankin	üleskirjutajalt	1962		Koguja kaaskiri
39.	RKM II 123, 235/6 (96)	Halliste	Abja	Hans Kurvits	sõnad Leeni Pärna ja Anna Naarise laulikute test,	1962	kommentaar: laulu andmed	

					viis Alma Kurvitsalt			
40.	RKM II 124, 167/8 (6)	Vändra	Tootsi al, V-Antsla	Edur Maasik	Ants Kolots, snd 1877	1962	kommentaar: laulu andmed	RKM II 145, 185–186 välitööpäevik
41.	RKM II 126, 262 (23)	Pöide	Kingissepa l	Adik Sepp	Olga Nõmme (Silla)	1962	kommentaar: laulu andmed	
42.	RKM II 126, 323/25 (7)	Pöide		Adik Sepp	Olga Nõmme (Silla), snd 1900	1962	kommentaar: laulu andmed	
43.	RKM II 167, 461/2 (9)	Halliste	Abja Paluoja	Amalie Akerberg	koguja oma mälestuste järgi.	1963	kommentaar	
44.	RKM II 187, 307 (9)	Sindi		M. Pill	Anna Baueri laulikust	1964	kommentaar	RKM II 167, 293 välitööpäevik RKM II 158, 50 välitööpäevik
45.	RKM II 206, 533 (47)	Häädemeeste	Võiste k, Tahkuranna v	M. Mäesalu	Juuli Tasuja vihikust	1964	kommentaar: laulu andmed	
46.	RKM II 243, 180 (14)	Tori	Vabriku k, Kiviselja t	E. Maasik	Aliide Liidemaa (Terlap), snd 1893	1967	kommentaar: laulu andmed	RKM II 243, 11 koguja kaaskiri.
47.	RKM II 250, 191/3 (4)	Urvaste	Antsla sovh, Hansioja, Haabsaare	Mariina Saavel	Liide Kaart, 80 a vana	1967		RKM II 250, 243 koguja kaaskiri
48.	RKM II 250, 222/3 (4)	Urvaste	Reidle k, Kiisa t	Mariina Saavel	Selma Zeiger, 67 a vana	1967	kommentaar: esitaja andmed	
49.	RKM II 256, 396/7 (97)	Pärnu-Jaagupi	Halingu k/n, Maima k	Enda Kallas	Jaan Ristoja, snd 1911	1968	kommentaar: laulu andmed	
50.	RKM II 271, 50	Krasnojarski krai	Ülem Bulani asundus	R. Ottessan	kogujalt	1969		RKM II 297, 39 koguja kaaskiri
51.	RKM II 276, 381/2 (1)	Kose	Kõue v, Ardu k	Marie Roop	Leena Reinatsi, 75. a	1970	kommentaar: laulu andmed	

					käsitäkirjalisest laulikust (siis L. Wides)			
52.	RKM II 281, 489 (394)	Torma	Tammisspää k	Olga Peda	kogujalt	1970	kommentaar: laulu andmed	
53.	RKM II 296, 241 (11)	Viru-Nigula	Rakvere raj, Metsavälja k	Helene Liivak	Amalie Kuus, snd 1900	1973	kommnetaar: laulu andmed	
54.	RKM II 297, 494/5 (475)	Kadrina		E. Tuisk	Vaara Kask, snd 1903	1972		
55.	RKM, Mgn II 579e	Halliste	Abja raj, Rajandu k/n, Laatre	H. Tampere ja S. Lätt	Maali Vilumaa, 61 a vana	1961		RKM II 102, 349 välitööpäevik.
56.	RKM, Mgn II 608g	Halliste	Abja raj, Abja k/n	I. Rüütel ja E. Liiv	Amalie Akerberg 57 a vana	1961		RKM II 104 välitööpäevik RKM II 104, 47 välitööpäevik
57.	RKM, Mgn II 748e	Hargla	Valga raj, Saru k	S. Lätt	Anne Mesin, 75 a vana	1962		RKM II 144, 262–263 välitööpäevik RKM II 144, 264–265 välitööpäevik
58.	RKM, Mgn II 1121d	Põlva	Põlva raj, Mooste k/n, Laho k, Rae t	H. Tampere	Alice Porosson, 68 a vana	1965		
59.	RKM, Mgn II 1209a	Põlva	Põlva raj, Peri k/n, Sooküla	L. Briedis	Pauline Raudsepp, 72 a vana	1966		RKM II 209, 350/1 välitööpäevik
60.	RKM, Mgn II 1945a	Kanepi	Tallinn- Erastvere v	Fon. I. Rüütel ja A. Strutzkin	Natalie Kivi 74 a vana	1970		Intervjuu
61.	RKM, Mgn II 1962a	Torma	Tartu, Räni t 5	Fon. KM I Rüütel ja E. Tampere	Olli Tomson- Peda, 69 a vana	1971	kommentaar: laulu andmed	

62.	RKM, Mgn II 2797b	Ridala	Kolila k	Fon. M. Kõiva, P. Vesik	Lisette Veski	1976		Välitööpäevik
63.	RKM, Mgn II 3172 (8a)	Hiiumaa	Tempa k, Suitus–Nigula t (Pühalepa)	Fon. I. Rüütel, M. Jallai	Elena Paju, snd 1911	1979	kommentaar: laulu andmed	
64.	RKM, Mgn II 3842 (23)	Viru–Jaagupi	Soonuka k	Fon. E. Tampere, A. Urbel	Hilda Eeriku, 78 a vana	1984	kommentaar	RKM II 371, 210 välitööpäevik
65.	FA DAT 24 (40)	Omski	Okonišnikovo raj, Zolotaja Niva k.	Fon., küs., A. Korb, I. Kaimer	Emilie (Leena) Illak, snd 1922, snd Lepik	1995		EFA II 2, 255–256 välitööpäevik ERA II 2, 269 välitööpäevik
66.	FA DAT 26 (56)	Omski	Kalatšinski raj, Ivanovka k	Anu Korb	Pauliine Anderson, snd 1913, snd Lillo Kateriina (Kadi) Tsõlk, snd 1918 Arvo Kamp snd 1919	1995		EFA II 2, 301 välitööpäevik EFA II 2, 306–307 välitööpäevik EFA II 2, 316–317 välitööpäevik
67.	FAM 2 (56)	Tomski obl	Kaseküla	Fon. A. Korb	Laulnud August Kruusberg, snd 1923	1993		RKM II 459, 361–363 välitööpäevik RKM II 459, 370–373 välitööpäevik RKM II 459, 388 välitööpäevik
68.	FAM 85 (70)	Mariinski raj	Koidula k	A. Korb	Alide Rodalie Meos, snd	1994		RKM II 466, 556–557 välitööpäevik

					1898, snd Jüri			RKM II 466, 564–566 välitööpäevik RKM II 466, 140–141 välitööpäevik
69.	FAM 88 (54)	Mariinski raj	Jurjevi k, el Tsõrjanski rah, Vambola k	A. Korb	Erna Õigus, snd 1927, snd Kuku	1994		RKM II 466, 556–557 välitööpäevik RKM II 466, 564–566 välitööpäevik RKM II 466, 140–141 välitööpäevik
70.	CD 340 (5)	Tartu	Luunja v, Aravaste k	Ain Raal	Ain Raal	1974		

Lisa 3. „Dvatsat let slušila mina“ viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis

	Viide	Kihelkond	Koht	Koguja	Esitaja	Aasta	Kommentaar lauluteksti juures	Koguja välitööpäevik, kaaskiri
1.	EÜS VI, 151 [79 (1194)]	Viru–Nigula		P. Siivimaa	Carl Pillesson	1909	noot	EÜS VI 134–135 koguja kommentaar
2.	E54466	Helme						
3.	ERA II 133, 329 (10)	Kihnu		M. Kurrul		1895 (1936)		
4.	ERA II 138, 451/3 (7)	Rõngu	Aakre v, Rebaste	H. Lell	Kustas Teder	1936		ERA II 133, 433 laulu andmed
5.	ERA II 148, 627/8 (51)	Märjamaa	Märjamaa v, Kõrvetaguse k	Emilie Poom	Aleksander Poom	1936/8	kommentaar: laulu andmed	ERAI 146, 628 ülestähendus Vene-Türgi sõjast, vt rahvajuttude tabel
6.	ERA II 163, 554 (19)	Setu	Petseri m, Mäe v, Liiva t	Vassilus Aalik	Mihail Meesing, 67 a vana	1938		ERA II 163, 549 laulu andmed
7.	ERA II 183, 571/3	Järva-Madise	Ambla	Julius Lunts	õpilased		kommnetaar: laulu andmed	
8.	ERA II 185, 275/6 (1)	Vändra	Vändra v, Alust k	Ernst Tammsoo	Mihkel Tammsoo, snd 1880	1938		ERA II 185, 246 esitaja andmed
9.	ERA II 186, 557/9 (1)	Räpina	Veriora v, Jaanirootu	Daniel Lepson	P. Lepp, 80 a vana	1938	kommentaar: laulu andmed	
10.	ERA II 260, 209/10 (223)	Pöide	Pöide v, Reina as	Albert Truu	Peeter Truu	1939	kommnetaar : laulu andmed	
11.	ERA II 276, 51 (8)	Karja	Leisi v, Jõgiste k	Karl Unger	Toomas Raud, 79 a vana	1939		
12.	ERA II 292, 513/5 (16)	Tallinn	Tallinn	G. J. Kallus	Linda Part, 36 a vana ja Ela Haljas, 33 a vana	1940		
13.	RKM I 14, 11	Tallinn	Rihastu	O. Nurk	O. Nurk, snd 1899	1977		RKM I 14, 11–12 laulu andmed

14.	RKM I 8, 481/2 (6)	Järva-Jaani	kohl Õigluse võit	H. Mustadt	oma mälestuste järgi, lauldud u 60 a tagasi	1968	kommentaar: laulu andmed	
15.	RKM I 8, 531/3 (28)	Pärnu		V. Korp	kuuldud 1912 koolivend Niglaselt	1968	kommentaar: laulu andmed	
16.	RKM II 39, 278/80 (6)	Muhu-Suurvald	Orissaare raj, Liiva k/n	Ilme Koppel	Mihhail Metsaalt, snd 1873	1952		RKM II 39, 271 esitaja andmed
17.	RKM II 43, 529/30 (46)	Tartu	Tartu	Elli Harujõe	Ärakiri laulikust	1954		
18.	RKM II 49, 243/5 (57)	Rõuge	Võru raj	Õie Orro	Ado Tamm	1955		
19.	RKM II 55, 478/9 (202)	Jaani	Maasi k/n, Kavandi k, Matsiantu t	Olga Jõgever	Jüri Jukatam, 52 a vana	1956	kommentaar: laulu andmed	
20.	RKM II 85, 467 (169)	Karja	Hiievälja k, Mardi t	Olli Jõgever	Liisa Lember, 64 a vana	1959		RKM II 85, 671–672 välitööpäevik
21.	RKM II 90,234/5 (13)	Vigala	K-Vigala, Pärnu-Jaagpui raj	Mihkel Priimets	Ants Laasner, 84 a vana, Mihkel Priimets	1959	kommentaar: laulu andmed	
22.	RKM II 106, 477 (131)	Rakvere	Rakvere	Arnold Liiv	Robert Kello	1932-1934	kommentaar: laulu andmed	
23.	RKM II 113, 419 (169)	Rannu	Rannu v	Priidu Tammepuu	Tõnis Riisenberg	1962	kommentaar: laulu andmed	RKM II 113, 87 koguja kaaskiri
24.	RKM II 114, 367/8 (183)	Rapla	Raikküla ja Kodila	Mart Tapupere	Fr. Simson ja Jaan Andok	1960/1961		RKM II 114, 337 koguja kaaskiri RKM II 114, 368–369 laulu andmed
25.	RKM II 119, 33/4 (10)	Rannu		Artur Vigla	Artur Vigla	1961	kommentaar: laulu andmed	RKM II 119, 9–10 koguja elulugu
26.	RKM II 121, 309/10 (12)	Tallinn	Tallinn	Marie Roop	Konstantin Vaga, 73 a vana	1961	kommentaar: laulu andmed	RKM II 121, 293–296 kaaskiri

								RKM II 121, 297 koguja elulugu
27.	RKM II 122, 471 (60)	Pärnu	Uulu	J. Laas	Mäger (Puravek)	1962		RKM II 122, 369 koguja kaaskiri RKM II 122, 381 laulu ja esitaja andmed
28.	RKM II 122, 76/7 (9)	Tori	Ore k	Ernst Raudsepp	Liisa Kümmel, snd 1888	1961/1962	kommentaar: laulu andmed	
29.	RKM II 124, 14/5 (3)	Tori	Muti k	Edur Maasik	Jüri Puusaar, snd 1880	1961/2	kommentaar: laulu andmed	RKM II 124, 11–12 jutustus tsaariaegsest sõjaväeteenistusest
30.	RKM II 127, 76/7 (2)	Pärnu	Pärnu linn	Salme Karu	August Laos	1962	kommentaar: laulu andmed	RKM II 127, 73 laulu andmed
31.	RKM II 129, 441 (6)	Mustjala	Rahtla k	Juuli Erlach	Juuli Erlach	1962	kommentaar: laulu andmed	
32.	RKM II 130, 87 (8)	Suure-Jaani	Kaansoo	Vello Lõugas	Marie Hansen, snd 1892	1961	kommentaar: laulu andmed	RKM II 130, 13 koguja kaaskiri RKM II 130, 17 esitaja andmed
33.	RKM II 132, 437/8 (49)	Võnnu	Tartu raj	G. R. Sordla	käsimkirjast	1961	kommentaar: laulu andmed	RKM II 132, 281–284 koguja kaaskiri
34.	RKM II 134, 595 (12)	Karksi	Abja raj, Sudiste kolhoos	Anna Vari	Anna Vari	1961	kommentaar	RKM II 132, 547 koguja kaaskiri
35.	RKM II 138, 223 (3)	Kodavere	Haaslava	Samuel Põllu	Samuel Põllu	1961	kommentaar: laulu andmed	
36.	RKM II 138, 544 (49)	Otepää	Otepää sovhoos	August Väljan	August Väljan	1962	kommentaar: laulu andmed	
37.	RKM II 139, 74 (6)	Kolga-Jaani	Põltsamaa, Lalsi k/n	Alma Sepp	Alma Sepp	1961		RKM II 139, 77 laulu andmed
38.	RKM II 140, 314 (42)	Viljandi	Viljandi v	Endel Maasik	Endel Tölpi	1948		RKM II 140, 316 esitaja andmed
39.	RKM II 144, 233 (2)	Tori	Vändra raj, Tori k/n, Ore k	Selma Lätt	Liisa Kümmel	1962		RKM II 144, 299–300 välitööpäevik

40.	RKM II 147, 110 (62)	Häädemeeste	Kabli k/n, Kabli k	Marta Mäesalu	Martin Ranniku, snd 1898	1962	kommentaar: laulu andmed	RKM II 147, 89 kaaskiri RKM II 147, 91 esitaja andmed
41.	RKM II 150, 157/8 (1)	Helme	Viljandi raj	Ilse Elias	Naima Tompi laulikust	1962	kommentaar: laulu andmed	RKM II 150, 165–166 koguja kaaskiri
42.	RKM II 150, 187/9 (4)	Tõrva	Suislepa k/n, Mustla sovh	Endel Alver	Rosalie Alver, snd 1885	1962	kommentaar: esitaja andmed	RKM II 150, 187 koguja kaaskiri
43.	RKM II 150, 574/5 (4)	Helme	Taagepera	Elisabet Kukk	koguja isalt	1962		RKM II 150, 615 koguja kaaskiri RKM II 150, 567 laulu andmed
44.	RKM II 155, 409/10 (5)	Urvaste	Antsla, Pargi t	Ludmilla Timberg	Anna Martin	1962		RKM II 155, 399 laulu andmed
45.	RKM II 167, 427	Paistu	Tuhalaane v	Marie Helimets	Marie Helimets	1963		RKM II 167, 427 rahvajutt Vene-Türgi sõjast
46.	RKM II 172, 235/6 (180)		Sotši	Johannes Olev	August Reiljan, snd 1892	1963		RKM II 172, 237–238 laulu andmed
47.	RKM II 182, 84/5	Koeru	Rakke	Aimar Partski	Leena Sikk, 80 a vana	1964	kommentaar: laulu andmed	
48.	RKM II 188, 95/6 (12)	Läänemaa		Salme Karu	Elisabet Tolmes, snd 1894	1964	kommentaar: laulu andmed	
49.	RKM II 195, 715/6 (1)	Iisaku	Roostoja k	Mall Proodel	Aliide Roostar, 74 a vana	1964	kommentaar: laulu andmed	
50.	RKM II 206, 551 (69)	Häädemeeste	Häädemeeste	Marta Mäesalu	Marta Mäesalu	1964	kommentaar: laulu andmed	RKM II 206, 551 koguja kaaskiri

51.	RKM II 209, 409/10	Põlva	Mustjõe	E. Niit	Otto Abel	1966		RKM II 209, 366–367 välitööpäevik
52.	RKM II 209, 529 (9)	Põlva	Sika k	E. Liiv	Paul Tobreluts	1966		RKM II 209, 374 välitööpäevik
53.	RKM II 219, 501/2	Tori		Aleksander Tohver	Aleksander Tohver, snd 1894	1966		RKM II 219, 500–501 rahvajutt Vene-Türgi sõjast
54.	RKM II 225, 253/4 (18)	Sangaste	Valga raj	Erna Tampere	Ella Luugus	1967		RKM II 225, 477 välitööpäevik
55.	RKM II 245, 600/2	Kodavere	Jõgeva raj, Metsanurga k	Marie Villemson	Marie Villemson	1967		RKM II 245, 563–564 koguja kaaskiri
56.	RKM II 266, 87/8	Kose		Oskar Nõmmela	Oskar Nõmmela	1969	kommentaar: laulu andmed	
57.	RKM II 266,237 (35)	Kirbla	Pagasi k	Marie Tuul	oma emalt	1969	kommentaar	
58.	RKM II 277, 401 (15)	Vändra	Suurejõe	Salme Karro	Juuli Sempelson, 75 a vana	1969		RKM II 277, 402 esitaja andmed
59.	RKM II 280, 494/6	Iisaku	Jõuga k, Kopli t	Oskar Surva	Peeter Muri	1969		RKM II 280, 489–... koguja kaaskiri RKM II 280, 496–502 jutustus Vene-Türgi sõjast RKM II 280, 493–494 jutustus
60.	RKM II 281, 43/5 (21)	Torma	Tammispää k	Olga Peda/Olli Tomson-Peda	Liisa Tomson (ema)	1969	kommentaar: laulu andmed	RKM II 281, 44–45 laulu andmed
61.	RKM II 281, 515/6 (415)	Torma	Kodanaar k, Avinurme v	Olli Tomson- Peda	Olli Tomson- Peda	1970	kommentaar: laulu andmed	

62.	RKM II 283, 190/1 (19)	Rakvere	Vaeküla	Linda Palu	Elviine Tark (Gutman), snd 1894	1971		RKM II 283, 169 laulu ja esitaja andmed
63.	RKM II 284, 52 (1)	Kuusalu	Kasipea k	Helene Tilk	Helene Tilk	1971		RKM II 284, 65 laulu andmed
64.	RKM II 297, 497 (477)	Kadrina		E. Tuisk	Vaara Kask, snd 1903	1972	kommentaar: laulu andmed	
65.	RKM II 303, 23/4	Kolga-Jaani		Meta Kaur	Meta Kaur	1973	kommentaar: laulu andmed	
66.	RKM II 314, 110 (26)	Mustjala	Järise k, Saaremaa	Helene Liivak	Ida Braun (Kalju), snd 1904	1975		RKM II 314, 77 koguja kaaskiri
67.	RKM II 314, 18	Iisaku	Jõuga k	Oskar Surva	Oskar Surva	1975	kommentaar	RKM II 314, 28 koguja kommentaar
68.	RKM II 317, 56/7 (4)	Laiuse	Mäeküla	Kirsti Salve	Olga Koppel	1975	kommentaar: laulu andmed	RKM II 317, 108 välitööpäevik RKM II 317, 118 välitööpäevik
69.	RKM II 322, 361	Räpina	Alaküla, Põlva raj	Voldemar Konsap, snd 1902	vennalt	1976		RKM II 322, 357–359 jutustus Vene-Türgi sõjast RKM II 322, 361–362 laulu andmed
70.	RKM II 323, 312/3	Tartu		Richard Viidalepp	Feodor Koser	1976		RKM II 323, 311 laulu ja esitaja andmed
71.	RKM II 347, 160/1 (10)	Räpina	Veriora	Mall Hiimäe	Ida Sepp, snd 1890	1980	kommentaar: laulu andmed	RKM II 347, 420–424 välitööpäevik
72.	RKM II 353, 93/4 (21)	Jämaja	Kaavi k	Leo Saar	Aleksander Vipp, snd 1897	1981		
73.	RKM II 353, 382/4 (17)	Tori	Pärnu	E. Maasik	Leida Rohtla, snd 1911	1981		RKM II 353, 328–339 koguja kaaskiri

								RKM II 353, 382–384 kommnetaar: laulu andmed
74.	RKM II 367, 156/7 (1)	Maarja- Magdaleena	Jõgeva raj, Vanassaare kk	Mall Hiimäe	Eve ja Ene Kreos	1983	kommentaar: laulu andmed	
75.	RKM II 393, 43 (6)	Kambja	Ivaste k, Kambja, Otepää	Ellen Liiv	Karl Karjus, snd 1900	1985	kommentaar: laulu andmed	RKM II 393, 6 välitööpäevik
76.	RKM Mgn II 73h	Hargla	Antsla, Mõniste	KM eksped	Minna Kokku, 64 a vana	1957		
77.	RKM Mgn II 217d	Karja	Kingissepa raj, Leisi k	O. Kõiva	Jakob Peters, 65 a vana	1959		RKM II 87, 157–158 välitööpäevik
78.	RKM Mgn II 437g	Põltsamaa raj	Lalsi k	E. Liiv, O. Kõiva	Alma Seep, snd 1899	1961		
79.	RKM Mgn II 693b	Tartu raj	Haaslava	I. Rüütel	Samuel Põllu, 77 a vana	1961		
80.	RKM Mgn II 880b	Pärnu		KM eksped.	Liisa Kümmel, 75 a vana	1963	kommentaar: laulu andmed	RKM II 158, 30–35, 45–47 välitööpäevik
81.	RKM Mgn II 953e	Pärnu raj	Uulu	H. Kokamägi, L. Briedis	Johannes Laas, 60 a vana	1963		RKM II 156, 410–415 välitööpäevik RKM II 158, 526 välitööpäevik
82.	RKM Mgn II 956b	Pärnu	Uulu	KM eksped.	Aliide Laas, snd 1895	1963		RKM II 158, 501–505 välitööpäevik
83.	RKM Mgn II 965e	Pärnu		KM eksped.	Salme Karu	1963		RKM II 156–410–415 välitööpäevik RKM II 158, 526 välitööpäevik
84.	RKM Mgn II 967h	Pärnu	Pärnu linn	H. Kokamägi, L. Briedis	Alma Luhasalu, 69	1963		
85.	RKM Mgn II 1583c	Tartu	Räni t 5	I. Rüütel, E. Tampere	Olli Tomson- Peda, 69 a vana	1969	kommentaar: laulu andmed	

86.	RKM Mgn II 1603a	Valka raj	Lipši k	H. Kokamägi	Leena Jänes, snd 1888	1969		
87.	RKM Mgn II 1841d	Rakvere	Mäekalda 1a-2	M. Hiiemäe	Oskar Surva, snd 1902	1970	intervjuu	
88.	RKM Mgn II 1963l	Tartu	Räni 5	I. Rüütel, E. Tampere	Olli Tomson-Peda, 69 a vana	1971	kommentaar: laulu andmed	
89.	RKM Mgn II 2012d	Viljandi	Venevere k, Kiitsaare t	I. Rüütel	Jaan Põdra, snd 1896	1971	Intervjuu	
90.	RKM Mn II 2141j	Krasnodarski krai	Sotši, Vesjolo	E. Tampere	Johannes Olev, 70 a vana	1972	kommentaar: laulu andmes	
91.	RKM Mgn II 2141k	Krasnodarski krai	Sotši, Vesjolo	E. Tampere	Johannes Olev, 70 a vana	1972		
92.	RKM Mgn II 2141l	Krasnodarski krai	Sotši, Vesjolo	E. Tampere	Johannes Olev, 70 a vana	1972		
93.	RKM Mgn II 2047	Viljandi	Kolga-Jaani k,	I. Rüütel, A. Väljaots	Maria Taresaar, snd 1899	1971	Intervjuu	
94.	RKM, Mgn. II 2349k	Häädemeeste		O. Kõiva	Marta Mäesalu, snd 1893	1973	kommentaar	
95.	RKM, Mgn. II 2355o	Nõu	Meeri	K. Kivi	Alma Kivi, snd 1893	1972		
96.	RKM, Mgn II 2607d	Sügavere	Viljandi	K. Salve	Kadri Kukk, 80 a vana	1974	kommentaar	
97.	RKM Mg II 3050 (9)	Tartu		O. Kõiva, A. Zirk	Marta Mäesalu, snd 1893	1978	kommentaar: laulu andmed	
98.	RKM, Mgn II 3108 (2)	Kõldu k	Tallinn	Kihno	Harald Kadari, snd 1911	1979		
99.	RKM, Mgn II 3421 (4)	Tallima t	Põltsamaa	E. Tampere, E. Sinijärv	Ida Kasper	1981	kommentaar	
100.	RKM, Mgn II 3497 (18)	Orava as	Vastseliina	I. Rüütel, K. Salve	Alfred Birnbaum, snd 1907	1981		Intervjuu
101.	RKM, Mgn II 3907 (16)	Kambja	Lalli k, Vana-Kuuste	A. Korb	August Uus, 94 a vana	1985		RKM II 393, 388–389 välitööpäevik
102.	FAM 3 (62)	Tomski obl	Lillengofi k	A. Korb, a. Lintrop	Iida Abner, snd 1913	1993		RKM II 459, 384–389 välitööpäevik

Lisa 4. „Üks ususõda oli seal“ viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis

	Viide	Kihelkond	Koht	Koguja	Esitaja	Aasta	Kommentaar laoluteksti juures	Koguja välitööpäevik, kaaskiri
1.	ERA II 5, 205/6	Kärla	Kärla v, Mätasselja k	Alide Havam, Jõel. Alg.k	Edg. Nainsmäe kladest	1935		ERA II 5, 23 välitööpäevik
2.	ERA II 17, 75/8 (38)	Pärnu- Jaagupi	Are v, Eapere k, Madise t	Ed. Treu	Jaan Madisson (üle 50)	1929	kommentaar	ERA II 17, 15 välitööpäevik
3.	ERA II 17, 474/6 (363)	Helme	Taagepera	Ed. Treu	Ann Veidemann (Sakku Ann)	1929	kommentaar	
4.	ERA II 127, 236/44 (1)	Varbla	Saulepi (Uue-Varbla), Rannaküla, Rooma t	Helga Meindok	Kustas Tobias, 77 a vana	1936	kommentaar: laulu andmed	ERA II 127, 33–35 välitööpäevik
5.	ERA II 170, 535/7 (9)	Varbla	Saulepi v, Rannaküla	Evald Prisk, E. Tammesoon juhtimisel	Mihkel Puusmann, s 1878	1937		
6.	ERA II 210, 595/9 (16)	Pärnu- Jaagupi	Are v, Sapere k		Jaan Madissoo, 68 a vana	1939		
7.	ERA II 306, 126/7 (29)		Tõstamaa vanadekodu	Th. Saar	Mihkel Hammes, 76 a vana	1943		
8.	RKM I 3, 95/9 (35)	Kihnu		M. Leis saatnud, J. Sutt	Kihnu laulikust	1959	kommentaar	RKM I 3, 9 kaaskiri
9.	RKM II 27, 692/5 (34)	Kihnu	Turu k, Nisuaia t	A. Strutzkin	Olga Türk, snd 1893			RKM II 27, 451–452 välitööpäevik
10.	RKM II 66, 283/6 (130)	Häädemeeste	Kilingi-Nõmme	E. Poom	David Lorentsi laulikust	1956	kommentaar: laulu andmed	RKM II 66, 286 koguja märkus
11.	RKM II 122, 673/4 (7)	Pärnu	Enge k	Helle Pupart	Mart Kangur	1957		
12.	RKM II 176, 183/9 (16)	Tõstamaa	Pärnu raj, Lahe k	R. Praakli	Gustav Mätas, 77 a vana	1964	kommentaar	
13.	RKM II 252, 554/5 (2)	Varbla	Pärnu raj, Helmiküla, Saarma t	Erna Tampere	Jaan Randmaa 72 a vana	1968		RKM II 252, 597 välitööpäevik

								RKM II 252, 554 pajatus Vene-Türgi sõjast
14.	RKM II 285, 58/2 (15)	Kihnu		Sindaida Saar	Elisabert Türgi laulikust	1971	kommentaar: laulu andmed	RKM II 285, 31 laulu andmed

Lisa 5. „Plevna linn on tugev ja kange“ viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis

	Viide	Kihelkond	Koht	Koguja	Esitaja	Aasta	Kommentaar	Koguja välitööpäevik, kaaskiri
1.	ERA II 306, 393/4 (10)	Tõstamaa		T. Laar	Mari Johanson, u 65 a	1943	kommentaar laulu juures	
2.	RKM II 43, 401/2 (10)	Vändra	Rõusa k	S. Karro	Juhan Esko, 85 a vana	1995		RKM II 43, 406 välitööpäevik RKM II 43, 383 laulu andmed
3.	RKM II 66, 306/7 (174)	Kilingi-Nõmme	kolh Merikuld	M. Mäesalu	Oskar Stradsoni laulikust	1957	kommentaar laulu juures	RKM II 66, 306 laulu andmed RKM II 66, 255 laulu andmed
4.	RKM II 124, 251/3 (4)	Vändra	Kalinini kolh	S. Karro	Anton Lind	1961		RKM II 124, 243 andmed laulu kohta
5.	RKM II 147, 756/7 (10)	Karja	Kingissep a raj, Leisi	A. Raud	Miia Rand, snd 1887	1962	kommentaar laulu juures	RKM II 147, 747 laulu andmed
6.	RKM II 277, 536/7 (2)	Paistu		A. Lättemae	Jaan Sepp	1970		RKM II 277, 531 laulu andmed

Lisa 6. Vene-Türgi sõda kajastavate rahvajuttude viited Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis

Kartoteegist „Ajaloolised sündmused, isikud“

	Viide	Kihelkond	Koht	Koguja	Esitaja	Aasta	Kommentaar kartoteegi kaardil	Koguja välitööpäevik, kaaskiri, kommentaar
1.	E 53021/38			M. J. Eisen			Vene-Türgi sõja kohta ilmunud kirjandust. Kirjastajate nimesid, mis on märgitud arvatavasti ühenduses käsikirjade trükki andmise ja teoste trükist ilmumise puhul. Trükivigu.	
2.	E 53851/2	Tori		J. Oidermann		1924	Sõjapõgenikud 1852. Krimmi sõda	
3.	E 65634 (11)	Rõuge		J. Gutves		1930	Kuidas õpetaja nädalas korra kirju ette luges kantslis.	
4.	ERA II 62, 467 (29)	Keila	Keila v, Tuula as	R. Põldmäe	Juhan Limmer, 82 a vana	1933	Türgi sõja situatsioon.	ERA II 62, 35/6 kogumissituatsiooni kirjeldus
5.	ERA II 127, 217 (6)	Varbla	Paadremaa v, Sinika t	H. Meindose	Viiu Pala	1936	Eesti aladel Türgi sõja ajal nälg. Põuaaastad.	
6.	ERA II 192, 226 (39)	Kuusalu	Kolga v	R. Põldmäe	Jaan Rantmann (77)	1938	Perekopi linna vallutamine	ERA II 192, 44 jutustaja kirjeldus
7.	ERA II 192, 227 (40)	Kuusalu	Kolga v	R. Põldmäe	Jaan Rantmann (77)	1938	Doonau jõe vererohkus	ERA II 192, 44 jutustaja kirjeldus
8.	ERA II 192, 400/1 (14)	Hageri khk	Hageri v	R. Põldmäe	Marie Mõttus (67)	1938	Ema vend osalenud sõjas, teeninud 25 aastat, ei tahtnud osaleda.	ERA II 192, 395
9.	ERA II 195, 249 (8)	Karuse	Paatsalu v, Ääreperet k	R. Viidalepp	Juhan Kangur	1936	Vene-Türgi sõja saabudes taevas märgid.	
10.	ERA II 200, 247 (7)	Rapla	Kabala v	Emilie Poom	2-6 Leena Trummal, 7-9 Lovise Paaks, 10-13 oma mälestuste järgi	1938	Türklaste jõhkрус	ERA II 200, 246/7 (5) Ema vend oli rahavedaja Türgi sõjas ning teda ründas karu. ERA II 200, 248 (8) Söök sõjas (koeraliha söömine)

								ERA II 200, 248 (9) Türklastest vangid ERA II 200, 248 (10) Türklastest vangid, saunas käik ERA II 200, 249/50 (11) ERA II 200, 250/1 (12) Sõjas türklaste tapmine kui tükitöö ERA II 200, 251 (13) Türgi sultanist
11.	ERA II 208, 495/7 (492)	Äksi	Tabivere	P. Johanson		1938	Luunja parun Nolckenist	
12.	ERA II 219, 493 (40)	Järva-Madise	Albu v, Mägede k, Säliküla	Helmut Ader	Eva Ader, 78 a vana	1939	Joosep Murd osales Türgi sõjas ja avas Konstantinoopoli väravad ning õpetas keisri tütre tantsima	
13.	ERA II 236, 501 (14)	Halliste	Saarde, Volvveti v	Jaan Künnap	Hans Rebane, 77 a vana	1939	Sõdur saanud sõjas kuuli õlga.	
14.	ERA II 242, 388/90 (10)	Otepää	Pühajärve v ja as, Vastse Otepää v	Heino Mardiste, s 1923	Jaan Ilves, 84 a vana	1939	Sõja kirjeldus	
15.	ERA II 264, 103 (68)	Kullamaa	Kullamaa v, Pähküla, Põllusmaat, Lihula	Alfred Samet	Kaarel Lang	1938	Türklaste jõhkрус	ERA II 264, 76 jutustaja andmed
16.	ERA II 265, 404/6 (93)	Pilistvere		Ene Värav	Marie Taukson	1940	Sõjakirjeldused Pärast sõda, veteranide saatus	
17.	ERA II 298, 287/8 (32)	Puhja	Kavilda, Sibernurme	R. Viidalepp	Hans Selleke, u 35 a vana	1934	Eesti sõduri tapnud palju türkklasi	
18.	KKI 7, 121/2	Kihnu	Turu k	R. Viidalepp	Mihkel Laos, u 30 a vana	1948	Sotsiaalsetest oludest ja vahekordadest Kihnu saarel.	
19.	RKM II 11, 144/5 (179)	Paide	Kriilevälja	O. Viide	Ann Viidebaum	1947	Türgi sõjast osavõtjast +joon, andmed	RKM II 11, 145 Joonistatud pilt Tõnis Sõbrast.
20.	RKM II 33 (354)	Haapsalu raj	Lääne-Nigula	A. Viht	Maripu	1951	Mälestusi vanadest soldatitest.	RKM II 33, 339 kaaskiri

21.	RKM II 33, 354/5	Haapsalu	Pürksi, Lääne-Nigula	A. Viht	oma mälestuste järgi	1951	aj: Türi sõda	RKM II 33, 339 kaaskiri
22.	RKM II 66, 143 (15)	Märjamaa		E. Poom	oma mälestuste järgi	1957	Vana soldat rääkinud, et tema teinud Türgi sõjas tükitööd - 10 türklast päevas, mõnikord saanud juba lõunast õhtule	RKM II 66, 133 koguja märkus
23.	RKM II 110, 513/23	Põltsamaa	Sulustvere	M. Luu	M. Luu	1944	Vene-Türgi sõjast, sõdurite kojutulek ja haigused.	jutustaja andmed
24.	RKM II 142, 44 (13)	Valga raj	Vangu t (Helme)	E. Tampere	Jaan Laan, snd 1890	1962	Pajatus Türgi sõjast	
25.	RKM II 195, 224 (4)	Järva-Madise	Albu v, Mägede, Roobu t	Mall Proodel	Arnold Matsvelt, u 60 a vana	1965	Pajatus Türgi sõjast	RKM II 195, 663 välitööpäevik
26.	RKM II 216, 151/3	Kose		Johannes Palm	kogujalt	1966	Türgi sõja ohver keeletu bulgaarlane kerjamas	
27.	RKM II 309, 584	Rakke		V. Viirmann	kogujalt		Türgi sõda. Doonau, Plevna linna vallutmine	
28.	RKM II 309, 587/91	Rakke		V. Viirmann	Kaarel Pohlak	1974	Sea Mart Türgi sõjas	
29.	RKM II 310, 59/67			A. Loorits	kogujalt	1974	andm. Kuues, viimane türgisõda (osavõtjaist)	
30.	RKM II 313, 160 (1)	Karula		Kaupo Uibo	August Mikkal	1974	Andm: Kupper Leena mees võtnud osa Türgi sõjast.	

Lisa 7. Vene-Türgi sõda kajastavate laulutüüpide episoodid

„Oh kroonu sinu teenistus“	„Kui mina noorelt mängisin“	„Dvatsat let sluzhila mina“	„Üks ususõda oli meil seal“	„Plevna linn on tugev ja kange“
1. Kroonuteenistuse olemus Sõdur peab kodust lahkuma väeteenistusse.	1. Lapsepõlve meenutamine Sõdur meenutab muretat lapsepõlve	1. Kroonuteenistus Kroonuteenistus on kestnud kaua (20 aastat) ning selle eest on mees saanud rinda tasuks kuldraha.	1. Sõja eeldused ja algus Algab ususõda Rumeenia piiril	1. Plevna linn ja Osman Paša Kiidetakse Osmanit ja Plevnat – linn on alistamatu
2. Sõja algus Mobiliseeritakse sõjavägi, toimuvad esimesed lahingud Doonau jõel	2. Täisealisena kroonusse minek Noormees on saanud täisealiseks ja peab astuma armeesse. Väljendatakse lähedaste nukrust noormehe lahkumise üle.	2. Kohtumine Osman Pašaga Sõdur kohtub Osman Pašaga, kus viimane saab surma.	2. Venemaa sekkumine sõtta Venemaa ühineb sõjaga ning Plevna linna jõudmine. Doonau ületamine.	2. Plevna alistamine Plevna linna vallutamine
3. Sõda Vene armee ületab Doonau jõe, vallutatakse Kars ja Erzurum	3. Soldati elu kroonuteenistuses Võrreldakse Türgi looduskeskkond ja sõduri perekonda	3. Tüli Plevnas Plevna vallutamine, laulik-mina hoopleb, kuidas ta lahingus türklasi „karistab“	3. Üleskutse keisrilt Plevna linna vallutamiseks, kutsutakse noormehi teenistusse	
4. Rahu saabumine Konstantinoopolist tuleb rahuteade	4. Soldat saab sõjas haavata Sõdur saab sõjaväljal surmavalt viga, palub mustal linnul viia teade tema saatusest lähedastele	4. Julge soldat Soldat on julge ning kõik vaenlased kohkuvad tema ees.	4. Sõit Türgimaale Noormeeste teekond Türkmaale. Laulik-mina kirjeldab, mida ta teekonna jooksul nägi.	
	5. Soldati suremine			

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kaija Rumm,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Vene-Türgi sõda: andmete folkloristlik võrdlev analüüs“, mille juhendaja on Tiiu Jaago,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **23.05.2016**